

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

Мальов С.В.

**ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Методичний посібник

Вінниця – 2024

Розробник: **Мальов Сергій Васильович**, концертмейстер кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти, здобувач наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Рецензенти: **Старовойт Леся Василівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Чорна Наталя Борисівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методики музичного виховання КЗВО "Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж"

У методичному посібнику висвітлено актуальні проблеми формування естетичної компетентності молодших школярів, пошук нових підходів до навчання і виховання дітей та упровадження їх у освітній процес сучасної початкової школи, максимальне використання творчого потенціалу учнів у початковій школі, формування і розвиток у школярів естетичного сприймання дійсності, естетичного ставлення до навколишнього середовища, природи, мистецтва, застосування принципу кореляції різних видів мистецтва. Використання комплексу мистецтв у загальноосвітніх закладах загальної середньої освіти, а також запропонована експериментальна методика, спрямована на розвиток естетичної компетентності, почуттів, смаків, ідеалів, художніх умінь, здібностей в галузі мистецтва, емоційної культури, що повинно бути невід'ємною умовою навчальних предметів початкової школи, особливо мистецького циклу і позакласної естетично-виховної роботи сучасної школи.

Методичний посібник розглянутий і схвалений на засіданні кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Протокол від "19" серпня 2024 року №1.

Методичний посібник розглянутий і схвалений на засіданні навчально-методичної комісії факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної. Протокол від "19." серпня 2024 року №1.

Методичний посібник розглянутий і схвалений на засіданні вченої ради факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної. Протокол від "26" серпня 2024 року №1.

ISBN 978-617-558-183-4

Зміст

Вступ.....	4
1. Теоретичні засади формування естетичної компетентності молодших школярів.....	9
2. Педагогічні умови формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку	31
3. Методика реалізації педагогічних умов формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку	43
Висновки.....	61
Список використаних джерел.....	62
Додатки.....	76

Вступ

Виховання дітей у сучасній школі здійснюється в контексті громадянської і загальнолюдської культури, охоплює весь освітній процес, ґрунтується на свободі вибору мети життєдіяльності та поєднує інтереси особистості, суспільства і держави. Сучасні концепції виховання в Україні спрямовані на зростання соціальної ролі творчої особистості – носія нових ціннісних орієнтацій в умовах гуманізації та демократизації суспільства, для якого притаманні високий рівень духовності, загальної та естетичної культури. Важливого значення в цьому процесі набуває початкова школа.

У молодшому шкільному віці в учнів формується інтерес до мистецтва, відбувається залучення до художньо-творчої діяльності, розвиваються естетичні смаки, відповідальність за збереження культурних надбань суспільства, цілісне світосприймання. Такі завдання відображені в основних концептуальних положеннях розвитку педагогічної освіти, зокрема в таких нормативних державних документах, як Закон України «Про освіту» (2017 р.), «Концепція розвитку педагогічної освіти» (2018 р.), «Стратегія національно-патріотичного виховання» (2019 р.) та інших інструктивних документах МОН України. Створення в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти сучасного виховного середовища, яке забезпечить умови для дитино-центрованого ціннісно-орієнтованого розвитку школярів з достатнім рівнем загальної та естетичної культури є одним серед головних завдань Нової української школи.

Естетична компетентність є результатом цілеспрямованого, організованого процесу формування естетичного і художнього відображення у свідомості предметів і явищ мистецтва, природи, навколишнього середовища, які впливають на органи почуттів і ставлення до прекрасного в матеріальному та духовному світі. Саме естетичне сприймання, сформованість якого сприяє розвитку багатьох особистісних властивостей і якостей, будучи одним із базових компонентів у структурі естетичного виховання, здатне пробудити у дітей молодшого шкільного віку інтерес до мистецтва, художньо-творчої

діяльності, розвинути почуття відповідальності за збереження культурних надбань суспільства.

Формування естетичної компетентності та розвиток емоційного інтелекту особистості є предметом наукових досліджень багатьох учених. У працях філософського напрямку та соціологічного спрямування (Г. Васянович, І. Зязюн, Б. Кудін) розглянуто засіб залучення особистості до духовних і культурологічних цінностей суспільства. Дослідження в галузі вікової психології, а також психології творчості (І. Бех, О. Запорожець, В. Зінченко, О. Моляко,) посприяли визначенню психологічних аспектів формування естетичного виховання, почуттів, мислення, розвитку креативних можливостей молодших школярів, умов їхньої художньо-творчої самореалізації. Досліджуваній проблемі присвячено також низку зарубіжних досліджень (Р. Арнхейм, А. Маслоу, Г. Рід та ін.). Питання формування, ціннісних орієнтацій, взаємовплив мистецтв у межах реалізації теорії розвивального навчання одержали авторську інтерпретацію в працях таких науковців, як Б. Андрієвський, Б. Брилін, Л. Коваль, Н. Миропольська, О. Рудницька, Л. Хлебнікова, Л. Школяр, А. Щербо, Г. Шевченко, в яких розглянуто питання інтеграції мистецтв у естетичному розвитку школярів. Вагоме значення для виховання засобами мистецтва мають дослідження Г. Костюка, Н. Мозгальнової, О. Рудницької, В. Фрицюк, О. Щолокової.

Пошук ефективних шляхів оптимізації процесу формування естетичного сприймання учнівської молоді в процесі її виховання здійснювали сучасні дослідники: Л. Радковська (естетичне сприймання музики). Питаннями розвитку естетичного сприймання, естетичного ставлення й оцінювання у дітей старшого дошкільного віку займалися М. Грибанова, В. Григоренко, молодшого шкільного віку – І. Барановська, Т. Голінська, І. Гриценко, Т. Коваль, Л. Лісунова, Л. Старовойт, Н. Тодосієнко, О. Ущапівська, О. Хращевська, Т. Шмельова.

У методичному посібнику висвітлено актуальні проблеми естетичного виховання особистості молодшого школяра, пошук нових підходів до навчання і виховання дітей та упровадження їх у освітній процес сучасної

початкової школи, максимальне використання творчого потенціалу учнів у початковій школі, формування і розвиток у школярів естетичної компетентності, естетичного ставлення до навколишнього середовища, природи, мистецтва, застосування принципу кореляції різних видів мистецтва. Формування естетичної компетентності на уроках мистецького циклу в закладах середньої освіти, а також запропонованої експериментальної методики, спрямовано на розвиток естетичних почуттів, смаків, ідеалів, художніх умінь, здібностей в галузі мистецтва, повинно бути невід'ємною умовою усіх навчальних предметів початкової школи, особливо мистецького циклу, позакласної і позашкільної виховної роботи сучасної школи.

Висвітлюється проблема формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку. Проаналізовано основні напрями естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку, науковий доробок педагогів, психологів та сучасні наукові дослідження освітніх інновацій. Розглянуто теоретичні основи та особливості формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку, естетичного виховання молодших школярів, специфічні психологічні особливості у даному віковому періоді, представлена динаміка становлення естетичної обізнаності та розвитку молодших школярів шляхом навчання, виховання та організації дозвілля, що певною мірою залежить від їх здатності до емоційно-естетичного переживання. Уточнено такі поняття як «компетенції», тобто набір вимог, характеристик та навичок, які здатні покращити ефективність роботи фахівця та «компетентність» – сукупність досвіду, інформації та знань, які особа має в певній галузі; здатність, що є результатом навчання та включає в себе знання, досвід, цінності та підходи, які можуть бути успішно застосовані на практиці.

З метою висвітлення авторської позиції щодо формування естетичної компетентності в системі початкової освіти коротко розглядаються її базові категорії, такі як загальна мистецька освіта в підсистемі шкільної освіти, яка гармонійно поєднує навчання, виховання і розвиток дітей засобами мистецтва, естетичне виховання молодших школярів, підготовка їх до подальшого життя,

активної участі в соціальному і культурному процесі суспільства, до подальшої художньо-естетичної самоосвіти. Означено роль мистецької освіти, що постає посередником між суспільно значущими культурними цінностями й особистісними цінностями людини та забезпечує набуття базових компетентностей – загальнокультурних, художньо-пізнавальних, комунікативних, формує прагнення і здатність до художньо-творчої самореалізації і духовного самовдосконалення протягом життя. Розглянуто вагому роль шкільної мистецької освіти як суттєвої системи художньо-естетичного виховання, яка розглядається як процес духовно-естетичного збагачення особистості шляхом залучення до цінностей мистецтва в культурному просторі та як забезпечення спеціально організованих педагогічних умов формування духовного світу особистості засобами мистецтва у навчальних і позашкільних закладах.

Для досягнення мети пропонується комплекс методів і прийомів, організаційні форми активізації творчого процесу у дітей молодшого шкільного віку, спрямованих на зростання рівня естетичної компетентності – сприймання, формування художньо-естетичної оцінки у дітей молодшого шкільного віку; розвиток творчого педагогічного потенціалу комплексу мистецтв у контексті формування творчої, високодуховної особистості дитини, культури молодших школярів та оволодіння цілісною системою знань про мистецтво. Мета методики полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку, їх реалізації в процесі інтегративної та поліхудожньої мистецько-творчої діяльності.

Методика формування естетичної компетентності молодших школярів розрахована на розвиток емоційно-почуттєвої сфери та творчого потенціалу молодших школярів, що зумовлено результатом застосування методів активізації формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку, що передбачає позитивні зміни в тенденціях гуманізації та естетизації освітнього процесу. Розроблено й упроваджено в освітній процес

закладів середньої загальної освіти методику реалізації педагогічних умов формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку та експериментальній перевірці її результативності; розроблено алгоритми організації процесу формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у процесі реалізації інтегрованого та творчого підходу, що презентовано у методичному посібнику, який може використовуватися в підготовці та практично-організаційній роботі вчителів початкових класів та в системі післядипломної освіти педагогічних працівників. Застосовано організаційно-педагогічну систему включення дітей молодшого шкільного віку в мистецьку творчу діяльність, що відображено в спецкурсі «Основи формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку». Впроваджено пріоритетну інтегративну методику естетико-виховного процесу, визначено її переваги перед мистецькою монодіяльністю.

З метою висвітлення авторської позиції щодо формування естетичної компетентності в системі початкової освіти розглядаються її базові категорії, такі як загальна мистецька освіта в підсистемі шкільної освіти, яка гармонійно поєднує навчання, виховання і розвиток дітей засобами мистецтва, естетичне виховання молодших школярів, підготовка їх до подальшого життя, активної участі в соціальному і культурному процесі суспільства, до подальшої художньо-естетичної самоосвіти. Означено роль мистецької освіти, що постає посередником між суспільно значущими культурними цінностями й особистісними цінностями людини та забезпечує набуття базових компетентностей – загальнокультурних, художньо-пізнавальних, комунікативних, формує прагнення і здатність до художньо-творчої самореалізації і духовного самовдосконалення протягом життя.

1. Теоретичні засади формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку

Естетичне виховання забезпечує інтелектуальне і духовне становлення особистості молодшого школяра. Основними базовими компонентами у структурі естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку є естетичне сприймання, естетична оцінка та естетична творчість, що потребує розвитку естетичної свідомості: емоцій, почуттів, потреб, смаків, ідеалів, естетичного ставлення до навколишньої дійсності та світу мистецтва.

В Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті поставлені завдання: на перше місце – «здатність дитини розвивати творчі здібності в різних сферах життєдіяльності, важливість створити розвивальне середовище, яке сприяє реалізації творчого потенціалу» [67, с.10]. У сучасних наукових дослідженнях В. Кременя, Л. Лук'янової та Н. Ничкало розглядаються методологічні підходи до реформування освітнього процесу сучасної школи. На розгляд інноваційних підходів в освіті також спрямовані ідеї таких науковців, як Р. Гуревич, А. Коломієць, Н. Лазаренко, В. Шахов та ін. Національна система виховання постійно відтворює емоційно-естетичний, творчий, моральний та інтелектуальний потенціал рідного народу, створює умови для розвитку й розквіту природних задатків і талантів громадян України, формування духовного потенціалу нації, держави.

Національне виховання реалізує глибоке і всебічне пізнання творчої спадщини рідного народу, його історії, культури, духовності, і на цій основі – пізнання кожним учнем, вихованцем самого себе як індивідуальності і як частки своєї нації, а через неї і всього людства. Естетико-виховна робота в сучасній початковій школі ґрунтується сьогодні на традиціях національного виховання, що відповідає потребам відродження незалежної України. Посилена увага освітян до становлення та гармонійного розвитку особистості юних українців надає можливість для пізнання своєї історії, традицій, звичаїв, мови, культури, формування національної свідомості, гідності, патріотичних

почуттів до рідної землі.

Зазначено важливість формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку та підкреслено важливість опанування мистецьких цінностей учнями початкової школи, де засвоюються певні естетичні знання і набувають різноманітних умінь і навичок в галузі мистецтва. Водночас вони є лише засобом художнього розвитку, тобто становлення особистості як суб'єкта художньої діяльності, що передбачає розвиненість сенсорної та емоційно-почуттєвої сфер, образно-асоціативного мислення, загальних і спеціальних здібностей і якостей дитини.

Звернення педагогічної науки до проблеми естетичної культури школяра – закономірна і об'єктивна необхідність. Рівень і характер суспільного буття, зростання матеріальних і духовних потреб людини, гармонізація її відносин із довкіллям вимагають розвитку у дітей творчих сил, прагнень будувати своє життя за законами добра і краси. Почуття прекрасного зумовлює радість і оптимізм, духовно збагачує особистість, спонукає її до навчання, натхненної праці й творчості. Виховання естетичної культури – підкреслюється в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті – є одним із пріоритетних напрямів розбудови і вдосконалення системи неперервної освіти.

Особлива роль в естетичному розвитку належить початковій школі, де закладається фундамент підготовки до життя, забезпечується інтелектуальне, духовне і фізичне становлення особистості. У початковій школі пробуджується у дітей інтерес до мистецтва, відбувається залучення до музики та художньо-творчої діяльності. Початкова ланка освіти покликана сформувати в учнів цілісне світосприймання, забезпечити розвиток естетичних ідеалів і смаків, почуття відповідальності за збереження культурних надбань суспільства.

Серед багатьох дисциплін, що вивчаються в загальноосвітній школі, чи не найвищий виховний потенціал належить предметам мистецтва з притаманним їм впливом на свідомість і півсвідомість особистості, на

інтелектуальну та емоційну сферу, на моральне і навіть на фізичне здоров'я людини. Мистецтво – це своєрідний камертон цивілізації, універсальний спосіб мислення, здатний синтезувати Істину, Добро й Красу, формувати людину – творця. Можливо, у світогляді естетичного універсалізму людство здобуде загальнокультурну парадигму освіти майбутнього. Школа знань має трансформуватися в осередок виховання справжньої духовності, плекання творчої особистості. Виховання людини, що характеризується високою естетичною культурою, самостійним критичним мисленням, яка здатна до життєтворчості на основі здобутих знань, виявляє готовність до постійного їх оновлення та інтегрування у власному досвіді з метою творчої самореалізації, – ідеал школи майбутнього.

Компетентісно орієнтоване навчання вимагає застосування методів, які передбачають активну діяльність учнів. Одними із найефективніших є методи інтерактивного навчання, які відповідають вимогам компетентісно орієнтованого навчання, оскільки організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, які сприяють формуванню навичок і вмінь, виробленню естетичних цінностей, створенню атмосфери творчого співробітництва, взаємодії [70]. Так, «інноваційно-орієнтована система естетичного виховання є педагогічною системою, спрямованою на підготовку школяра до інноваційної мистецької, художньо-творчої діяльності» [71, с. 116].

Отже, компетенція – це суспільна норма, вимога, яка включає знання, уміння, навички, способи діяльності, певний досвід. Компетенція сама по собі не є характеристикою особистості. Нею вона стає в процесі засвоєння і рефлексії учня, перетворюючись у компетентність.

В свою чергу, компетентність – це здатність застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях з метою розв'язання певних життєво важливих проблем. Компетентність є особистісним утворенням, яке проявляється в процесі активних самостійних дій людини.

Міжпредметна естетична компетентність – це здатність учня застосовувати на уроках мистецтва знання, уміння, навички, способи діяльності та естетичні ставлення до міжпредметного кола проблем. Формування естетичної компетентності – це виховання здатності дітей емоційно-естетично переживати події, закладені в творах мистецтва, певною мірою впливає на розвиток естетичної обізнаності, досвіду та сприймання молодших школярів.

У «Концепції початкової освіти» визначено, що формування естетичної компетентності дитини є основним завданням початкової освіти. Розглядаючи інноваційну художньо-педагогічну технологію як сукупність засобів і методів у формуванні естетичної компетентності учнів, відтворення теоретично обґрунтованих процесів навчання та виховання, які дають можливість успішно реалізувати поставлені освітні цілі, можна сказати, що інноваційно-технологічний напрям підтверджується теоретичними концепціями, такими як: теорія цілісного навчального процесу; оптимізація навчально-виховного процесу; поетапне формування розумових здібностей учнів; «теорія цілісного застосування художніх технологій сприяє розвитку фантазії дітей, утворенню нових художніх образів, розвитку творчих здібностей, створює емоційно сприятливу атмосферу для розкриття внутрішнього потенціалу учнів, підвищує їхню працездатність і зняття психічного напруження, занурює в світ мистецького твору, допомагає у самовдосконаленні та самореалізації особистості дитини в її практичній творчій діяльності» [43, с. 1;4].

Аналіз наукових педагогічних праць дозволив констатувати, що проблема естетичного виховання особистості залишалася актуальною протягом останніх десятиліть минулого століття. Представниками педагогічної сфери в галузі вивчення естетичної культури (І. Зязюн, Л. Масол, Н. Миропольська), дослідниками вікової психології та психології мистецтва і творчості (І. Бех, Г. Костюк та ін.), представниками авторських концепцій та програм формування у дітей естетичних ідеалів та ціннісних орієнтацій (О. Рудницька, Е. Печерська), теоретиками поліхудожнього виховання (Л. Масол, О. Щолокова) постійно піднімалися питання формування естетичних смаків, потреб та інтересів дітей в

умовах сучасного соціокультурного простору.

Проблеми реформування мистецької освіти та музично-естетичного виховання в Україні; еволюція форм і методів навчання музики знайшли своє відображення в роботах В. Дряпкі, Л. Коваль, О. Михайличенка, В. Орлова, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Ростовського, Т. Танько, Л. Хлебнікової, В. Черкасова.

Відповідний інтерес для нашого дослідження мають доробки Є. Антоновича, Н. Онищенко, Г. Шевченко, які розглядають питання інтеграції мистецтв у естетичному розвитку школярів. На виконання сучасної освітньої парадигми у галузі естетична культура спрямовано дослідження І. Зязюна, Л. Масол, Н. Миропольської. Зокрема, теорія поліхудожнього виховання базується на ідеї цілісного розвитку особистості (В. Алексеєва, О. Бакушинськнй, Г. Лабунська), які розмаїття жанрів і стилів національного і світового мистецтва не розподіляють на замкнені в собі й трансформовані в окремі дисципліни художньо-естетичного циклу, традиційно обмежені образотворчим мистецтвом, літературою, музикою, а навпаки, об'єднують увесь спектр художньої діяльності, накопичений людством. Взаємовплив мистецтв у межах реалізації теорії розвивального навчання відображено в працях А. Андрієвського та Т. Голінської. Естетичне виховання особистості було предметом наукового аналізу багатьох учених, котрі досліджували природу цього феномена. Так у працях філософського (В. Васильченко, І. Зязюн, Л. Печко) та соціологічного (О. Семашко та ін.) спрямування естетичне виховання розглядається як засіб соціалізації молоді, залучення її до духовних і культурологічних цінностей суспільства.

Дослідження загальної та вікової психології (І. Бех, В. Вілюнас, О. Запорожець, В. Зінченко, В. Москалець та ін.) сприяли визначенню психологічних аспектів формування естетичних почуттів, мислення, розвитку можливостей молодших школярів, умов їх художньо-творчої самореалізації. Формування у дітей та молоді естетичних ідеалів, потреб, ціннісних орієнтацій отримало авторську інтерпретацію в працях Л. Коваль, В. Кудіна,

С. Мельничука, Н. Онищенко, Є. Подольської, О. Рудницької, Л. Хлебнікової, Г. Шевченко Л. Школяр, А. Щербо та ін.

На виконання сучасної освітньої парадигми в галузі «Естетична культура» спрямовані дослідження І. Зязюна, Л. Масол, Н. Миропольської, О. Щолокової та ін. Зокрема, в теорії поліхудожнього виховання, обґрунтовано не розподіляють жанри і стилі національного і світового мистецтва, не розподіляють на замкнені в собі й трансформовані в окремі дисципліни художньо-естетичного циклу, традиційно обмежені образотворчим мистецтвом, літературою, музикою, а навпаки розкривають єднання усього спектру художньої діяльності, накопиченого людством.

Загальнонаукову методологічну основу формування музичного сприймання складають, насамперед, інтонаційно-фабульна і комунікативна концепція природи музики, соціальних функцій музичного мистецтва, художньо-музичної діяльності як творчого процесу, взаємозв'язку соціального й особистісного в процесі сприймання (О. Костюк).

Аналіз наукових педагогічних праць дозволив констатувати, що проблема естетичного виховання дітей залишалася актуальною протягом останніх десятиліть минулого століття. Представниками педагогічної сфери в галузі вивчення естетичної культури (І. Зязюн, Л. Масол, Н. Миропольська), дослідниками вікової психології та психології мистецтва і творчості (І. Бех,), представниками авторських концепцій та програм формування у дітей естетичних ідеалів та ціннісних орієнтацій (О. Рудницька, Е. Печерська), теоретиками поліхудожнього виховання (Л. Масол, О. Щолокова) постійно піднімалися питання формування естетичних смаків, потреб та інтересів дітей в умовах сучасного соціокультурного простору.

Проблеми реформування мистецької освіти та музично-естетичного виховання в Україні; еволюція форм і методів навчання музики знайшли своє відображення в роботах В. Дряпіки, Л. Коваль, О. Михайличенка, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Ростовського, Т. Танько, Л. Хлебнікової, В. Черкасова, Г. Шевченко. Ними були розроблені численні практичні рекомендації щодо

здійснення цього процесу в різних умовах функціонування системи освіти. Ці роботи містять багатий фактичний матеріал, дають певні уявлення про тенденції та особливості музично-естетичного виховання в різних регіонах на окремих історичних етапах

Високо цінував роль творчості в естетичному вихованні учнів В. Сухомлинський. Поширення прогресивних тенденцій в музичному житті України, педагогічний досвід митців, виховна робота з дітьми сприяли появі перших збірок-зразків рідного фольклору: В. Верховинець «Весняночка», П. Козицький «Сонечко», А. Вахнянин «Малим дітям», «Збірки пісень з Поділля» та науково-методичних посібників з даного питання М. Леонтовича. Музично-педагогічна творчість В. Верховинця, П. Козицького, Л. Ревуцького сприяла подальшому розвитку основоположних засад вокально-естетичного виховання дітей шляхом залучення їх до вивчення творів дитячого фольклору, народної пісні й танцю. Важливість естетичного виховання дітей на засадах народної педагогіки, українського музичного фольклору представлені в дослідженнях сучасних вчених О. Воропая, Г. Довженюк, П. Гнатенка, В. Поплужного, В. Скуратівського, М. Стельмаховича.

За останні десятиліття проведена значна дослідницька робота з проблеми естетичного виховання, але не до кінця розкритими залишаються питання формування та розвитку формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку засобами співочої діяльності, які мають теоретичний і практичний інтерес.

Результати аналізу відповідних літературних джерел, ознайомлення з практикою роботи закладів середньої освіти показують, що проблема формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку у світлі новітніх концепцій ще не знайшла належного розв'язання, а технології, опанування дисциплін естетичного циклу та використання мистецтва в не відповідають зростаючим вимогам сьогодення. У той же час соціальні реалії вимагають якісно нового підходу до формування у дітей цілісного уявлення про світ, природу, суспільство і мистецтво засобами розвитку художньо-

емоційної сфери дитини. Сприяти цьому насамперед має реалізація принципу синтетичної побудови естетичного сприймання молодших школярів.

Естетичне виховання, зокрема виховання естетичних почуттів, – не самоціль, а важлива умова і шлях досконалого і гармонійного розвитку справді людських засад у кожній людині. Воно є максимальним розкриттям особистості в тій діяльності, яка найбільше відповідає її душі. Його призначення – розвивати в кожній людині її пізнавально-творчий потенціал, допомагати їй відкривати саму себе. Знаходити таку суспільно-корисну справу, яка з часом стане джерелом її вищого щастя. Прагнення до досконалості в сфері краси – це душевна потреба людини, а краса – це ставлення людини до об'єктивного світу, яке має бути творчим. Увести суб'єкт у сферу краси – означає ввести його у сферу творчості.

З такими твердженнями погоджується й І. Франко, і зазначає, що у процесі естетичного виховання мають формуватися естетичні смаки і почуття вихованців, виявлятися і розвиватися їхні здібності. Першочергову роль в естетичному розвитку дітей на думку мислителя, відіграє література і музика.

Вивчаючи досвід українського педагога М. Даденкова, у праці, яка так і називається «Естетичне виховання», йде мова про процес, коли за допомогою розгляду картин можна виховувати естетичні почуття дітей, дано чіткі рекомендації і наголошується на тому, що об'єднання різних видів мистецтва діє особливо сильно. «Художнє відтворення рідних пейзажів, краси соціального міста на картинах відкриває учням очі на зчислені краси, повз які вони раніше проходили байдуже... Безумовно, що найкращий метод ознайомлення учнів з творами мистецтва – це вивчення оригіналів в музеях, а також на вулиці (будівлі, пам'ятники)» [31, с. 34]. Виховання естетичних почуттів, як зазначає О. Барвінський, неможливе без використання національно-культурного ідеалу. Одним із перших він вказав на ідею національності як необхідну підвалину виховання, що виховання повинно бути народне, треба його виробити з нашого життя, щоб знову його повернути до нашого життя.

Цікавою ідеєю українського педагога і політичного діяча О. Барвінського є й наступна: духовний, естетичний розвиток особистості залежить від природних здібностей дитини. Характеризуючи ці здібності, педагог поділяє їх на три категорії: а) інтелектуальні; б) почуття; в) волю. Саме ці здібності треба розвивати, а вже від їх характеру залежить, яким є цей вплив: чи він збагачує, чи збіднює, чи навіть руйнує особистість. Як зазначає О. Барвінський, що не можна розвивати розум за кошт почуття або волі, почуття за кошт розсудку, волю за кошт серця... Тому так треба їх розвивати, щоб одне не брало верх над іншим, але і щоб усі жили із собою в згоді і гармонії. Шляхи естетичного розвитку дітей О. Барвінський аналізує наступним чином: 1) розвиток розумових здібностей відповідно до віку; 2) розбудження, розвиток і плекання моральних здібностей дитини; 3) розвиток вільної волі; 4) розвиток характеру» [31, с. 147].

Дослідження педагогів і психологів свідчать, що діти молодшого шкільного віку мають досить високий рівень естетичних почуттів. Характерною рисою молодших школярів є емоційна вразливість, відгук на прекрасне та незвичне, чутливість, висока навіюваність, низька критичність.

Виховання естетичного сприймання займає одне із провідних місць у педагогіці, тому що воно формує духовно багату, орієнтовану на загальнолюдські цінності особистість. Увага до процесу розвитку естетичного сприймання закономірна тому, що діяльність у будь-якій сфері не може бути сьогодні повноцінною, як без загальної освіти, так і без естетичної досконалості. Дитину слід спонукати до таких вчинків, завдяки яким вона приходить у стан піднесення, захоплення, величі.

Естетичне світосприймання завжди викликає творчі сили і утворює цінності духовні, моральні, матеріальні. І це необхідно, адже воно має провадитися в згоді з розвитком й інших частин душі і розуму, щоб виробити з дитини цілісну особистість. Дану мету ставить і С. Русова, вона зазначає: «Естетичне виховання порушує суху книжну науку і одноманітний буденний рух життя. В школі дають матеріалу досить задля думки, задля праці розуму,

але занадто мало поживи для почуттів. Краса – то гармонія, від естетичних вражень ця гармонія, упорядкованість переходять в серце дитини, утворюють звички, виявляються в красі поведження, в граціозності всіх рухів, в гармонійності вчинків, утворюють смак до усього гармонійного. Культ краси – могутній фактор індивідуально-естетичного виховання, бо краса і добро єднаються в усіх великих мистецьких творах» [88, с. 147]. Мистецтво само по собі для дітей не буває метою, воно є лише глибоке переживання і вибір прийнятих вражень. Для кращого виявлення мистецької творчості дитини потрібні піднесене почуття особистої волі, глибока самосвідомість, незалежна від зовнішнього матеріального оточення, і щирий соціальний присуд. С. Русова зазначала, що «без щирого творчого вогню усі знання залишаються, як мертві досліди, як здобутки спостережень та пам'яті, а не дадуть дитині коштовного багатства власних переживань, перетворень» [88, с. 148].

Для кращого виявлення мистецької творчості дитини потрібні піднесене почуття особистої волі, глибока самосвідомість, незалежна від зовнішнього матеріального оточення, і щирий соціальний присуд. «Яка маса людей, не наділених спеціальними здібностями, – стверджує український мистецтвознавець О. Костюк, – втрачає час на здобуття технічних навичок, навчається довгі роки, але про музику, про музичні переживання, думки, інтереси знає дуже мало! Чи не краще почати з того, щоб пробудити потребу в мистецтві... Мистецтво може відчуватися дітьми, воно їм близьке і необхідне. Потрібно тільки знайти шлях до дитячої душі. Коли ж діти зрозуміють, як багато дає мистецтво, то вони самі захотять і знань, і навичок і стануть досягати більшого, щоб іти вперед і розширяти область доступного їх розумінню» [45, с. 12].

Щодо виявлення дітьми своїх естетичних емоцій, то, звісно, вони будуть відповідати їх вікові і мусять бути цілком вільні. В перші роки дитина погано реагує на естетичні враження, її вабить лише що-небудь яскраве, пишні кольори. Але поступово вони все більш відчувають безпосередню красу і висловлюють свої особисті нахили.

Відповідно до цього можна визначити завдання естетичного виховання, яке полягає в тому, щоб кожна дитина, побачивши прекрасне, зупинилася перед ним у зачудованні, зробила його часткою свого життя. Засобами естетичного виховання є праця, природа, побут, мистецтво, усна народна творчість, а його основою є краса. Треба навчити дитину не тільки бачити, але й творити красу.

Вивчаючи глибше проблему виховання естетичних почуттів та розвитку естетичного сприймання засобами мистецтва значний науковий інтерес викликає педагогічна спадщина видатного українського вченого і педагога В. Сухомлинського. У багатьох його працях домінує чітка ідея: красу в учнів слід виховувати не як певне абстрактне поняття, а як могутнє джерело моральної чистоти, духовного багатства, фізичної досконалості.

Визначаючи засоби формування естетичного сприймання, педагоги значну увагу приділяють мистецтву, з цього приводу В. Сухомлинський стверджував: «Мистецтво – це час і простір, в якому живе краса людського духу. Пізнаючи цінності мистецтва, людина пізнає людське в людині, підносить себе до прекрасного, переживає насолоду. Пізнаючи мистецтво в собі, пізнаєш природу, життя світу, сенс життя, пізнаєш душу – талант. Справжнє пізнання мистецтва починається там, де людина осягає прекрасне для себе, для повноти свого духовного життя, живе в світі мистецтва, прагне прилучитися до прекрасного» [96, с. 526].

Мистецтво не лише прилучає людину до світу прекрасного, не тільки сприяє вихованню її високих моральних якостей, а й формує логіку, думки, творче мислення. Саме тому в своїй системі естетичного виховання школярів, провідними елементами якої є: широта естетичної потреби, високий рівень естетичного сприйняття, естетичного смаку та ідеалу, різнобічність естетичної діяльності, творчість у всіх її виявах, В. Сухомлинський значне місце відводив різним видам мистецтва. Осягаючи різновиди мистецтва (музику, живопис, поезію), дитина знаходить джерела краси у природі, праці, суспільному житті. Водночас вони сповнюють її радістю, натхненням і прагненням до творчості.

Учитель повинен «яскраво розкрити учневі специфіку зображальних і

виражальних засобів мистецтва, пояснити у формі художньо довершеної розповіді той смисловий відтінок, який несе в собі кожен зображальний засіб. Уже сама по собі ця розповідь повинна розбудити почуття, викликати переживання учнів, створити в їх уяві яскраві картини» [96, с. 186].

Багато уваги В. Сухомлинський приділяв питанням управління процесом сприймання школярами творів літератури, живопису, кіно і театральних вистав, підкреслюючи при цьому, що повторне прослуховування або читання є необхідною умовою повної естетичної насолоди від тієї чи іншої художньої цінності. Такий метод повинен стати духовною потребою кожного школяра. Ця думка спирається на основні положення теорії естетичного виховання, згідно якої відтворення школярами художніх образів визначається їх розумовою, емоційною і духовною діяльністю. Результат сприйняття дітьми прекрасного буде тим вагомішим, чим активніше вони виступатимуть у ролі співавторів, поетично домальовуватимуть почуте або побачене. Повторний перегляд картин збагачує, розвиває емоційну пам'ять, виховує те, що можна назвати загостренням сприйняття краси. Саме завдяки повторному сприйняттю образотворче мистецтво і входить у духовне життя школярів. В. Сухомлинський справедливо критикував таке прилучення учнів до світу живопису, коли в школі вивішуються імпровізовані «галереї» і висять там місяцями й роками. Значно більше користі, вважав видатний педагог, дає створення домашніх картинних галерей, що розвиває індивідуальне життя дітей у світі мистецтва.

Практичну роботу з естетичного виховання педагог будував так, щоб «сприймання творів мистецтва чергувалося з екскурсією на лоно природи, де дитина може зримо, наочно відчутти співзвучність творам музичного мистецтва тиші полів і лук, шелесту дібров та співу жайворонків, запаху сіна й стиглого колосся. У такий спосіб краса природи допомагає по-новому відчутти мову музики, а вона, у свою чергу, виховує чуйність, сприйнятливність до прекрасного. Головне завдання педагога – викликати в дітей позитивні естетичні почуття у процесі сприймання музики і живопису, сформулювати переконання, що краса твору мистецтва має свої джерела у навколишньому світі: як у живому, трепетному слові

рідної мови, так і в музичній мелодії перед дитиною розкривається краса навколишнього світу. Та мелодія – це мова людських почуттів – доносить до дитячої душі не тільки красу світу, вона відкриває людську велич і гідність. В хвилини насолоди музикою дитина відчуває, що вона справжня людина. Душа дитини – це душа чутливого музиканта» [96, с. 188]. Відкриваючи двері у світ прекрасного, В. Сухомлинський уміло дотримувався психологічних вимог, демонструючи взірець урахування вікових особливостей молодших школярів. По-перше, формування естетичного сприймання учнів засобами мистецтва передбачає позитивне естетичне ставлення до нього. Там, де починається найменший примус, про естетичне виховання не може бути й мови: заплакана або засмучена дитина не прийме навіть найпростішого, яким би привабливим воно не було. Про це педагог повинен пам'ятати завжди. По-друге, вчений всіляко прагнув розвинути у дітей потребу в естетичних враженнях, водночас вважаючи неприпустимим пересичення ними (це нерідко призводить до негативних наслідків), а також багатослів'я вчителя та постійне нагадування дітям прописних істин.

Особливе місце у педагогічній спадщині В. Сухомлинського посідає творча діяльність за законами краси. У працях директора Павлиської середньої школи зустрічаємо багато цікавих педагогічних знахідок стосовно прилучення дітей до творчості. За словами педагога, «творення краси дітьми – ціла галузь виховної роботи» [96, с. 182]. Кожна дитина – творець, художник. І дуже важливо розкрити перед учнями красу творчості. Створення казок, літературні твори, поетичні вправи, малюнки, музичні п'єси, участь у художній самодіяльності – все це сприяє утвердженню в свідомості школяра високого естетичного ідеалу. Без нього, на думку В. Сухомлинського, «людина не може вважати себе по-справжньому щасливою» [96, с. 184].

Одна із закономірностей формування естетичного сприймання – зло і потворність нехай витісняє краса. «Краса – могутній засіб виховання чутливої душі. Це – вершина, з якої ти можеш побачити те, чого без розуміння й відчуття прекрасного, без захоплення і натхнення ніколи не побачиш. Краса – це яскраве

світло, що осяває світ. При цьому світлі тобі відкриваються істина, правда, добро; осяяний цим світлом, ти стаєш відданим і непримиренним. Краса учить розпізнавати зло і боротися з ним. Я б назвав красу гімнастикою душі – вона випрямляє наш дух, нашу совість, наші почуття і переконання. Краса – це дзеркало, в якому ти бачиш сам себе і завдяки йому так чи інакше ставишся сам до себе» [96, с. 414]. Розуміння і відчуття краси – могутнє джерело самовиховання. Ось чому В. Сухомлинський наголошує: «Відчуття і переживання краси, прагнення до прекрасного, нетерпимість до потворного – все це потребує розвинутого, тонкого, чутливого розуму. Тільки злиття розумного і красивого дає високоморальне; без ідей краса не може відкрити перед людиною велич життя і її власну людську велич. Краса тільки тоді облагороджує і підносить, коли зливається з правдою, людяністю, непримиренністю до зла» [96, с. 415].

Отже, аналізуючи вищенаведений досвід можна визначити такі умови успішного формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку: врахування вікових особливостей – сильна емоційність, безпосередність, сприйнятливність, бажання вірити; врахування індивідуальних особливостей кожного учня. Молодші школярі надто індивідуальні; виховання дітей на високохудожніх зразках творів мистецтва, художньої літератури; турбота про естетичне середовище, в якому знаходяться діти; спрямування інтересів дітей та створення умов для вільного вибору видів естетичної діяльності; використовувати вільний час учнів не тільки за звичайними розвагами, а й шукати захоплюючі, виховуючі й розвиваючі суспільно-корисні справи і заняття, які б невимушено збагачували і розвивали всі сторони особистості.

Інноваційно-орієнтована система естетичного виховання спрямована на розвиток естетичної компетентності учнів молодшого шкільного віку та підготовку їх до нової мистецької і художньої діяльності. Естетична компетентність молодших школярів полягає в тому, щоб розвинути гуманістичні якості, інтереси та любов до життя в його різноманітних проявах.

Компетентнісно орієнтоване навчання вимагає застосування методів, які передбачають активну діяльність учнів. Одними із найефективніших є методи інтерактивного навчання, які відповідають вимогам компетентнісно орієнтованого навчання, оскільки організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, які сприяють формуванню навичок і вмінь, виробленню естетичних цінностей, створенню атмосфери творчого співробітництва, взаємодії [2].

Сформованість емоційно-чуттєвої сфери дитини, розуміння всіх галузей мистецтва та здатність до творчої самореалізації є важливими для етичної вихованості особистості. Таким чином, більшість дослідників вважають, що «естетичне виховання в школі має переважно комплексний характер і передбачає взаємозв'язок усіх утворюючих його компонентів, що формують виховання» [68, с. 145]. Сприймання, оцінювання та творчість, пов'язані з естетикою, є основними компонентами естетичного виховання. Однак естетичне виховання молодших школярів у освітньому просторі залишається недостатньо вивченим. Згідно з аналізом досліджень педагогів та психологів, ця проблема, яка стосується молодших школярів, залишилася актуальною протягом останніх десятиліть. Злиття навчання і виховання особистості в єдиний потік – особливо музичного та образотворчого мистецтва, яке не може зводитися тільки до навчання школярів елементарним навичкам співу та малювання – «це залучення дітей молодшого шкільного віку до естетичної діяльності, до основ великого мистецтва, що надає можливість формувати не тільки знання, а й естетичні смаки, ідеали, погляди» [69, с. 12].

Отже, залучення дітей та молоді до світу мистецтва та художньої культури, а також естетичне виховання дозволяє учням розвивати ціннісне світосприймання, здатність до рефлексії, здатність до дивергентного мислення, здатність до діалогу між особистостями та культурами, а також розширювати свої світоглядні межі.

Принципи свідомості, емоційності, активності, ґрунтовності та міцності знань є психологічними механізмами якісного засвоєння знань та діяльності

дітей у освітньому середовищі, які необхідно враховувати педагогу. Важливим є принцип «духовного контакту», який заснований на спільній діяльності дітей та дорослих «на рівних», який можна використати в рухливих іграх, підготовці мистецьких проєктів, музичних вистав, музично-пластичній діяльності, музикомалюванні. Такі принципи є важливими: поєднання навчальної естетичної діяльності з виховною; різноманітність видів і форм мистецької діяльності учнів, яка впливає на організацію взаємодії з учителем; залежність розвитку особистісних естетичних якостей від педагогічних ситуацій у викладанні мистецтва; емоційна насиченість і творчий підхід у навчально-виховному процесі; стимулювання творчого самовираження учнів. Наведені принципи описують різноманітні вимоги до діяльності педагога з дітьми, висвітлюючи взаємозв'язок окремих елементів, які доповнюють один одного, щоб створити комплексний освітній процес, який включає навчання мистецтва та естетичний розвиток особистості дитини. Розкрито педагогічний аспект, методологічні підходи та обґрунтовано загально-педагогічні й специфічні принципи (синергетики, синестезії, креативності, художності, емоційності та ін.) використання мистецької діяльності як засобу формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку.

У експериментальній методиці нами досліджено проблему формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку; висвітлено актуальність нових підходів до проблеми естетичного виховання особистості молодшого школяра, впроваджено у освітній процес сучасної школи методи розкриття творчого потенціалу учнів молодшого шкільного віку, окреслено специфіку методики реалізації педагогічних умов формування у молодших школярів естетично-творчого сприймання дійсності. Представлено теоретичний стан проблеми дослідження, різноаспектний аналіз наукових джерел, на основі якого розкрито сучасне розуміння процесу формування естетичного сприймання молодших школярів; досліджено педагогічні концепції, які спираються на творчу спадщину педагогіки, психології, філософії, що визнає естетичне виховання невід'ємною складовою освітнього процесу, основним засобом і пріоритетною

метою освіти.

Формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку розглядається як педагогічна проблема; визначено сутність феномена «естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку» в контексті дефінітивних підходів на основі філософії, педагогіки, також й історії педагогіки; досліджено її психолого-педагогічні аспекти з урахуванням особливостей вікової психології; визначено роль мистецтва як чинника формування естетичного сприймання в молодших школярів; висвітлено роль позакласної роботи в процесі естетичного виховання учнів початкових класів. Естетична компетентність розглянута як один із стрижневих базових компонентів у структурі естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку, сформованість якого потребує розвитку естетичної свідомості: естетичних потреб, естетичних емоцій і почуттів, естетичних ідеалів, естетичного ставлення до навколишнього світу, природи й мистецтва.

Нами схарактеризовано основні методологічні підходи до формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку: особистісно-орієнтований, акмеологічний, системний, компетентнісний, діяльнісний, інтегративний, креативний. Обґрунтовано загально-педагогічні (єдності теорії і практики, демократичності, добровільності вибору, послідовності, наступності, цілісності, індивідуального та диференційованого підходів) і специфічні (синергетики, синестезії, творчої самореалізації, художності, емоційності) та інші принципи.

На підставі науково-теоретичного аналізу основних педагогічних концепцій, що визнають естетичне виховання невід'ємною складовою освітнього процесу, провідним засобом і пріоритетною метою освіти розкрито сучасне розуміння процесу формування естетичного сприймання. Естетичне сприймання є результатом цілеспрямованого, організованого процесу формування естетичного і художнього відображення у свідомості предметів і явищ мистецтва, природи, навколишнього середовища, які впливають на органи почуттів і ставлення до прекрасного в матеріальному та духовному світі.

Формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку є специфічною діяльністю, під час якої у дітей формується здатність до пізнання об'єктів навколишнього світу з естетичних позицій, завдяки естетичному сприйманню дитина пізнає себе, свої взаємини з навколишнім світом в «уявному полі» художніх образів шляхом емоційної ідентифікації. На його основі формується художнє сприймання і художня компетентність – пізнання дійсності засобами різних видів мистецтва.

Визначено сутність поняття естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку естетичного сприймання молодших школярів, що дозволило виокремити основні компоненти в процесі його формування, зокрема: змістовий, ціннісно-коригувальний, емоційний, креативно-діяльнісний. Відповідно до структурних компонентів на основі аналізу теоретичних засад та практичного досвіду визначено й обґрунтовано систему критеріїв (чуттєво-емоційний, оцінно-образний, художньо-творчий) та відповідних показників і рівнів сформованості естетичного сприймання у молодших школярів.

Чуттєво-емоційний критерій визначає особливості чуттєво-емоційної сфери дітей молодшого шкільного віку; сформованість позитивного ставлення молодших школярів до творів мистецтва; наявність стійкої мотиваційної основи до спілкування з мистецтвом; належний рівень знань з основ мистецтва; потребу в самостійній художній діяльності під керівництвом учителя. Характеристика показників: потужність емоційного сприймання учнями творів мистецтва, дійсності, природи; характер емоційної реакції сприймання образів мистецьких творів; адекватність виокремлення естетичної основи відтворення мистецького твору; влучність визначення емоційно-образної домінанти; емпатійність переживання художніх образів у творах мистецтва.

Оцінно-образний критерій визначає розкриття творчої індивідуальності молодших школярів у процесі естетичного оцінювання образів творів мистецтва: музичного, образотворчого, літературно-поетичної творчості, театральних мініатюр, хореографічних композицій, нових мистецьких продуктів та їхньої репрезентації. Характеристика показників: здатність молодших школярів до

художньо-естетичної оцінки образів творів мистецтва; уміння оцінювати емоційний зміст художнього твору; уміння давати словесну характеристику художнього образу, опис емоційних переживань; здатність передавати ставлення до сприйнятого художнього твору, авторської позиції.

Художньо-творчий критерій передбачає готовність молодшого школяра до участі у творчому процесі в оптимальних організаційних формах для розв'язання визначених завдань; прагнення до здійснення художньо-творчої діяльності в закладах загальної середньої освіти; набуття творчих умінь, а саме: музично-виконавських, сценічно-артистичних, художніх, організаційних, активній мистецькій діяльності; участь у художньо-творчому процесі. Характеристика показників: характер творчої інтерпретації молодшими школярами образів творів мистецтва; оригінальність творчого вираження естетичних вражень; яскравість використання художніх засобів мистецького відтворення дійсності; глибина естетичних вражень заснованих на поліхудожній основі; конструктивність побудови особистісної поведінки учнів; здатність до генерування творчих ідей.

На підставі діагностики стану сформованості естетичної компетентності у молодших школярів схарактеризовано три рівні його прояву: низький – елементарно-фрагментарний; середній – емоційно-формальний; високий – художньо-інтерпретаційний. Аналіз результатів дав змогу визначити й обґрунтувати педагогічні умови з методикою їх реалізації та розробити організаційно-педагогічну модель відтворення процесу формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі, що охоплює чотири взаємопов'язані блоки: цільовий, методичний, технологічний, результативний. Сформульовано функції процесу формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку, зокрема: інформаційно-розвивальна, виховна, духовно-світоглядна.

Представлено програму формувального етапу й аналіз результатів експериментального дослідження формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку; розроблено модель; обґрунтовано педагогічні умови

та методик у їхньої реалізації; висвітлено динаміку формування естетичного сприймання дітей молодшого шкільного віку засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі; проведено контрольний етап експерименту, порівняння даних з констатувальним етапом експерименту; здійснено завершальну обробку статистичних даних.

Як бачимо, ставлення до художнього образу сприяють на естетичне почуття, які забезпечують як сприйняття, так і його естетичну оцінку. Проте правильно сприймати твори учні будуть лише тоді, коли емоційні враження їх будуть спиратися на досить повну інформацію про ці твори. Отже на думку Л. Коваль, до критеріїв естетичної оцінки необхідно віднести: асоціативний фонд, розвинені естетичні почуття, спеціальні знання. У той же час Л. Коваль у це поняття включає: характеристику учня, твору, зміст естетичної, емоційно-образну оцінку і тематичну побудову твору [39] і розуміє естетичну оцінку, як «процес поступового оволодіння художньо-естетичним змістом творів мистецтва на основі розширення естетичного досвіду учнів, поглиблення їх художніх знань, умінь і навичок оціночної діяльності, переходу на вищий рівень художньо-естетичного розвитку» [39, с. 119].

З позицій Г. Шевченко «оцінити – значить співставити не з критеріями досвіду, смаку, потреби, а з естетичним ідеалом, і емоційна оцінка для молодших школярів відіграє більшу роль, але не всі діти висловлюють естетичну оцінку лише на емоційному рівні». Виходячи з педагогічної мети, визначаються відповідні рівні естетичної оцінки: вузько формальна естетична оцінка; емоційно-формальна оцінка; асоціативно-образна оцінка; формально-змістовна оцінка; недиференційована оцінка [116]. У кожного учня є свій улюблений вид мистецтва, тому залучення учнів до різних видів мистецтва, їх синтез розширює межі їх пізнавальних можливостей, ціннісних орієнтацій, асоціативних уявлень. До показників естетичного сприймання Г. Шевченко [116] відносить такі, як емоційність, оціночне відношення до предмета (на основі знань, емоційної пам'яті і досвіду), активна позиція (співпереживання). При цьому існують загальні умови естетичного сприймання для всіх мистецтв:

емоційно-образна розповідь учителя про життя художника (письменника, композитора) про виникнення художнього задуму твору; звернення до емоційної пам'яті учнів; яскраве емоційне забарвлення словесного опису творів мистецтва; зустрічі з митцями; використання суміжних мистецтв з метою активізації суб'єктивних образів – уявлень. «Відмінність перцептивних образів від інших образних явищ полягає в тому, що перцептивний образ є образом об'єкту, актуально впливаючого на суб'єкта крізь його органи відчуттів. Це завжди образ присутнього об'єкта. Процес формування саме таких образів ми і називаємо сприйманням. Образ – це кінцевий результат процесу сприймання» [116, с. 14-16]. Дуже важливо зазначити, що спільним між процесами мислення та сприймання є можливість трансформації образу, що в кінцевому результаті сприяє знаходженню вдалого рішення. Подібні перетворення часто неусвідомлювані, можуть сприяти вирішенню задач, що стоять перед суб'єктом. З цього можна зробити висновок, що сприймання – не пасивне копіювання миттєвої дії, а творчий процес пізнання.

На цьому етапі доречним буде згадати і думки Р. Арнхейма, який вважав, що сприймання не є механічним реєструванням сенсорних елементів, а є дійсно творчою здібністю миттєво схоплювати дійсність, здібністю образною, проникливою, винахідливою та прекрасною. Будь яке сприймання є також і мисленням, будь яке розмірковування є в той же час інтуїцією, будь яке спостереження – також і творчість. Вчений стверджував, що на обох рівнях – перцептивному та інтелектуальному – діють одні і ті ж самі механізми. «Відповідно, сучасна психологія дозволяє нам визнавати процес бачення творчою діяльністю людського розуму. На сенсорному рівні сприймання досягає того, що розуму відомо під назвою «розуміння» [120, с.21, 59].

Отже, формування естетичної компетентності дитини визначається наступними факторами: якостями та властивостями об'єкту сприймання; умовами, за яких відбувається рецептивна діяльність; особливостями сприймання суб'єкту. На процес сприймання впливає наша увага (довільна і мимовільна), що становить основу спостережливості. А наша

спостережливість, як уміння детально побачити в речах оточуючого світу їх чуттєву сторону становить основу естетичної культури. Рівень нашого сприймання визначається також отриманими у процесі життєдіяльності знаннями, вміннями, навичками, досвідом, культурою. Всі ці фактори впливають на якість перцептивного образу, розуміння сприйнятого, на швидкість сприймання, на формування настанови сприймання. Можна припустити, що процес сприймання творів мистецтва (картин) базується на двох чинниках: чиннику природного сприймання (безпосереднє сприймання ідеї, побудови, системи образів, сюжету та структури твору тощо) та чиннику минулих сприйнятих (різні асоціації, викликані власним досвідом і т.п.). Також важливим є розуміння поняття «творче сприймання».

Так, В. Моляко, характеризує «естетичний розвиток» як процес та його результат конструювання суб'єктивно нового образу, який у більшій чи меншій ступені перетворює, змінює предмети та явища об'єктивної реальності, де перцептивний творчий образ представляє собою оригінальну сукупність нових фіксацій, відбитків, що є в наявності у даного суб'єкту, раніше сформованих образів та їх фрагментів [65, с. 7].

Формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку значною мірою залежить від сприймаючої особи: її особистісних якостей, підготовленості до такого сприймання, характеру естетичного досвіду, кола інтересів, установки тощо. Конкретний процес сприймання витвору мистецтва у всіх людей має індивідуальний характер, відрізняється як за рівнем емоційної сприйнятливості, так і характером змісту уявлень, що виникають у процесі сприймання одного й того ж твору мистецтва. Це залежить від багатьох факторів: емоційного досвіду людини, інтересів, естетичного смаку, рівня емоційного розвитку людини, фізичного й психологічного стану в момент сприйняття, умов, за яких протікає цей процес, установки на сприймання, здатності людини до повноцінного сприймання творів мистецтва.

Повертаючись до вищесказаного, можна зробити висновок, що залучення учнів молодшого шкільного віку до естетичної та художньої

культури, світу мистецтва розвиває ціннісне світосприймання учнів, формує їхнє естетичне ставлення до дійсності та розвиває їхні почуття, здатність до рефлексії, здатність до дивергентного мислення, здатність до діалогу – міжособистісного та міжкультурного, а також значно розширює їхній світогляд.

Формування естетичної компетентності учнів молодшого шкільного віку має багатогранний вплив, воно розширює духовний і ментальний світ учнів початкових класів і підвищує їхню загальну культуру. Таким чином, формування естетичної компетентності в учнів молодшого шкільного віку є значним фактором, який позитивно впливає на розвиток їхньої особистості, формує загальний гуманістичний розвиток суспільства. Отже, «освітня система повинна скористатися величезним потенціалом мистецтва, естетичним потенціалом виховання в його світоглядному та ціннісному значенні, виявлення та обґрунтування шляхів і засобів вдосконалення мистецької педагогіки освіти в контексті формування естетичної компетентності в учнів початкової школи, з'ясування педагогічних прийомів і засобів на уроках мистецької освітньої галузі у світлі вимог Нової української школи та європейського освітнього простору».

2. Педагогічні умови формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку

Проблема формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку завжди була актуальною і протягом тривалого часу розроблялася багатьма вченими та висвітлена в НУШ. І сьогодні вирішення даного питання хвилює педагогів, психологів, які не байдужі до виховання всебічно розвиненої особистості дітей і молоді – майбутнього України. Пропонуємо деякі форми, методи і прийоми формування *естетичної компетентності* молодших школярів.

У процесі дослідження в експериментальних групах зреалізовано,

обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови, що забезпечують підвищення ефективності формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі:

– формування у молодших школярів мотиваційної основи до розкриття творчого потенціалу в процесі занять різними видами мистецтва на основі природовідповідності виховання;

– реалізація інтегрованого підходу як засобу художньо-творчого розвитку дітей молодшого шкільного віку з опорою на набутий естетичний досвід;

– залучення молодших школярів до системної естетичної діяльності шляхом засвоєння засобів художньої виразності різних видів мистецтва на основі співтворчості вчителя й учнів.

Презентовано методику реалізації педагогічних умов, яка дала змогу відстежити процес формування цього утворення в динаміці за такими етапами: підготовчо-мотиваційний, художньо-оцінний, креативно-діяльнісний.

З метою реалізації першої педагогічної умови – формування у молодших школярів мотиваційної основи до розкриття творчого потенціалу в процесі занять різними видами мистецтва на основі природовідповідності виховання було проведено перший етап: підготовчо-мотиваційний – стимулювання мотивації сприймання краси оточуючого світу, природи, творів мистецтва на основі врахування вікових особливостей молодших школярів. Перший етап спрямований на формування позитивної мотивації в учнів початкових класів до спілкування з мистецтвом, спостереження та аналізу продуктів художньо-творчої діяльності; виникнення інтересу до організації мистецьких заходів та набуття мистецького досвіду; проведення естетичних бесід для формування емоційно-інтелектуального відгуку на твори мистецтва; насичення емпіричного досвіду дітей. На першому етапі використано методи стимулювання мотивації естетичного сприймання, функціональну і фонову музику, вільні асоціації, творчі вправи, художньо-естетична бесіда, ІКТ. Застосовано такі форми роботи: мистецькі гуртки, творчі години, екскурсії естетичного змісту. Визначено

основні завдання цього етапу: формування мотиваційної основи естетичного сприймання дійсності й творів мистецтва. Перший етап – це впровадження методики формування мотиваційної основи естетичного сприймання у молодших школярів, на якому запропоновано серію завдань на насичення емпіричного досвіду дітей, сприймання навколишньої дійсності, природи, мистецтва.

Відповідно виконання реалізації другої педагогічної умови, яке здійснювалося в процесі проведення констатувального і формувального експерименту: реалізація інтегрованого підходу як засобу художньо-творчого розвитку дітей молодшого шкільного віку з опорою на набутий естетичний досвід; проведено другий етап: художньо-оцінний. Другий етап – усвідомлення цінності творів мистецтва, розширення естетичного досвіду, формування ціннісного ставлення до навколишнього світу. Він полягав в організації художньо-оцінної діяльності дітей; розвитку творчих здібностей та креативних можливостей молодших школярів, навичок творчо-інтерпретаційного аналізу мистецьких творів; використанні поліхудожнього підходу до організації оцінної діяльності в процесі сприймання мистецтва. На другому етапі використано методи формування естетичної оцінки, метод малювання музики, твори-описи, метод гри, художню візуалізацію. Основні організаційні форми цього етапу: творчі майстерні, театралізовані ігри, мистецькі конкурси, вікторини. Важливим завданням етапу є організація художньо-оцінної діяльності. На другому етапі використано поліхудожній підхід до організації оцінної діяльності молодших школярів у процесі сприймання мистецтва, насамперед – методика малювання музики.

Третя педагогічна умова – залучення молодших школярів до системної естетичної діяльності шляхом засвоєння засобів художньої виразності різних видів мистецтва на основі співтворчості вчителя й учнів. Це передбачає проведення третього, заключного етапу. Це креативно-діяльнісний, завершальний етап: досягнення свідомого включення дітей у мистецьку творчу діяльність під керівництвом учителя, розширення естетичного світогляду,

художня інтерпретація творів мистецтва. На цьому етапі передбачено підготовку з учнями повноцінних мистецьких художньо-творчих заходів; застосування мистецько-ігрової діяльності; мистецьких проектів; створення продуктів дитячої творчості; реалізацію умов організації художньо-творчої діяльності молодших школярів; використання ігрового підходу до формування естетичного сприймання дітей молодшого шкільного віку. Основні методи: проектна діяльність, мистецькі ігри, театралізація, інсценізація, методи співтворчості учителя та учнів. Форми: свято, концертна діяльність, постановка дитячої опери, художньо-творчі заходи. Визначено завдання третього етапу: розвиток творчих можливостей молодших школярів засобами комплексу мистецтв із застосуванням різних методів, прийомів і форм позакласної виховної роботи. Розв'язання зазначених вище завдань передбачало аналіз та використання методів, спрямованих на формування естетичного досвіду дітей та орієнтації в галузі мистецтва (розповіді, бесіди, обговорення, написання творів-описів); методів стимулювання й мотивації навчальної діяльності: створення ситуації успіху; методів мистецького навчання: словесні, образно-наочні, художньо-творчі: малювання музики, мистецька гра, стимулювання художнього сприймання, цілеспрямованої активізації художньої діяльності дітей. На третьому етапі – організовано художньо-творчу діяльність молодших школярів у процесі сприймання комплексу мистецтв, де застосовано ігровий підхід. Основними засобами було використання проектних художньо-педагогічних технологій; мистецькі презентації, творчі проекти, творчі вправи і завдання: «Намалюй музику», «Я і мистецтво», «Казка про музику», «Музичні кольори», «Мистецький портрет», «Наші творчі здобутки», «Кольоровий звукоряд», «Фарби і музика»; метод малювання музики, метод гри, метод інсценізації та театралізації музичних творів, що сприяють активізації творчих здібностей і найбільш повному розкриттю потенційних можливостей учнів.

Метою нашої методики є дослідження рівнів естетичної компетентності молодших школярів і перевірка ефективності визначених педагогічних умов. Зважаючи на мету, визначено завдання: 1. Виявити рівні естетичної

компетентності, зокрема кількісні та якісні показники. 2. За результатами констатувального етапу експерименту визначити педагогічні умови формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку під час організації дозвілля. 3. На контрольному етапі експерименту перевірити ефективність цих педагогічних умов.

Відповідно до завдань дослідження було визначено рівень сформованості естетичної компетентності молодших школярів, проаналізовано практику формування естетичної компетентності у процесі мистецької діяльності, виявлено суперечності та недоліки позакласної естетико-виховної роботи у навчальних закладах середньої освіти.

Умовою *реалізації методики* є чітке дотримання *етапів* проведення педагогічного експерименту: 1. Визначення загальної мети проведення педагогічного експерименту. 2. Вибір навчальних закладів і груп учнів для експериментального дослідження. Проведення спостереження, бесід, інтерв'ю, аналізу організації мистецької діяльності. 3. Підготовка відповідної документації (бланки відповідей, опитування, списки учнів тощо). 4. Індивідуальна і групова робота з учнями. 5. Визначення проміжних цілей дослідження для забезпечення ефективності експерименту. 6. Підготовка методичного матеріалу для організації педагогічного експерименту (складання та розробка анкет, тестів, визначення переліку питань для бесіди, опитування, спостереження). 7. Проведення констатувального етапу експерименту із застосуванням визначення рівнів сформованості естетичної компетентності молодших школярів: анкетування, опитування, тестування, педагогічне спостереження метод узагальнення незалежних характеристик, метод аналізу результатів естетичної діяльності; індивідуальна, групова, фронтальна форми роботи з дітьми. 8. Обробка, аналіз, узагальнення отриманих результатів відповідно до кожного етапу діяльності: використання емпіричних теоретичних математичних і статистичних методів педагогічного дослідження. 9. Розподіл досліджуваних учнів на експериментальну (ЕГ) та контрольну (КГ) групи. 10. Визначення педагогічних умов формування естетичної компетентності молодших школярів

за допомогою теоретичних методів педагогічного дослідження. 11. Перевірка ефективності визначених педагогічних умов формування естетичної компетентності молодших школярів, з використанням різних методів і форм роботи.

Отже, результати застосування методики залежать від ефективності діяльності всіх учасників процесу – особистості вчителя й особистості учня, перевірки ефективності визначених педагогічних умов формування естетичної компетентності молодших школярів в процесі організації дозвілля.

Музичні розваги (два рази на місяць) – естетично приваблива форма мистецько-творчого відпочинку дітей, побудована на різноманітному мистецькому і життєвому досвіді дітей. Організуються різні види розваг для дітей і разом з дітьми, тематика яких пропонується, варіюється вчителем, може обиратися разом із дітьми. *Види розваг*: день народження дитини, іменини; свято Миколая; День матері; музичні драматизації казок у виконанні самих дітей, вистави різних видів театрів; театр дітей і дорослих до Міжнародного дня театру; слухання аудіозапису музично ілюстрованих казок, музичних фрагментів з дитячих опер і балетів; концерт дитячої творчості, тематичні концерти творчості видатних митців; фестивалі дитячих талантів і родинної творчості; вечори музичних загадок-відгадок, українських колискових пісень, колядок і щедрівок (під час Різдвяних свят), веснянок, закличок, хороводів (під час Великодніх свят), слухання музики і творчого музикування, слухання музики і танцювальних імпровізацій; вечір поезій і пісень до Всесвітнього дня поезії; вечір дитячої творчості до Всесвітнього дня танцю тощо. Ті чи інші види розваг плануються відповідно до віку дітей.

Музично-театралізовані свята (два-чотири рази на рік) – художньо й творчо збагачена форма відзначення святкової події, пори року, соціально й змістовно значущої для виховання і розвитку дитини, що здійснюється, головним чином, засобами музики, літератури, театру, хореографії. Рекомендовані свята (залежно від віку дітей): Свято музики (до Міжнародного

дня музики), Свято осені, зимове Новорічне свято, Свято весни, мами і усіх жінок, Свято випуску дітей до школи.

Додаткові форми роботи з музичного виховання за інтересами дітей, гуртки, студії (одне-два заняття на тиждень). Вони є формами мистецького збагачення дитячого життя (дитяча хореографія, дитячий оркестр, сольний спів). Додаткові заняття з музикотерапії організуються за рекомендаціями психолога з метою корекції та розвитку дітей з особливими освітніми потребами, порушеннями психофізичного розвитку в умовах корекційної та інклюзивної освіти.

Рухливі ігри з піснями українських композиторів-класиків, як фактор успішного процесу виховання дітей. Наукові дослідження в галузі педагогіки виявили, що найсильніше бажання у дитини – це бажання руху. Дитина рухається під час гри. В гру вона вкладає всю свою енергію, бо це зміст її життя. Якщо залишити дитину на самоті, вона може бавитися доти, доки не засне, втомлена грою. У жодній порі свого життя людина не виявляє стільки рухливості, як під час забав у дитячому віці.

Важко переоцінити значення ігор в дитячому віці у справі формування фізично здорового, етично стійкого та інтелектуально розвинутого майбутнього члена суспільства. Завдяки іграм можна виховати у дитини всі ті властивості, котрі ми шануємо у людей і котрі нам хотілося б прищепити малечі різними оповіданнями, бесідами та навчанням. Граючись, дитина зосереджує увагу, а це вже є початком виховання сильної волі. Залежно від ходу гри дитина мусить оцінювати загальну обстановку і швидко та самостійно вирішувати, що й коли їй треба робити. Хіба можна знайти кращий спосіб для розвитку самостійності та швидкості дійової рішучості у вихованців. Граючись, дитина легко схоплює, розуміє та запам'ятовує гру, а ці якості, постійно розвиваючись, в свою чергу полегшують виконання складніших завдань.

На наш погляд, ігри виховують дружні, товариські взаємини між їх учасниками, між дітьми й вчителями. Під час гри у дітей виникає потреба

співробітництва та необхідність виконання певних правил, вони привчаються володіти власними почуттями, навчаються шанувати права іншого. Граючись, діти набувають чимало таких якостей, котрі можуть їм згодитись у майбутньому житті.

Слід згадати ще про одну надзвичайно цінну властивість гри: вона веселить, радує, а здорова радість необхідна для здорового розвитку душі й тіла. Проте, ігри та забавки – це єдиний засіб фізичного виховання дитини. В процесі повсякденної праці часто повторюються одні і ті ж рухи та положення корпусу, іноді шкідливі для здоров'я. Здоров'я людини залежить від погодженої праці всіх органів, а це можливо лише за відповідних і сприятливих для них умов, а саме: чистоти тіла та рухові на свіжому повітрі, а також правильної постави корпусу в побуті і праці. Останнє набувається завдяки спеціальним гімнастичним рухам.

Отже, одних тільки ігор та забавок для виховання здорової людини ще не досить. Для молодших школярів гра – найвідповідніша форма руху. Теоретично майже всім відомо, яке велике значення для дітей мають ігри та забавки, але на практиці можна спостерігати зовсім іншу картину. Дитина мусить мати час на ігри, а справа їх поширення цілком знаходиться в руках педагога. Радість є неперевершеним засобом пробудження дитячого мозку до активної діяльності, і це почуття під час гри слід всіляко підтримувати. Не слід забувати про різницю між школярами в 1-2 класах (адаптаційно-ігровому періоді) та дітьми 3-4 класів (основний період). Старші діти завдяки деякому умінню володіти собою можуть тішитись внутрішньо – в собі, проявляючи радість виразом обличчя або звуком голосу. Цього молодші діти не вміють. У них радість вводить в дію все тіло: вони підскакують, плещуть у долоні, кричать, голосно співають тощо. Забороняючи їм так себе поводити, ми робимо дві серйозні помилки:

- з великою шкодою для дітей вбиваємо дитячу веселість в самому її початку;
- бажанням стримати в грі почуття дітей ми накладаємо на їхній мозок

таке колосальне напруження, що малюкам надзвичайно важке зосередити на грі свою увагу. Це може відштовхнути їх від гри, і діти будуть позбавлені багатьох приємних хвилин відпочинку.

Таким чином, делікатно, ласкаво, жартівливо можна привчити дітей до порядку та до спокійної поведінки, необхідних для продовження або пояснення відповідної гри, і з безумовною рішучістю підтримувати гру правильну та чемну.

Нарешті, ще кілька слів про пристосування гри до молодшого шкільного віку дитячого віку. Не можна назавжди встановити постійні схеми, але в загальних рисах потрібно добре обдумати, яку саме гру можна проводити з вихованцями того чи іншого віку, маючи на увазі дитячу психіку, що з роками змінюється, як і самі захоплення, переживання та бажання дитини.

Керівник, приступаючи до проведення гри з малечею, мусить добре ознайомитися з ігровим репертуаром, він повинен підбирати ігри, які змістом, формою і способом проведення відповідали віку дитини. Цими трьома особливостями слід так зацікавити дітей, щоб ті полюбили її і прохали повторити при кожній нагоді.

Найкраща форма гри – це замкнене або розірване коло. Воно може бути одне або складене із кількох кіл. Коло своєю будовою являє собою щось гарне, гармонійне, закінчене, ціле. Живе коло єднає і приваблює усіх дітей чимось світлим, чистим, що тішить душу дитячу, ніби погожа картина небосхилу, зірок, місяця, сонця. До кола дитина біжить, наче хоче глянути на сонечко, коли воно вигляне із-за дощової хмари. Дитяче коло – то веселе сонечко. Ми рекомендуємо, щоб гра проходила весело і жваво, педагог мусить, по-перше, сам добре засвоїти гру, а по-друге, ознайомитися з методикою і способом проведення гри, зуміти провести її легко і як найдоступніше для дітей. Під час забави керівник повинен звертати увагу на всі питання, зауваження та доповнення дітей, що стосуються гри, її змісту або способу проведення. Різні дитячі доповнення слід приймати і дозволяти вносити їх у гру. Кожне зауваження дитини є ознакою того, що вона цікавиться грою, що її

індивідуальні здібності розвиваються, не сплять, а це головним чином і потрібно у вихованні.

Вчитель не повинен бути педантом у грі. Не слід під час перших занять вимагати, щоб гра була проведена так, як вона вирішується в уяві вихователя. Не варто також вимуштровувати гру, немов для демонстрації стороннім людям. Діти грають самі для себе, для своєї користі. Дитина сміється, скаче, крутиться, кричить, бігає – це усе їй потрібне. Коли дитина помітить, що її муштрують для показу, вмить пропаде її щире, радісне зацікавлення грою, зникне весела усмішка, невимушеність рухів. Думка її буде роздвоюватись, бо замість того, щоб зосередитись на грі в своєму гуртку, дитяча увага мимоволі почне переключатись на ту обстановку, яка супроводжує прилюдні виступи перед незнайомими глядачами.

Вище, ми підкреслювали значення використання ігор у колі. Проте вчитель не повинен надуживати колом, у якому малеча тримається за руки. Враховуючи гігієнічні вимоги, треба постійно чергувати ігри в колі з такими, в яких діти стоять або вільно ходять, не торкаючись одне одного руками.

Всі ігри зі співами повинні виконуватись ритмічно. Тому керівникові необхідно самому бути підготовленим з музичного боку, щоб він міг легко передавати відчуття ритму дітворі.

Підсумовуючи дані поради, ми підкреслюємо, що педагогічну цінність мають лише ритмічно проведені ігри, бо вони об'єднують дітей (така вже властивість ритму) і перетворюють гру в серйозну гуртову працю, а учасників гри – у великий, об'єднаний спільною думкою колектив. З усіма іграми повинна, здебільшого, товаришувати пісня, легко доступна своєю мелодією вихованцям.

Питання, які нас хвилюють, яку саме гру можна проводити з вихованцями того чи іншого віку, маючи на увазі дитячу психіку, що з роками змінюється, як і самі захоплення та бажання дитини. Оскільки загальні міркування не дають відповіді на порушені питання, ми спробуємо їх конкретизувати і заодно порадити, як і в якій послідовності проводити ігри з

дітьми від, маючи під рукою музичний ігровий матеріал.

Складаючи програму на рік, можна включити до неї 10-12 ігор-пісень, дві-три гри на різні теми, дві гри весняні, дві літні і одну-дві зимові.

1. Учасники гри стають у два рядочки. Один рядочок – це діти, які співають пісню, а другий рядочок – це «равлики», які, сидячи на стільчиках або стоячи, виставляють то «ріжки», то «ніжки».

2. За другим разом діти і «равлики» міняються ролями.

3. Діти поділяються на декілька кіл, і в кожному колі сидить на стільчику свій «равлик».

Пісні та ігри можуть бути на різні теми. Яскравими картинами, які назавжди запам'ятовуються, проходять перед дітьми різні пори року – весна, літо, осінь і зима. Зміни в природі, людське оточення, птахи, тварини тощо дають чимало тем для оповідань, пояснень, а можливість робити екскурсії в ліс, на річку, задовольняють дитячу допитливість та цікавість, поглиблюють знання і швидким темпом розвивають розум дитини.

Набуті враження стануть міцнішими, коли діти закріплять в пам'яті все побачене й почуте виконанням відповідно підібраного педагогом тематичного репертуару. У «Весняночці» В.Верховинця можна знайти ігри та пісні на такі теми:

- Домашні тварини та птахи (песик, котик, корови, коні, коза, курочка, півник, голуб, качка) – № 10, 11, 12, 14, 16, 17, 30, 42, 52, 96, 100, 103, 108, 139, 142.
- Поле (польові квіти, зілля, жито, пшениця, просо, гречка, льон, пташки, комахи) – № 18, 37, 39, 40, 48, 63, 64, 71, 72, 79, 80, 85, 92, 94, 95, 104, 106, 110, 116, 117, 118, 126, 136, 141, 147, 156.
- Ліс (дерева: сосна, дуб, береза, ялина; гриби, зайчик, лис, ведмідь, пташки) – № 1, 54, 105, 127, 140, 142, 143, 145, 147, 148, 151, 154.
- Сад (яблуня, слива, груша, вишня, малина, горіх, бджоли, терен) – № 43, 66, 68, 70, 75, 87, 106, 107, 113, 131.
- Город (картопля, буряк, гарбуз, кавун, диня та інша городина) –

№46,68, 78, 109, 124.

- Вода (струмок, річка, ставок, море, болото, риба) – № 39, 40, 41, 45, 46, 47, 50, 53, 57, 64, 70, 83, 84, 91, 100, 122.
- Трудовий процес – № 8, 9, 19, 53, 72, 78, 110, 116, 117, 118, 119, 125, 128, 129, 130, 132, 151.
- Патріотизм – № 13, 14, 38, 58, 59, 60, 61, 62.
- Весняний цикл – № 31-93.
- Літній цикл – № 94-122.
- Осінній цикл – № 123-136.
- Зимовий цикл – № 137-156.

Отже, з наведених форм естетичного виховання засобами музики видно, що завдання вихователя дуже широкі. Він мусить бути не тільки музично освіченою людиною, але й освіченим педагогом, який, користуючись різними формами музичного виховання, має навчати молоде покоління сприймати і відтворювати музичні цінності, виховувати нові музичні таланти.

Проте, безумовно, найбільш цінні ті ігри, які діти водять самі, без особистої допомоги з боку вчителя. Останній зобов'язаний лише налагодити гру, тобто розучити пісню, прослідкувати за призначенням дійових осіб, обговорити гру з малечю тощо, а безпосередня її участь потрібна тільки під час першого проведення незнайомих досі ігор.

При повторенні педагог має тільки збоку спостерігати за дітьми, обережно та своєчасно вносити деякі корективи і відповідно сприяти спокійному проведенню розпочатої гри. Після призначення дійових осіб педагог знайомить вихованців із змістом гри, показує і роз'яснює, що кому в ній треба робити. Коли гра супроводжується танцювальними рухами, останні також необхідно вивчити з дітьми.

Отже, перед тим, як починати гру, треба обов'язково провести певну попередню підготовку, до елементів якої входить: утворення кола чи рядочка, розучування пісні, призначення дійових осіб, ознайомлення з грою, вивчення

танцювальних рухів. Далі, перед описом кожної гри, буде зазначатись склад дійових осіб, а якщо виникне потреба, то і відповідний реквізит.

3. Методика реалізації педагогічних умов формування естетичної компетентності молодших школярів засобами мистецтва

У процесі експериментального дослідження педагогічних умов формування естетичної компетентності молодших школярів засобами мистецтва представлено програму формувального етапу та аналіз результатів експериментального дослідження; розроблено модель; обґрунтовано педагогічні умови та презентовано методику їхньої реалізації; висвітлено динаміку формування естетичної компетентності сприймання дітей молодшого шкільного віку засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі; проведено контрольний етап експерименту, порівняння даних з констатувальним етапом експерименту; здійснено кінцеву числову обробку даних.

Аналіз результатів констатувального етапу експерименту дозволив:

- 1) визначити та обґрунтувати педагогічні умови з методикою їхньої реалізації;
- 2) розробити організаційно-педагогічну модель відтворення процесу формування естетичної компетентності молодших школярів, що охоплює чотири взаємопов'язані блоки: цільовий, методичний, технологічний, результативний;
- 3) сформулювати функції процесу формування естетичної компетентності молодших школярів засобами мистецтва, а саме: інформаційно-розвивальну, виховну, духовно-світоглядну.

Реалізація вищевказаних педагогічних умов формування естетичної компетентності молодших школярів здійснювалась за допомогою розробки відповідної програми, яка складалася з організаційної, діагностичної, формувальної та педагогічно-супровідної роботи (відповідно до етапів педагогічного експерименту). Для виконання програми нами було здійснено низку заходів:

1.Організаційна робота: 1) сформульовано загальну мету педагогічного

дослідження – перевірка педагогічних умов формування естетичної компетентності молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі; 2) обрано навчальні заклади для експериментальної перевірки: Вінницька СЗШ I-III ступенів № 3, Черкаська СЗШ I-III ступенів № 4; Кунівська СЗШ I-III ступенів с. Кузьминці Гайсинського району Вінницької області; 3) визначено вікові групи учнів початкових класів для участі в педагогічному експерименті: учні 1-2, та 3-4 класів; 4) обрано вчителів для участі в експериментальному дослідженні – вчителі початкових класів; 4) складено 2 анкети для учнів та 2 анкети для вчителів, опитувальник, питання для інтерв'ювання; 5) підготовлено бланки відповідей на кожну анкету, опитування; 6) сформовано тестові завдання для визначення рівнів естетичного сприймання у молодших школярів в індивідуальній формі.

2. Діагностична робота: 1) проведено дослідження учнів за «Анкетою №1» та за «Анкетою №2», визначено рівні сформованості естетичної компетентності молодших школярів методом тестування; 2) опитано вчителів початкових класів за «Анкетою №1» та «Анкетою №2»; 3) проведено бесіди з педагогічними працівниками за визначеними питаннями; 4) результати оформлено у вигляді таблиць і діаграм, які проаналізовано у відповідному розділі дисертації та додатках; 5) організовано проведення контрольного етапу експерименту з учнями та вчителями за анкетами констатувального етапу експерименту.

3. Формувальна робота: 1) у ході дослідження в експериментальних групах було реалізовано обґрунтовані та експериментально перевірені педагогічні умови, що забезпечують підвищення ефективності формування естетичної компетентності молодших школярів: формування у молодших школярів мотиваційної основи естетичного сприймання дійсності та мистецтва на основі природовідповідності виховання; реалізація інтегрованого підходу до художньо-оцінної діяльності дітей з опорою на набутий естетичний досвід; залучення школярів до системної поліхудожньої діяльності на основі співтворчості вчителя і учнів.

У контрольних групах процес формування естетичного сприймання у

молодших школярів організовувався традиційним способом; 2) здійснено використання проєктних художньо-педагогічних технологій; мистецькі презентації, творчі проєкти, творчі вправи і завдання: «Намалюй музику», «Я і мистецтво», «Казка про музику», «Музичні кольори», «Мистецький портрет», «Наші творчі здобутки», «Кольоровий звукоряд», «Фарби і музика»; метод малювання музики. Для проведення експериментального дослідження нами запропоновано музичні твори В. Косенка «Дощик», П. Чайковського «Солодка мрія» та М. Чюрльоніса «Прелюдія», М. Леонтовича «Щедрик» та інші.

4. Педагогічно-супровідна робота: 1) використання індивідуального та диференційованого підходів до формування естетичної компетентності молодших школярів; 2) налагодження доброзичливих і демократичних стосунків на основі принципу добровільності вибору; 3) організація виховних заходів та творчої мистецької діяльності молодших школярів на поліхудожній основі; 4) педагогічно-корекційне супроводження формування естетичної компетентності молодших школярів, яке спрямоване на організацію репродуктивної діяльності та є основою для накопичення естетичного досвіду, підготовчим етапом до творчої роботи.

Відповідно означених педагогічних умов презентовано методику їх реалізації, яка апробована у наших роботах і дала можливість відстежити процес формування цього утворення в динаміці за такими етапами: 1) підготовчо-мотиваційний; художньо-оцінний; креативно-діяльнісний.

З метою реалізації *першої педагогічної умови* – формування у молодших школярів мотиваційної основи до розкриття творчого потенціалу в процесі занять різними видами мистецтва на основі природовідповідності виховання; було проведено перший етап: *підготовчо-мотиваційний* (стимулювання мотивації сприймання краси навколишнього світу, природи, творів мистецтва на основі врахування вікових особливостей молодших школярів). Перший етап був спрямований на формування позитивної мотивації учнів початкових класів до спілкування з мистецтвом, спостереження та аналізу продуктів художньо-творчої діяльності; виникнення інтересу до організації низки мистецьких заходів

та набуття мистецького досвіду; проведення естетичних бесід з метою формування емоційно-інтелектуального відгуку на твори мистецтва; насичення емпіричного досвіду дітей. На першому етапі використано *методи стимулювання мотивації формування естетичної компетентності – функціональна і фонова музика, вільні асоціації, творчі вправи, художньо-естетична бесіда, ІКТ*. Застосовано такі *форми: мистецькі гуртки, творчі години, екскурсії естетичного змісту*. Означено основні завдання даного етапу: *формування мотиваційної основи естетичного сприймання дійсності й творів мистецтва*.

Набуття естетичного досвіду в процесі виховання мистецтвом пов'язане з формуванням естетичного сприймання художніх творів. Дітям, для поліпшення процесу сприймання, пропонується звернути увагу на художню виразність запропонованих творів, уважно поставитися до власних почуттів, емоцій, переживань. Методична робота вчителів початкових класів на цьому етапі полягає у підтримці, стимулюванні й заохочуванні їхніх власних емоційно-ціннісних уподобань, інтересів, почуттів, асоціацій, уяву та фантазії. На даному етапі, використовуючи запропоновану нами методику, було запропоновано ознайомлення учнів з музичним твором В. Косенка «Дощик».

Відповідно до виконання *другої педагогічної умови, яка здійснювалася в процесі проведення констатувального і формувального етапів експерименту*: реалізація інтегрованого підходу як засобу художньо-творчого розвитку дітей молодшого шкільного віку з опорою на набутий естетичний досвід, проведено другий етап: *художньо-оцінний* (усвідомлення цінності творів мистецтва, розширення естетичного досвіду, формування ціннісного ставлення до навколишнього світу). Другий етап полягав у організації художньо-оцінної діяльності дітей; розвитку творчих здібностей та креативних можливостей молодших школярів, навичок творчо-інтерпретаційного аналізу мистецьких творів; використанні поліхудожнього підходу до організації оцінної діяльності у процесі сприймання мистецтва. На другому етапі використано *методи формування естетичної оцінки, метод малювання музики, твори-описи, метод*

гри, художня візуалізація. Основні організаційні форми цього етапу: творчі майстерні, театралізовані ігри, мистецькі конкурси, вікторини. Важливим завданням етапу є організація художньо-оцінної діяльності.

Під час другого етапу формування естетичної компетентності молодших школярів актуалізуються питання оцінювання художніх творів. У процесі оцінювання прекрасного в мистецтві важливим є осмислення учнями того, як побудовані твори музичного та образотворчого мистецтва в цілому, якими є взаємозв'язки їх змісту і форми. Водночас актуального характеру набуває звернення учнів до своїх знань, понять та уявлень, яких вони набули раніше, на уроках художньо-естетичного циклу, і які можуть використати під час естетичної оцінки, аналізу творів. У цих поняттях, уявленнях, знаннях знаходить своє відображення розуміння учнями того, що є прекрасним в дійсності і мистецтві. Завдання вчителя початкових класів полягає в тому, щоб впровадити адекватну методику формування естетичної компетентності молодших школярів, залучення естетичних смаків і досвіду учнів під час оцінки творів мистецтва. Учні отримують можливість переконатися в тому, що естетичні смаки можуть допомагати глибоко сприйняти та правильно оцінити твори мистецтва.

В процесі формування естетичної компетентності молодших школярів може відбуватися творче осмислення під час інтерпретації художніх творів. Для цього вчителі початкових класів можуть впроваджувати такий метод роботи, як *художній діалог*. У межах діалогічної форми взаємодії вчителя з учнями естетичні смаки залучаються до активного осмислення музичних і художніх творів. Основними засобами було використання проєктних художньо-педагогічних технологій; мистецькі презентації, творчі проєкти, творчі вправи і завдання: «Намалюй музику», «Я і мистецтво», «Казка про музику», «Музичні кольори», «Мистецький портрет», «Наші творчі здобутки», «Кольоровий звукоряд», «Фарби і музика», «Туман та витонченість»; метод малювання музики. Для проведення експериментального дослідження нами запропоновано музичні твори В. Косенка «Дощик», П. Чайковського «Солодка мрія», М. Чюрльоніса «Прелюдія», М. Леонтовича «Щедрик».

Основною метою нашої експериментальної роботи був пошук інтегрованих форм і методів активізації процесу формування естетичної компетентності, використання художньо-педагогічних технологій, що природно приводило до розвитку творчого потенціалу, до зародження деяких методичних прийомів активізації естетично-творчої діяльності учнів. Таким чином, на другому етапі дослідження, насамперед, ми використовували метод малювання музики, який тісно пов'язаний з історією розвитку музики та образотворчого мистецтва. Специфіка музики, її «індивідуальність» і може бути охарактеризована саме через ці взаємовпливи, які дають цікаві та збагачувальні для сприймання мистецтва результати. Серед інших видів мистецтв музика виділяється особливою силою безпосередньої дії. Під час використання музики на основі асоціативних зв'язків активізуються інтуїтивні уявлення про емоції, що забезпечує розуміння емоційного характеру музичного твору. Саме музика широко охоплює всі інтуїтивні знання емоцій, що беруться дитиною як з особистого досвіду, так і зі спостережень за проявами переживань інших людей. Через вираження емоцій музика відтворює «думки та образи», «картини природи», через естетичну емоцію людина пізнає світ. «Втрачаючи емоційну безпосередність щодо художніх творів, людина втрачає саме естетичне ставлення до них», – відзначав О. Костюк [45, с. 125].

Найбільш цікавий досвід втілення композиційно-формальних особливостей музики при створенні живописних творів належить художнику та композитору М. Чюрльонісу, його живопис – свого роду зрима музика. Деякі цикли художніх робіт названі ним «сонатами»: «Соната моря», «Соната сонця», «Соната весни» і побудовані за аналогією з побудовою сонатно-симфонічного циклу. Вони складаються з трьох або чотирьох частин: Allegro, Andante, Scherzo, Finale. Композиція, ритм, емоційно-образна настроєність кожної з частин відповідає темпу і характеру частин сонатно-симфонічного циклу. В творчості митця, окрім «сонат», зустрічаються також «фуги» і «прелюди».

Методику малювання музики використовував у 20-ті роки на уроках Б. Яворський. Експериментальна музична робота педагога включала пошуки

різноманітних форм активізації дитячого сприймання, що природно призводили до розвитку творчого начала, до народження багатьох видів творчої діяльності дітей. У своїй практиці виховання педагог виходив з розуміння цілісності сприймання дитиною навколишніх явищ життя, мистецтва. Основою його педагогічної роботи було залучення різноманітних асоціацій, як музичних, так і немусичних. Початковий етап творчості проявлявся в найрізноманітніших формах: образотворчих, рухових, звукових, словесних. Зорові відчуття реалізовувалися в малюнках, що відображають настрої, нав'язані прослуханою музикою. Частіше це було просто поєднання ліній, кольорових розводжень, інколи пейзажні замальовки, не з натури. Подальше поглиблення зорових асоціацій відбувалося в трьох напрямках: «графічне зображення основної теми твору або більш великої побудови, осмислене відтворення в умовному малюнку конструкції, архітектоніки твору і водночас відображення в кольоровій гамі динаміки розвитку музичного образу; залучення образотворчо-живописного матеріалу, що відображає образну структуру твору; живописне оформлення музичних вистав, власне виготовлення декорацій, костюмів» [58, с. 96-97].

Дитина за допомогою звуків здатна передати гаму почуттів, емоцій. Але своє бачення музичного твору можна виразити і словами. Для цього нами був запропонований прийом «Малюємо словами» замальовки до прослуханих музичних творів, оформлені віршем, художня техніка – акварель. «Враховуючи невеликий словниковий запас учнів, варто використовувати метод моделювання та орієнтовні таблиці емоційно-естетичних визначень», автор О. Ростовський [87, с. 48]. Враховуючи досвід попередніх досліджень, використання методу малювання музики і наш власний досвід, в процесі створення дитячих творчих робіт ми використовували методичний прийом «Словничок краси» – визначення кольорової гами; слова, які допоможуть дітям знайти можливість більш емоційно змалювати враження від музичного твору, наприклад: день, ранок, літо, місяць, золотий, світлий, прозорий, рожевий. Слова поєднуються в групи за певною ознакою. Цей методичний прийом можна використовувати в колективній формі роботи, враховуючи, що учням подобається колективне створення віршів або

компактних описів, а також під час виконання індивідуальних завдань після прослуховування або повторного слухання музичного твору.

Більшість дітей висловила свої враження від запропонованого нами музичного твору з «Дощик» В. Косенка у рожево-бузкових тонах, фарбах літнього дощу, квітучої зелені. Перед нами –фантастичні пейзажі, «звучання» світанку, замальовки природи з віршами, наприклад, учениця висловила свою думку у віршах (Олена О., 10 років). У процесі слухання музичного твору «Дощик» учням були запропоновані ще деякі прийоми, що активізують уяву, стимулюють художньо-образне мислення учнів; дозволяють передати емоції, почуття, настрої, естетичну оцінку твору, а саме: «Малюємо музику» – сюжетна композиція, замальовки до прослуханих музичних творів (художня техніка – акварель).

Наводимо приклади деяких методичних прийомів, запропонованих нами в процесі проведення експерименту: «Кольорова фантазія» – сюжетне малювання (техніка – акварель, фломастер, олівець, воскова крейда); «Фарби в тумані» – сюжетне малювання, замальовки до прослуханих творів з метою формування зорових асоціацій сприймання музичного образу (техніка – акварель «по-вологому»); «Мій музичний настрій» – застосування безпредметного живопису (зображення настрою, ладу, форми музичного твору; художня техніка – акварель, гуаш; малюнки виконуються на білому і тонованому папері); «Чарівна лінія», «Музична графіка» – графічне зображення основної мелодії, теми, форми твору та його частин, музичних образів. Як правило, малюнки дітей мають сюжетну спрямованість і лише деяким учням властиве емоційне забарвлення цих сюжетів, використання багатой кольорової палітри. Цікавим є кольорово-образне відображення музичної палітри твору ученицею третього класу в холодній кольоровій гамі, дерева у розмитих зображеннях. На малюнку зображений туманний ліс до сходу сонця, сині постаті дерев («Фарби в тумані», техніка – акварель «по-вологому») з віршованим надписом.

Слід зазначити, що незначна кількість учнів здатна помітити те, що туман може бути сріблястим, дощ – в променях сонця – рожевим, золотим, вночі –

блакитним, синім. Для відображення дитячих вражень найкраще, на наш погляд, використовувати акварель, яка визначається тонким колористичним розумінням звукової палітри. З цією метою нами запропонований методичний прийом «Фарби слова». Методичний прийом «Чарівна лінія» показує бачення форми (три частини) цього твору в синій однокольоровій лінії, яка в середині перетворюється у хвилясту у зв'язку зі схвильованим настроєм середньої частини п'єси. Проте аналіз дитячих малюнків приводить до думки, що опис вражень словами, «асоціативне відображення музичного твору у малюнках позитивно впливає на розвиток естетичного почуття до природи, життя, розуміння й усвідомлення власних вражень і переживань, стимулює оцінне ставлення учнів до навколишнього світу як аналогу мистецтва» [107, с. 107].

Під час прослуховування музичних творів ми пропонували учням зосередитися і уявити, що зображає музика. Якщо це фрагменти, наприклад, «Пори року» А. Вівальді, то можна мабуть уявити осінній пейзаж, жайворонка в ній. Слухаючи пісню, можна «домалювати» широке роздолля пейзажу, народні гуляння. Варто зазначити, що діти під час слухання музичного твору зображують фарбами пейзаж або інший художній образ саме в тому стані, який передавався музикою. Для сумної музики пасують холодні, неяскраві, пастельні кольори, для веселої – яскраві, теплі. Для зображення настрою, образу людини можна використати тільки один тон. Звучання, тембри і динаміку різних музичних інструментів можна виразити за допомогою фарб, вигадати візерунок, використати різноманітні прийоми, що надають можливість більш глибокого розуміння краси, змісту і настрою музичного твору. Таким чином, діти мають зрозуміти, що музика, як і будь-яке мистецтво, передає думки і почуття тих, кого вона зображує у пісні, танці, опері, симфонії. Діти намагаються порівнювати звуки в музиці з фарбами в живописі чи мелодію з лініями в малюнку (прийом «Кольоровий звукоряд» – розфарбовування трафарету звукоряду відповідно до ладового забарвлення). «Кольоровий звукоряд» (у даному випадку трафарет звукоряду з назвами нот) зафарбований ученицею в холодні, світло-сині та зелені тони, фіолетовий колір. «Кольоровий звукоряд» – прийом активізації музичного

сприймання дітей, запропонований нами з метою відображення кольорової природи музики, кольорового зображення ладового забарвлення, настрою, характеру музичного твору у різній кольоровій гамі, використовуючи практичні знання з кольорознавства і класифікації кольорів: основні, похідні, хроматичні, ахроматичні, теплі, холодні, контрастні. Виконується на розданих учителем картках з трафаретом звукоряду в межах однієї або двох октав. Під час слухання музичного твору діти розфарбовують ступені звукоряду відповідно власної уяви. За основу прийому взяті ідеї кольорового слуху та світломузики. На нашу думку, під час сприймання творів непрограмної музики (прелюдії, ноктюрни, сонати, етюд) краще використовувати зображувальні прийоми «Мій музичний настрій», «Кольорова фантазія» – малюнки безпредметних кольорових композицій. А для порівняння непрограмних музичних творів з творами образотворчого мистецтва – твори безпредметного живопису видатних майстрів Р. Делоне, В. Кандінського, П. Мондріана, К. Малевича та ін.

Застосування прийомів малювання музики позитивно впливає на розвиток творчої уяви дітей. У малюнках дітей до п'єси М. Чюрльоніса «Співзвуччя» ритм, форма відображаються у крапках, лініях, плямах, різних кольорових та геометричних формах (акценти, динаміка, характер мелодії). Серед кольорів переважає темні відтінки кольорової гами. Використане кольорове рішення п'єси М. Чюрльоніса «Прелюдія» з метою більш глибокого і цілісного сприймання музичного твору. Більша частина учнів обрала синій, фіолетовий та бузковий кольори. Під час подальших прослуховувань здійснювалась деталізація сприйнятого у вигляді трьох різнокольорових ліній (техніка малювання – акварель), виділялося кожне інтонаційне зерно, що зображене переривчастими мазками, іншими безпредметними образами. Зміну інтенсивності внутрішнього розвитку інтонації, звукового розвитку учні зображують у вигляді зміни кольорового насичення всередині кожного мазка. Вибір тону був довільним, перед виконанням творчих робіт інколи корегувався у спільній бесіді, але вибрані учнями холодні, бузково-блакитні тони часто збігалися. Після виконання завдань був запропонований перегляд образотворчо-живописного матеріалу –

репродукції картин М. Чюрльоніса «Прелюд», «Фуга», «Соната зірок», практичне поєднання музики та живопису художником-музикантом М. Чюрльонісом, діалог між зором і слухом, звуком і кольором. В його картинах з музичними назвами звучить музика добра і світла, гармонія Космосу, відчувається щось фантастичне. Цей живопис не зображує щось предметне, а передає особливості розвитку музики певних жанрів, намагається викликати споріднені враження від музичних і живописних образів. У картині «Соната зірок» передається гармонія руху зірок, Космосу. Поєднання живопису з прослуховуванням фрагмента твору покращує сприймання музики. Використання інтегрованих методів і прийомів, малювання музики під час прослуховування творів М. Чюрльоніса «Прелюдія», «Соната зірок», Ф. Шопена «Етюд», Б. Барток «Співзвуччя» надало позитивні результати: стимулювання художньо-творчої діяльності молодших школярів; формування індивідуальності музично-естетичного сприймання; розвиток творчої фантазії дітей; формування культури художнього сприймання; підвищення рівня цікавості до вивчення мистецтва учнів початкових класів. Таким чином, метод малювання музики абсолютно небезпідставно пропонує Л. Масол у програмі «Мистецтво», в підручнику для учнів третього класу в розділах: «Комічні та фантастичні образи», «Діалог музики та живопису», «Чарівники звуків та барв» [60, с. 91].

В експериментальній групі використання методичних прийомів, що стимулюють розвиток музично-естетичного сприймання учнів, удосконалює образне бачення музичних творів, підвищує загальний рівень культури та ерудиції дітей. Замальовки до музичного твору Г. Форе «Пробудження», виконані учнями до експерименту, значно відрізняються від тих, що виконані до твору І. Левицького «Українська рапсодія», який був запропонований після проведеної експериментальної роботи. Особливу групу малюнків склали творчі роботи, які відображають форму музичного твору, розвиток тематичного матеріалу, зображення засобів музичної виразності. Якщо замальовки дітей з контрольної групи носять переважно сюжетний характер (роботи до музичних творів «Прелюдія № 7» Ф. Шопена, «Вальс» П. Чайковського з «Дитячого

альбому», «Весняне рондо» Б. Фільц), то замальовки дітей з експериментальної групи аквареллю включають живописні зображення, умовно-структурні схеми, предметний живопис, безпредметний живопис, різнокольоровий графічний запис. Під час фронтального опитування та співбесіди достатньо чітко відображений процес розвитку слухових уявлень школярів, музичного мислення, уміння диференційовано сприймати тематичний розвиток музичної тканини, фактуру твору, глибоке розуміння музичних образів, музичної думки. Порівняльне зіставлення результатів дослідження контрольної та експериментальної груп показують, що комплексне сприймання музики зберігається в пам'яті дітей значно краще, сприяє розвитку художньої фантазії, підвищенню у дітей інтересу музичного і образотворчого мистецтва, творчості, самостійності, ініціативи.

Третя педагогічна умова – залучення молодших школярів до системної естетичної діяльності шляхом засвоєння засобів художньої виразності різних видів мистецтва на основі співтворчості вчителя й учнів.

Вона передбачає проведення третього, завершального етапу. Це *креативно-діяльнісний етап* (досягнення свідомого включення дітей у мистецьку творчу діяльність під керівництвом вчителя, розширення естетичного світогляду, художня інтерпретація творів мистецтва). Третій етап передбачав підготовку повноцінних мистецьких художньо-творчих заходів з учнями; застосування мистецько-ігрової діяльності; мистецьких проєктів; створення продуктів дитячої творчості; реалізації умов організації художньо-творчої діяльності молодших школярів; використання ігрового підходу до формування естетичного сприймання дітей молодшого шкільного віку. Основні методи: проєктна діяльність, мистецькі ігри, театралізація, інсценізація, методи співтворчості учителя та учнів. Форми: свято, концертна діяльність, постановка дитячої опери, художньо-творчі заходи. Визначено завдання третього етапу: розвиток творчих можливостей молодших школярів засобами комплексу мистецтв із застосуванням різних методів, прийомів і форм позакласної виховної роботи.

Розв'язання цих завдань передбачало аналіз та використання методів, спрямованих на формування естетичного досвіду дітей та орієнтації в галузі мистецтва (розповіді, бесіди, обговорення, написання творів-описів); методів стимулювання й мотивації навчальної діяльності (створення ситуації успіху); методів мистецького навчання (словесні, образно-наочні), художньо-творчі (малювання музики, мистецька гра, стимулювання художнього виховання, цілеспрямованої активізації художньої діяльності дітей).

Третій етап формування естетичної компетентності молодших школярів, набуття естетичного досвіду використання естетичних смаків учнів у процесі вивчення мистецтва пов'язаний зі створенням музичних, художніх творів. У молодших школярів є сформований інтерес до практичної діяльності у сфері образотворчого мистецтва, також їм подобається грати, співати, малювати, ліпити, виготовляти декоративні вироби тощо. У процесі художньо-творчої діяльності важливо, щоб учні не лише технічно опановували засоби створення художніх творів, але й навчалися опиратися на власний естетичний досвід та художньо-естетичні смаки. Методика формування естетичної компетентності молодших школярів у процесі створення художніх творів передбачає надання переваги індивідуальному підходу до учнів, а також визначенню перспективної програми їхньої творчої діяльності з урахуванням змісту та характеру естетичного світосприймання. Основними методами етапу були: метод гри, метод інсценізації та театралізації музичних творів, що сприяють активізації творчих здібностей і розкриттю потенційних можливостей учнів початкових класів.

Важливою умовою під час організації *музично-ігрової діяльності* учнів початкових класів є взаємозв'язок різних видів художньої діяльності у грі. Раннє заглиблення в тонкощі одного виду художньої майстерності обмежує естетичний розвиток дитини. Саме тому виховання інтересів до мистецтва передбачає широкий загально розвивальний характер. Тільки сукупність окремих видів мистецтв зможе розвинути всю повноту людських потенційних можливостей, зробить особистість дитини багатогранною, збагатить її внутрішній світ. Так, у

позакласному занятті переважає один з видів дитячої ігрової музичної діяльності (музикування, музичні рухи, співи), чим створюється атмосфера відповідного музичного мистецтва (інструментального, танцювального, вокально-хорового). На комплексному занятті музика інтегрується з кількома видами дитячої діяльності, переважно художніми, де розвиток дитячої творчості успішно спрямовується та інтегрується. Під час такого заняття доцільно узагальнити одне з художніх понять (наприклад, ритм) через практичну діяльність у різних мистецтвах (музиці, танці, малюнку, витинанці).

Молодший шкільний вік є найбільш придатним для музично-естетичного виховання, організації *театралізованої діяльності, інсценізації української народної пісні* у виховній практиці молодших школярів. Музика традиційно розглядається як своєрідний засіб пізнання та вираження емоційного світу людини. Успішне формування естетичного ставлення молодших школярів до музичного мистецтва стає можливим за умови практичного виховного впливу, націленого на забезпечення системного характеру цього явища і розвитку структурних компонентів у їхньому взаємозв'язку. Формування естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності передбачають єдність урочної та позаурочної діяльності на основі особистісно зорієнтованого підходу. *Театралізована діяльність* молодших школярів – колективна за своєю формою і включає елементи театральної діяльності. Вона реалізується в умовних педагогічних ситуаціях, які спрямованих на пізнання навколишнього світу, збагачує і вдосконалює естетичний досвід учнів. Формування естетичного сприймання молодших школярів у процесі театралізованої діяльності відображає рівень сформованості естетичної культури, яка містить емоційно-мотиваційний, когнітивний та діяльнісний компоненти: 1) сприймання мистецтва театру, власної театралізованої діяльності та діяльності інших (відчуття форми, композиції, емоційне реагування, співпереживання); 2) мистецькі знання, засоби театрального мистецтва (застосування засобів сценічної виразності); 3) формування інтересу до театрального мистецтва, власної театралізованої діяльності (ініціативність, інтенсивність відвідування театрів, театралізована

діяльності в позаурочний час); 4) оцінювання театрального мистецтва, власної театралізованої діяльності та діяльності однолітків (здатність проаналізувати і зробити висновки щодо переглянутих вистав, сюжетів, засобів виразності, обґрунтованість оцінки виконавської творчості); 5) володіння засобами театралізованої діяльності (застосування елементів творчості, асоціативна діяльність, самостійність виконання етюдів, вправ, самоусвідомлення, самовідчуття, впевненість при виконанні завдань) [106].

Методами формування естетичної компетентності та естетичної культури молодших школярів на третьому етапі дослідження в процесі театралізованої діяльності, а також інсценізації української народної пісні визнано: словесні (творче читання, виразне читання твору вчителем, заучування тексту ролі, читання напам'ять, мовленнєве спілкування, бесіда за запитаннями і завданнями, звернення до казки та ін.); наочні (метод пантоміми, демонстрація слайдів, аудіо- та відеозаписів); практичні (ігрові та музичні імпровізації, добір пластичних дій, виразне проголошення реплік, пошук антонімічного образу та ін.); дослідницький метод – постановка завдання оцінити інсценівку (виставу); методи стимулювання та зацікавлення учнів, залучення їх до виступів перед аудиторією, створення предметно-просторового середовища, метод прикладу і наслідування, метод переконання. Пропонуємо використовувати методичні пояснення до дитячих ігор з піснями, зразки ігор та пісень українських композиторів-класиків, збірку пісень та ігор В. Верховинця «Весняночка» як фактору успішного процесу вокально-естетичного виховання дітей. Пісні та ігри можуть бути на різні теми. Яскравими картинами, які назавжди запам'ятовуються, проходять перед дітьми різні пори року – весна, літо, осінь і зима. Зміни в природі, людське оточення, птахи, тварини тощо дають чимало тем для оповідань, пояснень, а можливість робити екскурсії в ліс, на річку задовольняють дитячу допитливість та цікавість, поглиблюють знання і швидкими темпами розвивають розум дитини.

Отже, поетапне залучення учнів до формування естетичної компетентності сприяє вирішенню вказаної нами проблеми. Попередній естетичний досвід

молодших школярів доцільно залучати під час сприймання, оцінювання, пояснення та створення художніх творів, що дасть значно збагатить та зміцнить їхній зв'язок з життям і мистецькою діяльністю. До таких засобів було віднесено: 1) впровадження системного та інтегрованого підходу до формування естетичного сприймання засобами комплексу мистецтв, ознайомлення учнів з ціннісним змістом мистецьких творів; 2) оволодіння способами естетичної активності, необхідними для самоорганізації учнів в початковій школі; 3) набуття естетичного досвіду під час ігрової діяльності в естетичному вихованні дітей творами мистецтва.

У процесі формування естетичної компетентності молодших школярів під час дозвілля нами використані різні, інноваційні методи і форми, зокрема використання мультимедійних технологій – комбінування різних форм представлення інформації на одному носіїві (текстової, графічної, звукової, візуальної та ін.), застосування їх в організації театралізованих заходів і інсценізації українських народних пісень, вивченні навчального матеріалу, підготовці мистецьких проєктів, поліхудожньої діяльності.

Музика вважається способом пізнання та передачі емоцій людини. Практичні виховні заходи, спрямовані на захист системності явища та розвиток структурних компонентів у його взаємозв'язку, можуть успішно формувати естетичне ставлення молодших школярів до музичного мистецтва.

Театралізована діяльність повинна включати особистісно зорієнтовану діяльність на уроках і поза уроками для формування естетичної культури молодших школярів. Театралізована діяльність молодших школярів колективна за своєю структурою та включає елементи театральної діяльності. Вона використовується в умовах навчання, які спрямовані на пізнання навколишнього світу, збагачення та покращення естетичного досвіду учнів. Формування естетичних компетентностей молодших школярів у процесі театралізованої діяльності відображає рівень сформованості естетичної культури школярів, яка містить емоційно-мотиваційний, когнітивний та діяльнісний компоненти: сприймання мистецтва театру, власної театралізованої діяльності та

діяльності інших – відчуття форми, композиції, емоційне реагування, співпереживання; мистецькі знання, засоби театрального мистецтва, зокрема, застосування засобів сценічної виразності. «Володіння засобами музичної, художньої та театралізованої діяльності – це застосування елементів творчості в естетичному розвитку дітей, асоціативна діяльність, самостійність виконання етюдів, вправ, самоусвідомлення, самовідчуття, впевненість при виконанні завдань» [108, с. 19].

Ми вважаємо, що формування естетичної компетентності молодших школярів у процесі використання інноваційних методів навчання, застосуванні мультимедійних технологій в театралізованій та поліхудожній діяльності, а також інсценізації української народної пісні, музично-ігровій діяльності має позитивний вплив на загальний розвиток дитини. Нами застосовано такі методи: словесні, зокрема, творче читання, виразне читання твору вчителем, заучування тексту ролі, читання напам'ять, мовленнєве спілкування, бесіди за запитаннями і завданнями, звернення до казки. Ігри та пісні можуть мати різні теми. Весна, літо, осінь і зима є чудовими і незабутніми картинами для дітей. Зміни, які відбуваються в природі, людському оточенні, птахах, тваринах тощо дають багато тем для оповідань і пояснень. Екскурсії в ліс або річку також задовольняють дитячу допитливість і цікавість, поглиблюють їхні знання та сприяють швидкому розвитку розуму дитини.

Таким чином, можна стверджувати, що формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку є унікальною діяльністю. Здатність адекватно сприймати прекрасне, відрізнити потворне, розвивати здатність диференціювати естетичні об'єкти, розвивати творчу особистість молодшого школяра та формувати власні художні цінності є основними цілями результатів естетичної діяльності, особливо в часі відпочинку, у дітей молодшого шкільного віку розвивається здатність сприймати навколишній світ з точки зору естетики. Це сприймання мистецтва – сприйняття світу за допомогою використання різних видів мистецтва, синтезу або комплексу

мистецтв. «Поліхудожнє виховання сприяє естетичному розвитку дитини, яка поступово пізнає свій внутрішній світ, взаємодію з навколишнім світом в уявному полі художніх образів шляхом емоційної ідентифікації образів» [123].

На основі якісних показників чуттєво-емоційного критерію сформованості естетичної компетентності молодших школярів та кількісних даних було виявлено підвищення високого рівня в ЕГ та зниження низького рівня, що свідчить про корекцію емоційно-ціннісних установок молодших школярів на взаємодію з художніми образами, формування емпатійності переживання дітьми надбань мистецтва; наявність підвищення інтересу до спілкування з творами мистецтва; позитивних мотиваційних установок до художньо-творчої діяльності; ознайомлення з різними способами представлення естетичних якостей об'єктів та явищ.

Аналіз змін динаміки показників оцінно-образного критерію доводять підвищення високого рівня сформованості естетичної компетентності молодших школярів як одного з найважливіших у визначенні результативності, що виявився у системному формуванні в учнів художнього оцінювання змісту твору мистецтва; розвитку у молодших школярів емоційної сфери; посилення внутрішньої активності в процесі сприймання творів мистецтва; використання синестезії; залучення дітей до мистецької діяльності, де завдання у грі подаються в прихованому вигляді, що знижує втому учнів, підвищує їхню працездатність. Виявлено підвищення високого рівня та зниження низького рівня.

Найвищий рівень сформованості естетичної компетентності молодших школярів продемонстрували кількісні показники *художньо-творчого* критерію – потрібного чинника творчого самовдосконалення, що визначає рівень готовності учнів початкових класів до активної участі в художньо-творчій діяльності, здатності відтворювати художні образи полімистецькими засобами, використовувати здібності дітей задля поглиблення емоційно-чуттєвих вражень та ціннісного ставлення до світу, природи, дійсності; стимулюванні творчої активності учнів, удосконаленні їхніх умінь та навичок відтворення художніх

образів, авторського задуму та заохочення до створення власних творінь.

Отже, під час формувального етапу експерименту в освітній процес впроваджено педагогічні умови формування естетичної компетентності молодших школярів. На підставі аналізу результативності формувального дослідження констатовано, що результати експерименту вказують на ефективність впровадженої нами методики, що виявлено за допомогою педагогічних зрізів за розробленими критеріями та статистичними методами. У нашому дослідженні, яке має педагогічну спрямованість і передбачає прийняття відповідних педагогічних рішень, ми намагалися виділити суттєві зв'язки естетичного сприймання учнів молодшого шкільного віку шляхом їх педагогічного забезпечення, стимулювати школярів до послідовного мистецького розвитку, естетичного збагачення, художньої інтерпретації та творчої мистецької діяльності.

Практичне значення одержаних результатів запропонованої методики полягає в розробці й упровадженні в освітній процес закладів середньої загальної освіти методики реалізації педагогічних умов формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку; розробці алгоритмів організації процесу формування естетичної компетентності молодших школярів, використання мистецтва як засобу активізації творчого розвитку дітей, що можуть використовуватися в підготовці та практично-організаційній педагогічних працівників закладів освіти. Зазначено роль художньої діяльності, яка постає важливою складовою освітнього процесу і є однією з основних форм естетично-творчої діяльності, визначено особливості використання різних видів мистецтва та їхній вплив на розвиток творчих здібностей молодших школярів.

ВИСНОВКИ

У методичному посібнику висвітлено актуальні проблеми формування естетичної компетентності молодшого школяра, пошук нових підходів до навчання і виховання дітей та упровадження їх у освітній процес сучасної початкової школи, максимальне використання творчого потенціалу учнів у початковій школі, формування і розвиток у школярів естетичного сприймання дійсності, естетичного ставлення до навколишнього середовища, природи, мистецтва, застосування принципу кореляції різних видів мистецтва.

Запропонована експериментальна методика, спрямована на розвиток естетичної компетентності, почуттів, смаків, ідеалів, художніх умінь, здібностей в галузі мистецтва, емоційної культури, що повинно бути невід'ємною умовою навчальних предметів початкової школи, особливо мистецького циклу і позакласної виховної роботи сучасної школи.

Методичний посібник складений у відповідності до нормативів з дотриманням принципів науковості, систематичності і послідовності, наступності за витриманою відповідно до вимог структурою. У пояснювальній записці чітко сформульована мета та завдання запропонованої методики, дана коротка характеристика структури та окремих розділів і завдань, перелік змістових ліній курсу, внутрішніх і міжпредметних зв'язків, містяться методичні рекомендації щодо реалізації формування естетичної компетентності молодшого школяра. Зміст матеріалу містить дидактично обґрунтовану систему знань в галузі інновацій та технологій в галузі формування естетичної компетентності молодшого школяра засобами класичного і сучасного мистецтва, умінь і навичок, яка має бути реалізована в практичній діяльності вчителя початкових класів. В посібнику чітко сформульований опис вимог щодо рівня і якості засвоєння змісту навчання дітей молодшого шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова О. В. Формування творчого мислення майбутнього вчителя : монографія. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2013. 340 с.
2. Андрієвський Б. М. Взаємодії художньо-виразної мови музики та живопису в естетичному вихованні молодших школярів. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. ХДУ. Херсон, 2002. Вип. 26. С. 229-232.
3. Безкоровайна О. В., Павлюк Г. С. Інтерактивні форми та методи виховання гуманності в дітей молодшого шкільного віку у контексті розвитку культури спілкування. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. : наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Рівне, 2014. Вип. 8 (51). С.71-74.
4. Барановська І. Г., Андрійців О. М. Методичні засади художньо-естетичного виховання школярів у позаурочний час. *Зб. матеріалів наук. пр. конф. викл. і студ. ф-ту дошкільної, початкової освіти та мистецтв. Серія «Мистецтво»*. Вінниця, 2019. С. 30-34.
5. Барановська І. Г., Мозгальова Н. Г., Л. М. Уманська. Розвиток музичної освіти України кінця XVII-XVIII ст. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*: зб. наук. пр. / за заг. ред. проф. О. А. Мельничука. Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2017. Вип. 25. С. 30-34.
6. Барвінський Олександр – український громадський, політичний діяч, історик педагог, публіцист, видавець [Текст]. Ткачов С., Ханас В. 250 імен на карті Тернопілля: польсько-українські культурні взаємини: краєзнавчо- бібліогр. Тернопіль, 1996. С. 7-8.
7. Башманівська Л. А. Формування художніх смаків учнів основної школи у процесі вивчення літератури рідного краю : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2004. 20 с.
8. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності. Київ : Академвидав, 2009. 248 с.

9. Бібик Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів : навч.-метод. посібник для вчителів початкових класів. Київ, 1998. 200 с.
10. Блудова Ю. О. Формування художньо-естетичного смаку дітей молодшого шкільного віку засобами регіональної культурно-історичної спадщини : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2018. 20 с.
11. Бовт А. Ю. Художньо-естетичне виховання учнівської молоді в середній школі Канади (кінець 20-поч. 21 століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля. Київ, 2018. 20 с.
12. Брилін Б. А., Бриліна В. Л., Годосієнко Н. Л. Інтеграційний потенціал мистецтва в розвитку естетичної культури молодших школярів. *Наукові записки: зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв «Музичне мистецтво і освіта: досвід та інноваційні шляхи розвитку»*. Вінниця, 2019. С. 27–32.
13. Бровчак Л. С. Проблема творчої діяльності в музичній педагогіці і психології. *Zbiór artykułów naukowych z Konferencji Międzynarodowej NaukowoPraktycznej zorganizowanej dla pracowników naukowych uczelni, jednostek naukowo-badawczych oraz badawczych z państw obszaru byłego Związku Radzieckiego oraz byłej Jugosławii (30.11.2017)*. Warszawa, 2017. P. 105–113.
14. Бутенко В. Г. Основи духовного розвитку учнівської молоді у процесі художньо-естетичної освіти. *Розвиток художньо-педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002* : зб. наук. пр. до 10 річчя АПН України / Акад. пед. наук України. Харків : «ОВС», 2002. Ч. 1. С 147–159.
15. Варій М. Й. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
16. Виховання естетичної культури школярів : навч. посібник. І. А. Зязюн та ін. Інститут змісту і методів навчання. Київ : ІЗМН, 1998. 153 с.
17. Виховна система школи / упоряд. В. Григораш. Харків : Основа, 2005. 128 с.

18. Галузьяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка : навч. пос. Вінниця, 2001. 200 с.
19. Гоголь Н. В. Формування у молодших школярів естетичної оцінки художнього твору на уроках читання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2004. 20 с.
20. Голінська Т. М. Взаємодія мистецтв у естетичному розвитку молодших школярів. *Таврійський вісник освіти*. 2003. № 4. С. 39–45.
21. Голінська Т. М. Естетичний розвиток молодших школярів засобами синтезу мистецтв : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Теорія і методика виховання. Херсон, 2005. 20 с.
22. Горностай П. С. Психологія. Київ : Вища школа, 1973. 59 с.
23. Григораш В. В., Мирошніченко А. Л. Настільна книга заступника директора школи з навчально-виховної роботи. Харків, 2008. 304 с.
24. Григоренко В. Є. Формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях образотворчого мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 20 с.
25. Гриценко І. В. Формування естетичного досвіду молодших школярів у процесі художнього діалогу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Херсонський державний університет Міністерства освіти і науки України. Херсон, 2002. 24 с.
26. Гуманізація загальної середньої освіти (проект концепції). Київ : АПН України, 1994. 36 с.
27. Гуревич Р. С., Котляр М. М., Кадемія М. Ю., Шевченко Л. С. Інноваційні технології навчання в умовах інформатизації освіти : навч. посібник. Львів, 2001. 396 с.
28. Державний стандарт початкової освіти: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87. URL: <http://nus.org.ua/library>.
29. Зязюн І. А. Виховання естетичної культури школярів. Київ : ІЗМН,

1998. 156 с.

30. Іванова В. Л. Діагностика естетичного розвитку молодших школярів у Центрі естетичного виховання : наукові праці Миколаївської філії Київського національного університету культури і мистецтв. Серія : Педагогічні науки. Том 42. 2005, Вип. 29. С.17–19. URL :lib.chmnu.edu.ua/hdf/naukpraci/pedagogica/2005/42-29-17.pdf

31. Інструменти діагностики. Дитячий психолог. Перший український сайт для батьків та дитячих психологів. URL: <https://dytpsyholog.com>

32. Інтеграція структури та змісту початкової освіти : матеріали міжнародної науково-методичної конференції / Херсонський держ. університет, 2003. 124 с.

33. Калашник Н. Г. Загальнодидактичні проблеми формування естетичних смаків молоді України. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання* : зб. наук. пр. / заг. ред. М. Б. Євтух, уклад. О. В. Михайленко. Київ : Вид. Центр КНЛУ, НМАУ, 2002. Вип. 19. С. 21. URL:<http://osvita.ua/legislation/Vishyaj3svita/4310/>

34. Капасюк Л. О. Виховання художнього смаку в учнів загальноосвітньої школи. *Психологопедагогічні проблеми естетичного виховання учнів загальноосвітньої школи* : зб. пр. Міжнародної наук.-практ. конф. Київ ; Луцьк, 1996. С. 30-31.

35. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. Київ, 1997. 368 с.

36. Категорії педагогічної творчості : короткий термінологічний словник, цитатник і покажчик літератури / А. М. Коломієць, Н. І. Лазаренко, Н. Л. Ключко, Л. І. Лінник. Вінниця : ВДПУ, 2005. 60 с.

37. Коберник О. М. Теорія і методика психолого-педагогічного проектування виховного процесу в школі : навч.-метод. посібник / наук. ред. О. В. Киричук. Київ : Науковий світ, 2001. 182 с.

38. Коберник О. М., Бялик О. В. Інноваційні технології навчання та виховання : навч. посібник. Умань : ПП «Жовтий», 2010. 220 с.

39. Коваль Л. Г. Виховання почуття прекрасного : метод, посіб. Київ : Рад. шк, 1983. 120 с.
40. Коваль Т. В. Виховання молодших школярів засобами української народної пісні в умовах Нової української школи. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 27. Том 3. С. 107-112.
41. Коновець С. В. Образотворче мистецтво в початковій школі : метод. посіб. Київ : Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 2000. 80 с.
42. Концепція національного художнього виховання дітей, учнівської та студентської молоді в умовах відродження української національної культури. *Освіта*. 1995. № 5. С. 3.
43. Концепція початкової освіти. *Початкова школа*. 2016. № 6. С. 1– 4.
44. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. URL: http://www.yurinfo.org.ua/index.php?lang_id=1&menu_id=1182&articleid=165701#
45. Костюк О. Г. Музичне сприймання як предмет комплексного дослідження. Київ, 1986. 125 с.
46. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність дітей: теоретичні основи й методика педагогічного керівництва. *Її величність гра: теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти* : зб. ст. Вінниця : ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2009. С. 8–22.
47. Кузьминський А. І. Педагогіка вищої школи [Електронний ресурс] : [навч. посіб.]. Київ : Знання, 2005. 486 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-4203.htm>.
48. Лазаренко Н. І. Нові вимоги до професіоналізму вчителя з урахуванням процесів Євроінтеграції. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і*

психологія. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. Вип. 54. С. 100–106.

49. Лазаренко Н. І. Суперечності, проблеми і парадокси в системі педагогічної освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Київ ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2019. Вип. 53. С. 5 – 8.

50. Лихвар В. Д. Розвиток художньо-творчого потенціалу молодших школярів у процесі образотворчого мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Херсонський державний університет. Херсон, 2003. 22 с.

51. Личковах В. А. Світ людини в мистецтві (світоглядно-антропологічні засади теорії естетичного виховання) : монографія / Упр. освіти і науки Чернігівської облдержадміністрації. Чернігів, 2005. 150 с.

52. Лісунова Л. В. Формування естетичного сприймання майбутніх учителів образотворчого мистецтва у процесі вивчення художньо-графічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2015. 23 с.

53. Ліхницька Л. М. Підготовка майбутніх вчителів музичного мистецтва до розвитку музичних здібностей молодших школярів з використанням музично-дидактичних ігор : методичні рекомендації. Київ : вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. 114 с.

54. Лещенко М. П. Концепції естетичного виховання в науковій думці Польщі. *Педагогічні науки : Теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. №9. С. 274-283. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2014_9_36.

55. Любарська Л. Барви та фарби в образотворчій діяльності першокласників. *Початкова школа*. 2000. № 6. С. 19-23.

56. Люблинська Г. О. Сприймання. *Дитяча психологія*. Київ : Вища школа, 1974. С. 131–152.

57. Макарова Т. М. Організація навчального процесу та методичної роботи. Харків, 2008. 304 с.

58. Масол Л. М. Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх інновацій. *Мистецтво та освіта*. 2001. № 1. С. 2–5.

59. Масол Л. М. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. *Шкільний світ*. 2002. № 9. С. 1–16.
60. Масол Л. М., Гайдамака О. В., Очерет Н. В., Дмит О. М. Мистецтво. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1–4 класи.
61. Методика навчання мистецтва у початковій школі / упор. Л. М. Масол та ін. Харків : Ранок, 2006. 256 с.
62. Миропольська Н. Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика. Київ : Парламентське видавництво, 2002. 204 с.
63. Миропольська Н. Є. Стан сформованості художньої культури учнів. *Педагогіка і психологія*. 2001. № 2. С. 49–57.
64. Михайличенко О. В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (ретроспективно-теоретичний аспект) : монографія. Суми, 2007. 356 с.
65. Мозгальова Н. Г., Барановська Т. Г. Теоретичне обґрунтування творчої самореалізації студентів. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти* : зб. наук, пр. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 22 (27), ч. 2. С. 31–37.
66. Моляко В. А. Психологические аспекты поэтического восприятия. *Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості* : зб. наук. пр. / за ред. В. О. Моляко. Житомир, 2008. Т. 12. Вип. 4. С. 7–17.
67. Національна державна комплексна програма естетичного виховання : проект АПН України / Інститут українознавства Київського ун-ту ім. Тараса Шевченка та інші ; уклад. І. А. Зязюн, О. М. Семашко. Київ, 1994. 62 с.
68. Національна доктрина розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002. *Дошкільне виховання*. 2002. № 7. С. 10–12.
69. Ніколаї Г. Ю. Художньо-естетичне виховання молодших школярів Польщі: позитиви і негативи інтегрованого навчання. *Зб. мат-лів Міжнародної наук.-практ. конф. 1-2 квітня 2004 р.* Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. С. 145–146.
70. Ничкало Н. Г. Науково-методичне забезпечення мистецької освіти в

Україні: від концепції до системи. *Теоретичні та методичні засади неперервної мистецької освіти* : зб. матеріалів науково-методологічного семінару. Чернівці : Зелена Буковина, 2007. С. 12–14.

71. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої освіти / Міністерство освіти і науки України. 2016. URL: <https://www.kmu.gov.ua./storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compessed.pdf>.

72. Нова українська школа: poradnik dla vchitelja (formi integrovanoogo navchannja) / za zag. red. N. M. Bibik. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

73. Олексюк О. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва : навч. посіб. Київ : Знання України, 2004. 264 с.

74. Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України : програма. Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2010. 80 с.

75. Остапенко Л. В. Методологія мистецької освіти. Київ : Ліра-К., 2017. 144 с.

76. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ : Видавниче об'єднання «Вища школа», 1982. 678 с.

77. Падалка Г. М. Теорія і методика мистецької освіти: Інноваційна проблема. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти* : зб. наук. пр. Київ : НПУ, 2010. Вип. 5. С. 169–178.

78. Пахальчук Н. О. Підготовка майбутніх вчителів до формування естетичного досвіду молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2008. 20 с.

79. Печерська Е. Н., Полтавцева Т. Т. Музичні ігри – осередок виховання дружніх стосунків у колективі. *Початкова школа*. 2001. № 1. С. 24–27.

80. План виховної роботи / під загальн. ред. В. В. Григораша. Харків, 2008. 201 с.

81. Проблеми інтеграції у сучасній професійній освіті: методологія, теорія, практика : монографія / за ред. І. Козловської, Я. Кміта. Львів : Сполом, 2004. 244 с.
82. Програма всебічного розвитку дитини «Крок за кроком». URL: http://www.ussf.kiev.ua/comprehensive_child_program.
83. Програма з образотворчого мистецтва для диференційованих груп : авторська програма Власова В. М. Суми. 1992. 39 с.
84. Рагозіна В. В. Формування творчих здібностей молодших школярів у процесі музичної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Київський національний університет культури і мистецтв. Київ, 1999. 20 с.
85. Радковська Л. М. Формування музичного сприймання у студентів вищих мистецьких навчальних закладів засобами духовної музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Київський національний університет культури і мистецтв. Київ, 2006. 20 с.
86. Растригіна А. М. Проектування самостійної творчої діяльності в системі підготовки педагога-музиканта. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / Кіровоградський держ. пед. університет ім. В. Вінниченка. Кіровоград, 2009. Вип. 83. С. 9-12.
87. Ростовський О. Я. Взаємозв'язок різних видів мистецтва на уроках музики : методичні рекомендації. Київ : Освіта, 1991. 48 с.
88. Рудницька О. Світоглядна функція мистецтва. *Мистецтво та освіта*. Київ, 2001. № 3. С. 10-12.
89. Рудницька О. П. Проблема інтеграції знань у контексті художнього сприймання. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2001. Вип. 1. С. 113-116.
90. Рудницька О. П. Психолого-педагогічні проблеми загальної та мистецької освіти. *Мистецтво у розвитку особистості* : монографія / за ред., передмова і післямова Н. Г. Ничкало. Чернівці : Зелена Буковина, 2006. С. 36– 55.

91. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : посібник для вчителів і методистів початкового навчання. 2-ге вид., доповн., переробл. Київ : Богданова А. М., 2009. 226 с.
92. Серих Л. В. Розвиток естетичної культури молодших школярів у процесі театралізованої діяльності. *Українська культура: питання історії, теорії, методики* : зб. матер. Всеукраїнської конф. студентів і молодих учених. Херсон, 2005. С. 119–122.
93. Сисоєва С. О. Педагогічна творчість : монографія. Харків ; Київ : Каравела, 1998. 150 с.
94. Старовойт Л. В. Художньо-творчий розвиток молодших школярів у процесі трудового навчання. *Scientific Journal «ScienceRise» Pedagogical Education*. Kharkiv, 2016. № 3/5(20). Р. 58–63.
95. Старовойт Л. В. Педагогічні умови творчого розвитку молодших школярів у процесі трудового навчання. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Педагогіка*. 2010. Вип. 1. С. 123-128.
96. Субота М. В. Суб'єктні особливості емоційного сприймання музики (когнітивний та експериментальний аспекти). *Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / за ред. С. Д. Максименка*. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2008. Т. X, Вип. 9. С. 435–451.
97. Сухомлинський В. О. Проблема виховання всебічно розвиненої особистості. *Вибрані твори* : у 5 т. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 1. С. 55–206.
98. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ, 1968. 615 с.
99. Терлецька Л. Г. Вікова психологія та психодіагностика : підручник. Київ: Слово, 2013. 608 с.
100. Типові освітні програми для початкової школи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/kolegiya-mon-zatverdila-tipovi-osvitni-programi-dlya-uchniv-pochatkovoyi-shkoli>.

101. Тодосієнко Н. Л. Естетичний розвиток особистості в історико-філософській спадщині епохи Просвітництва. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія*. Вінниця, 2017. Вип. 25. С. 333–336.

102. Тодосієнко Н. Л. Комплекс мистецтв як засіб формування естетичного сприймання у молодших школярів у позакласних формах роботи. *Зб. наук. пр. Київського національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. Київ, 2019. С. 179–185.

103. Тодосієнко Н. Л. Педагогічний потенціал комплексу мистецтв у процесі формування естетичного сприймання у молодших школярів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. Вінниця, 2019. № 58. С. 38–42.

104. Тодосієнко Н. Л. Формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексного використання мистецтва. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Київ ; Вінниця, 2016. С. 122–126.

105. Тодосієнко Н. Л. Формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами української пісенної творчості. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Київ ; Вінниця, 2018. Вип. 52. С. 192–196.

106. Тодосієнко Н. Л., Казьмірчук Н. С., Мальов С. В. Шляхи формування естетичного сприймання молодших школярів засобами українського фольклору. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Київ ; Вінниця, 2018. Вип. 51. С. 43–47.

107. Тодосієнко Н. Л., Мальов С. В. Формування естетичного сприймання дітей засобами творчої діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти. *Науковий журнал «Молодий вчений» №5.2(57.2)*. 2018. С. 107–111. URL: <http://molodyvcheny.in.ua>.

108. Тодосієнко Н. Л., Коваль Т. В., Граб О. Д. Арт педагогіка в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: перспективи та творчий потенціал. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія*. Вінниця, 2024. Вип. 76. С. 19-27. <https://vspu.net/nzped/index.php/nzped> <https://doi.org/10.31.652/2415-7872-76-19-2703.pdf>

109. Томашевський В. В. Організація творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг, 2003. 20 с.

110. Фіцула М. М. Основні закономірності і принципи виховання. URL: <пЦр://pic1гисппікі.согп/1795072635021 /ресіаао&іка/>.

111. Фрицюк В. А. Формування креативності майбутніх учителів музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2004. 20 с.

112. Холковська І. Л., Добровольська Р. О. Особливості організації музично-естетичного простору як компонента культурно-освітнього процесу загальноосвітньої школи. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Київ ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2019. Вип. 53. С. 51– 55.

113. Хращевська О. О. Підготовка майбутніх вчителів до формування у молодших школярів художньо-естетичного ставлення до довкілля : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Ізмаїльський державний гуманітарний університет. Ізмаїл, 2007. 20 с.

114. Черкасов В. Ф. Теорія та методика музичної освіти : навчальний посібник. Київ : Академія, 2016. 380 с.

115. Шахов В. І. Роль психологічних механізмів у вихованні та самовихованні особистості. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2015. Вип. 43. С.402–406.

116. Шевченко Г. П. Взаємодія мистецтв в естетичному вихованні підлітків. Київ : Т-во «Знання», 1981. 48 с.

117. Шмельова Т. В. Підготовка майбутніх учителів до формування естетичного світосприймання в молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2008. 20 с.

118. Щолокова О. П. Художньо-естетичне виховання школярів засобами світової художньої культури. Київ : УДПУ, 1993. 234 с.

119. Щолокова О. П., Мозгальова Н. Г., Барановська І. Г. Інтерпретація музичних творів – методичний аспект. *Науковий вісник Південноукраїнського національного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса, 2019. Вип. 3 (128). С. 151–158.

120. Anderson M. *Musical Education in Primary Schools*. Edinburgh : W. And Chambers, 2009. 79 p.

121. Bankowska A. *Estetyka zycia*. Polish edition by Wydawnictwo: «Nasza Ksiegarnia», Warszawa, 2006. 249 p.

122. Brovchak L. S., Likhitska, L. M., Starovoit, L. V., Todosiyenko N. L. Pedagogical Potential of the Arts Complex in the Process of Formation of Aesthetic Perception of Junior Pupils. *Rezeknes Tehnologiji Akademija*. Rezekne, Latvijas Republika, 2020. С. 98–108. URL: <http://journas.rta.lv/index.php/SIE/article/view/4876/4535>
<http://dx.doi.org/10.17770/sie2020vol3.4876>

123. Brovchak, L. S., Starovoit, L. V., Likhitska, L. M., Todosiienko, N. L., & Shvets, I. B. (2024). Integrating music, drama and visual arts in extracurricular programs: enhancing psychological development in early school-aged

children. *Sapienza: International Journal of Interdisciplinary Studies*, 5(3), e24052.
<https://doi.org/10.51798/sijis.v5i3.791>

124. Liudmyla Brovchak, Lesia Starovoit, Larysa Likhitska, Nataliya Todosiyenko, Yuliya Yakymenko. Influence of art on the creative development of children. Received 01.11.2023, Revised 26.12.2023, Accepted 28.02.2024
<https://doi.org/10.54919/physics/55.2024.52br9>

125. Starovoit L. Psychological and pedagogical aspects of preschoolers creative development in the process of creative labor training. Zbior artykułów naukowych. Konferencji Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej “Pedagogika.Współczesne tendencje w nauce i edukacji “. Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2016. P. 84-87 .

ДОДАТКИ

Сценарій-розробка

музично-поетичного естетичного виховного заходу
для учнів початкових класів.

ПОЕТИЧНА ОСІНЬ

Мета: формування естетичного сприймання природи, прекрасного у поезії, навколишнього світу; розвиток навичок виразного читання віршів, співу соло та в ансамблі, мовлення, пам'яті, спостережливості в учнів початкової школи. Виховання любові до рідної природи, людей, почуття прекрасного з урахуванням вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку.

Форма проведення : свято.

Обладнання: виставка дитячих творчих робіт, малюнки дітей; осінні листя, яким прикрашено приміщення.

Хід свята.

Вчитель: Осінь... Скільки поезії в цьому золотаво-сонячному слові, скільки радості й тихого смутку! Осінь часто називають чудовою, замріяною, золотою, загадковою, незбагненою. Щороку осінь неповторна у своїй красі. То ніжна і лагідна, то похмура і непривітна, то весела і життєрадісна, то мрійлива, то дощова і плаксива. Може, саме через цю тиху і яскраву красу її не оминали і не оминають увагою поети, композитори і художники.

1-й учень:

Хай усім буде затишно з нами,

Хоч за вікнами дощик шумить.

Поговорим про осінь віршами,

І хай музика ніжно звучить.

(Звучить музика – «Пори року» А. Вівальді. На фоні музики звучать слова.)

2-й учень:

Журливо музика заграла,
І закружляло в вальсі листя.
В країну осінь завітала –
Красива, сонячна, барвиста.

3-й учень:

Відкриваємо завісу ненароком,
Зазираємо в осінню пору року,
Вона тоді буває чарівна,
Коли стає золотокоса. Отож запрошуємо в осінь.

4-й учень:

Золота осінь. Ще недавно в небі синім
Пролітали журавлі. А сьогодні в безгомінні
Ходить осінь по землі. І від краю і до краю,
І від двору до двора золотого урожаю
Знов прийшла до нас пора.

(А. Малишко)

5-й учень:

В парках і садочках, на доріжки й трави
Падають листочки буро-золотаві.
Де не глянь, навколо килим кольористий,
Віти напівголі й небо синє, чисте.
Метушні немає, тиша й прохолода –
Осінь золотава тихо-ніжно ходить.

(К. Перелісна, Осінь).

6-й учень:

Осінь. Коли загляне в сад –
Налетється соком виноград.
І кислі яблука ранет
Солодкі стануть, наче мед.

Коли огляне баштани –
 Наллються гордо кавуни.
 І залишається в хустках
 Товста капуста на грядках.
 Як помандрує по гаях
 З чарівним пензлем у руках –
 Все розмалює по путі.
 Берези стануть золоті!
 І ми її уклінно просим:
 Заходь у гості, славна осінь!
 (А. Кульська).

(Заходить дівчина-Осінь, тримаючи в руках кошик із фруктами. За нею виходять хлопчики-місяці Вересень, Жовтень та Листопад.)

Дівчина-Осінь:

Ось я - за сосною,
 Ось і листя в'яне...
 Осінь я. За мною
 Йдуть густі тумани.
 Осінь я. Осіннім
 Листям засипаю.
 Осінь. Трави сонні
 Долу нагинаю.
 Ранками імлиста,
 Вдень – як позолота,
 Обриваю листя -
 Це моя робота.
 (А. М'ястківський, Осінь).

7-й учень:

Нарядилась осінь
 В дороге намисто,

Золоте волосся
Розплете над містом.
Кольорові фарби
Вийняла з кишені
І малює осінь
Жовтим по зеленім.
Здогадатись можна
В парку по деревах:
Є червона фарба
В неї і рожева...
Ще й відтінків різних
Безліч осінь має,
А стрункі ялинки
Боком обминає...
Їй не шкода фарби
Й часу ні хвилини –
Колються нікчемні
Сосни та ялини.
(М. Хоросницька, Осінь.)
Не сама до вас прийшла -
Я синочків привела.
Як моїх синочків звати,
Прошу я вас відгадати:
У південний край землі
Відлітають журавлі,
Знов лункий шкільний дзвінок
Нас покликав на урок.
Як цей місяць звати?
Прошу відгадати. *(Вересень.)* Вересень:
У серпанку павутини

Білі ниточки снуються,
Вже тумани по долині
У ранкову пору в'ються.
В лісі верес розкриває
Свої килими бузкові,
І багрянець покриває
Пишні грона калинові. (Вибігає дівчинка і декламує.)

Школярка:

Здрастуй, вересень, світлий вересень! Руку дай!

Пахне м'ятою, стиглим вересом рідний край.

Ще жоржинами яснолицими квітне сад.

Поряд з айстрами і гвоздиками – виноград.

Розмовляємо із калиною:

- Ну й краса!

Наче лебеді над стежиною –

Небеса.

Глянув вересень, із усмішкою:

- В школу час!

Він із зошитом, він із книжкою входить в клас.

- Здрастуй, друже наш! В стиглім вересі

Дні летять.

- Будем вчитися, любий вересню, На дванадцять!

(Діти виконують пісню «Осінь чарівна», слова і музика Л. Левицької).

І. Осінь чарівна. Є чотири пори року. Але з них лише одна

Починає рік навчальний –Наша осінь чарівна!

Приспів:

Осінь, осінь – золота пора.

Ти до школи кличеш,

Осінь чарівна. Заглядає осінь в класи

Та милується з вікна, Мабуть, хоче теж «дванадцять»

Наша осінь чарівна.

Приспів. Та скінчився рік навчальний, Вже пройшла зима й весна,

Але знову кличе в школу наша осінь чарівна.

Приспів.

8-й учень:

Вже брами літа замикає осінь...

Задощило. Захлопало. Серпень випустив серп. Цвіркуни й перепілочки припинили концерт. Черногуз поклонився лугам і садам. Відлітаючи в Африку, пакував чемодан. Де ж ти, літо, поділось? Куди подалось? Осінь, ось вона, осінь! Осінь, ось вона, ось. Осінь брами свої замикала вночі. Погубила у небі журавлині ключі.

(Л. Костенко).

9-й учень:

Де стояло літо

Облітає листя, Висохла трава. Дивиться з ялиці Заспана сова.

Лис послухав тишу, Кинувся на мишу, А спіймав - листок.

Стежечка розмита Повертає вбік. Де стояло літо -Виріс боровик.

(Л. Топалай).

10-й учень:

Вересень. Звозить вересень в комори

Кавуни і помідори, спілих яблук, груш і слив

Цілі гори натрусив.

І вантажить гарбузи на машини і вози...

Йде до гаю, де гриби виростають щодоби.

На чолі іскриться піт –сто турбот і сто робіт.

(М. Сингаївський)

Осінь. Може, вам винограду солодкого, яблук червонобоких, кавунів червоних, як жар? Все у мене є, всім я багата, любі! Подивіться, який багатий урожай у нас виріс! (Виходять двоє учнів.)

11-й учень:

На зеленому городі

Ну, дива тобі, та й годі!

На зеленому городі

Заблудили ми сьогодні.

12-й учень:

Овочі – шикуйтесь!

Рівняйсь, струнко! (Виходять діти-овочі й стають у ряд. Двоє учнів розказують вірш «На зеленому городі» і показують на овочі.)

Учень:

Кукурудза круглоока

Поросла така висока.

Заблудили я й Маруся,

А знайшла нас там бабуся. *Учениця:*

Ось квасолька і горох.

Бачте родичів обох?

Круглі зернятка у ряд

У стручках зелених сплять.

А отам копни раз, другий –

І побачиш вглибині,

У сіренькому лушпинні

Картоплин очки рясні. *Учениця:*

Там он кріпчик і петрушка

Запахуці та рясні.

Будеш їсти борщ чи юшку –

Вкиньте їх собі й мені.

А отут вам хто лежить,

Причаївся і мовчить?

Це ж зелений огірок

Заховався під листок. *Учень:*

Гичку вгору, хвостик вниз,

Ціле літо гарно ріс.
А скажіть, він зветься як? *Учень:*
Ой, Марусю, це ж буряк! *Учениця:*
А оце хто тут уклався?
Чи не спати він зібрався?
Бач, аж боком в землю вгруз!
Хто ж цей лежень? *Учень:*
То ж гарбуз!
А отут зручненько сіла
Капустина кругла, біла,
Загорнулась в сто хусток,
А корінчик весь промок. *Учень:*
А оце хто причаївся?
Бачиш, як зачервонівся!
Е, та ще ж і не один...
Помідором зветься він! *Учениця:*
Гріло сонечко ясне,
Землю цілувало,
От і соняшник розцвів,
Золоте кружало! *Учень:*
Що тут купками росте
Та дрібненько так цвіте? *Учениця:*
То щавель, борщу смачного
Не навариш ти без нього! *Учень:*
А ото що кучеряве?
То морквиця там на славу.
Заховалася вона,
Бо солодка і смачна. *Учениця:*
На зеленому городі -
Ну, дива тобі, та й годі!

А щоб більше див було,
 Щоб гарненько все росло, –
 Треба вмілі руки мати,
 Треба добре працювати.
 Доглядати день при дні –
 Стане див тобі й мені!

(Діти співають пісню «Гей, збирай урожай», слова Т. Волгіної, музика А. Філіпенка.)

Гей, збирай урожай. Ми всі кошички несем, Дружно з піснею ідем. Гей, збирай урожай, І на зиму запасай! Гей, так, ти збирай І на зиму запасай! Кукурудзу ми зберем, Спілих соняхів нарвем,

І горох про запас -Урожай хороший в нас.

Кличуть нас ліси, поля, сади. Дозбирати осені плоди, Із дерев спадає листя жовте, То землею ходить місяць... (*Жовтень*). *Жовтень*:

Осінь. Висне небо синє, Синє, та не те, Світить, та не гріє Сонце золоте. Чистим стало поле Од серпа й коси, Ніде приліпиться Крапельці роси. Темная діброва Стихла і мовчить Листя пожовтіле З дерева летить. Хоч би де замріла Квіточка одна; Тільки й червоніє, Що горобина. Здалеку під небом, В вирій летючи, Голосно курличуть Журавлів ключі.

Шпачок прощається Осінь. Дощик сіється, Клен весь пожовтів. А шпачок на гілочці Пісеньку завів. *Приспів*:

Гілка ледь гойдається, Дощик не кінчається, З нами шпак старесенький До весни прощається. В путь-доріжку дальню Треба відлітати. Пісеньку прощальную Як не заспівати.

Приспів. Де ясні, веселі дні, Сонце золоте? Сумно над шпаківнею Пісню шпак веде. *Учениця*:

Жовтень. Подивись: на видноколі мов змінилися ліси. Хто це їх у жовтий колір так барвисто прикрасив? Ось край річки жовті клени і берези золоті. Лиш ялиночки зелені залишились в самоті. І пишаються дерева золотим своїм вбранням. – Це якийсь маляр, напевно, догодити хоче нам. А маляр цей

– місяць Жовтень –у відерцях чарівних жовту фарбу перебовтав і розбризкує по них. (Н. Забіла).

13-й учень: Осінній клен. Знов золотії листочки клена Летять на землю і на мене. Такі тендітні та сумні, Летять, кружляючи, крилато, І, мов сліди качиних лапок, Лягають тихо на землі. (А. Костецький).

14-й учень: Жовтень. Тихо осінь ходить гаєм, Ліс довкола аж горить, Ясен листя осипає, Дуб нахмурений стоїть. І берізка над потоком Стала, наче золота. Вітер, мовби ненароком, їй косиці розпліта. (Н. Приходько).

15-й учень:

Осіннє листя.

Настала осінь. Холодом

Повіяло навкруг,

Все більш береться золотом

Зелений ліс та луг.

Від вітру колихаються

Пожовклі дерева,

А листя з них зривається

І пісеньку співа:

- Веселі танцюристи ми,

Кружляєм в висоті -

Листки, листочки, листики

Червоні й золоті!

Зриваємось ми згрями

З топольок та беріз,

Злітаємо, кружляємо

І падаємо вниз.

(Н. Забіла)

1. Падає, падає листя, Листя в саду мерехтить, Жовте, яскраво-вогнисте,
Тихо за вітром летить.) *Двічі*

2. В вирій птахи відлітають -Гуси, граки, журавлі... Ось і остання вже

згряя

Сумно курличе вгорі. | *Двічі*

3. Візьмем до рук козу бочки, Разом до лісу підем. Пахнуть стежки і пеньочки Смачно грибком і дощем. | *Двічі*

Осінь: З давніх-давен восени, коли вже зібрано врожай, в Україні проводився ярмарок.

Троє учнів розігрують сценку «Куди йдеш, Явтуше?» *1-ша кума:*

Добридень, кумонько! Куди йдеш? *2-га кума:*

Доброго здоров'я, кумасю! На ярмарок. *1-ша кума:*

О! А куди це твій сусід йде? *2-га кума:*

А зараз питаємо. Куди йдеш, Явтуше? *1-ша кума:*

Куди йдеш, мій друже?

Явтух:

Не скажу! *2-га кума:*

Та коли твоя добрая ласка, то й скажеш! *Явтух:*

На базар. І *1-ша кума:*

Ой, що несеш, Явтуше? *2-га кума:*

Ой, що несеш, мій друже? *Явтух:*

Не скажу! *2-га кума:*

Та коли твоя добрая ласка, то й скажеш! *Явтух:*

Груші. *1-ша кума:*

Ой, дай же мені, Явтуше! *2-га кума:*

Ой, дай же мені, мій друже! *Явтух:*

Не дам! *1-ша кума:*

Та коли твоя добрая ласка, то й даси. *Явтух:*

Візьміть ось гниленьку! *2-га кума:*

А що ще є на твоєму возі, Явтуше? *Явтух:*

Не скажу. Ви он в Осені спитайте. (Явтух йде. Осінь виходить. Усі учні стають в коло. Осінь - у центрі.) *1-ша кума:*

Щедра Осінь і багата

З подарунками прийшла.

Тож дозволь нам запитати... *Учні:*

Що ти, Осінь, принесла? *Осінь:*

Принесла пшениці. *Учні:*

Будуть паляниці. *Осінь:*

Стигли груші запашні. *Учні:*

Заготуємо сушні.

Осінь:

Ось городина для вас! *Учні:*

Буде суп і борщ у нас. *Осінь:*

Стигли яблука, мов жар. *Учні:*

На варення, на узвар! *Осінь:*

Різних овочів з городу,

Хліба з поля принесла. *Учні:*

Чи хорошу ти погоду

В подарунок нам дала? *Осінь:*

Дощ! Дощ! (Хлопчик-Дощ вибігає і ловить дітей. Діти біжать і сідають на? свої місця.) *Осінь:*

Капле з неба, дахів, стріх.

Дощ холодний, перший сніг,

Почорнів без листя сад...

Що за місяць? (*Листопад.*) *Жовтень (до Листопада):*

Похмурий, брате, ти та сірий.

Полинули пташки у вирій,

Мовчить діброва, мов німа,

Вже близько матінка-зима! *Листопад:*

Зникли біленькі хмаринки,

Небо не синє, свинцеве.

Зрідка снуються сніжинки

В це переддення грудневе.

Хмарна не радує днина, Вітер висвистує в кронах. Лиш молода горобина
Світиться в гронах червоних. *16-й учень:*

Зажурилась квітка
Небеса прозорі,
Як глибінь ріки,
Падають, як зорі,
З явора листки.
А над полем нитка
Дзвонить, як струна,
Зажурилась квітка –
Чує сніг вона.

(Д. Павличко) 17-й учень:

Березовий листочок
Ще не сніг і навіть ще не іній,
Ще чути в полі голос череди,
Здригнувся заєць - ліс такий осінній,
Куди не ступиш, все щось шарудить!
Чи, може, це спинається грибочок?
Чи, може, це скрадається хижак?
То пролетить березовий листочок,
То пробіжить невидимий їжак.

(Л. Костенко) 18-й учень:

Ідуть дощі
Йдуть і йдуть, і йдуть дощі,
Стали чорними кущі,
І дерева чорні стали,
Бо листочки всі опали.
Тільки дуб стоїть у листі
І калинонька в намисті.

(М. Познанська) Вчитель: До своєї домівки піде незабаром від нас Осінь.

Ляже відпочити і засне. Спатиме міцно, що й незчується, як випаде і через три місяці розтане сніг, як розцвіте живою красою Весна, як зміниться вона стиглим Літом... Діти танцюють. Виконують пісні про осінь.

ОСІННІ ФАРБИ

Сценарій-розробка

художньо-естетичного виховного заходу

для учнів початкових класів

Обладнання і оформлення приміщення: аудіозаписи творів А. Вівальді «Пори року», замальовки дітей, виконані у різних художніх техніках: кольоровий олівець, гуаш, акварель по-сухому, акварель по-волоному (для учнів 3-го класу), фломастер.

Форма проведення: мистецьке свято.

Ведучий:

От і жовтень стоїть на порозі, Розфарбовує гарно ліси. Щедра осінь давно у дорозі І добра принесла, і краси... І красою нам очі милує... Тішать серце рясні кольори... І врожаєм хорошим дивує, Усміхається сонцем згори. Господарює жовтень по всій землі, одягає в казкове вбрання усе навколо: і сади, і ліси, і луки, і гори. То щедрим сонечком засвітить, то холодом повіє, то небо засиніє невимовною красою, а то сірими хмарами вкриється й ну кропити рясним дощем, холодним і нудним, а вітер зірветься і почне трясти з дерев золоту красу осені. А вранці глянеш у вікно, а на траві та квітах - сива паморозь ночувала і приморозила чарівні й пишні жоржини. А в затінку холод сховався і сидить, чекає, доки сонечко зайде за хмарку, тоді він одразу розіллється повсюди, щоб дошкулити всім.

А сонечко ходить все нижче та нижче. Може, воно притомилося за літо? Може, хоче відпочити і тому нема в нього сили світити так яскраво і гріти землю? Мабуть, так. Воно все частіше спочиває десь за хмарою. Та коли воно вийде на чисте небо й усміхнеться промінцями чарівно і ніжно – все одразу

засміється у відповідь: спалахне клен яскравим полум'ям жовтого листа, зашелестить червонястий дуб своїми листочками до сонця радісно і щасливо. А квіти розправлять пелюстки і проспівують веселу пісеньку.

Сьогодні, любі друзі, ми зібралися тут, щоб більше дізнатися про осінь, проспівати їй славу. (Чується стук.) *Ведучий:*

А хто там? Хтось запізнився? (З'являється дівчинка в костюмі осені. На голові у неї вінок з осіннього листа, в руках - кошик з яблуками і грушами, вінок з осіннього листа, пучок гілочок горобини, пучок листа. Кошик, вінок і горобину вона ставить збоку і танцює вальс, розкидаючи при цьому листочки.)

Осінь:

Добрий день, в добрий час!

Рада, діти, бачить вас!

Я красуня-осінь,

В лісі походила

Для дітей старалась,

Кольори змінила.

Осінь я. Осоння листом засипаю.

Осінь... Трави сонні додолу нагинаю

Ранками - імлиста, вдень - як позолота,

Обриваю листя - це моя робота.

(Осінь кидає пожовклі листочки. Ведучий нахиляється, бере листочок і показує всім.)

Ведучий:

Подивіться всі! Які гарні кленові листочки! Ось листячко упало, Нагнусь я до листка: А він живий, трипалий, Мов лапки гусачка. (Пісня «Жовте листя»). *Осінь:*

Не сама до вас прийшла, Я синочків привела. (Робить знак рукою. Заходять три хлопчики в костюмах Вересня, Жовтня, Листопада.) *Осінь:*

Але спочатку відгадайте, як звуть моїх синів. (Загадки написано на кленових листочках.) У південний край землі Відлітають журавлі, Знов лункий

шкільний дзвінок Нас покликав на урок. Як цей місяць звати? Прошу відгадати. (*Вересень.*) Кличуть нас ліси, поля, сади Дозбирати осені плоди. Із дерев спадає листя жовте, То землею ходить місяць... (*Жовтень*) Крапле з неба, дахів, стріх. Дощ холодний, перший сніг. Почорнів без листя сад. Що за місяць? (*Листопад.*) *Осінь:*

Молодці, відгадали! Вересень місяць добре газдує, Овоч смачненький дітям дарує. (Віддає Вересню кошик з осінніми плодами.) А місяць Жовтень мряку розвіє, В лісах, у садочках листя жовтіє. (Одягає Жовтню на голову вінок з осіннього листя.) А Листопад – той жалю не має. З дерев останнє листя зриває. (Віддає Листопаду кетяги горобини.) А тепер я надаю слово своїм синам. Нехай нам про себе розкажуть. А ми їм будемо допомагати. *Вересень:*

Добридень, дорогі друзі!

У серпанку павутини

Білі ниточки снуються,

Вже тумани по долині У ранкову пору в'юються.

В лісі верес розкриває

Свої келишки бузкові,

У багрянець покриває

Пишні фона калинові. Діти, а які ви знаєте вірші про мене? *Учні:*

1. Пливе туман сріблястий в лузі Над синім поглядом ріки, Вербка за літчком у тузі Скида червоні кісники.

2. Земля ще сонечком полита, Осінні фарби зігрива. Чита лелека в книзі літа Про землю-матінку слова.

3. Перегорта крилом сторінку, Холодні ночі в мандрі звуть -Йому озерце і домівку

Ніде у світі не забудь.

4. Звозить вересень в комори Кавуни і помідори. Спілих яблук, груш і слив Цілі гори натрусив.

І вантажить гарбузи На машини і вози...

5. Йде до гаю, де гриби Виростають щодоби. На чолі іскриться піт – Сто

турбот і сто робіт.

Вересень:

Так, багато у мене роботи.

Прийшла пора збирання урожаю,

Тому й погоду гарну осінь нам тримає,

Аби устигли хлібороби славні

Із щедрих нив у цей погожий час

Позвонити весь урожай в комори –

Нехай собі лежить там про запас.

Ведучий:

А тепер ми перевіримо, які ж ви, діти, кмітливі та спостережливі.

Відгадайте, які ж овочі збирають на полях, а фрукти у садах у вересні.

(Група дітей читає загадки про овочі. Коли звучить правильна відгадка, дитина, яка читала загадку, одягає на голову корону із зображенням цього овоча.)

- Не стелюсь я спати долі, Дерусь вгору. Я – ... (*квасоля*).

- Мене смажать, мене варять, Хоч отрутою і кроплять,

Всі мене їдять і хвалять. Звати як мене.? (*Картопля*.)

- Повз, мов танк, я на городі. Повз на грудині й загруз.

Та чомусь мене в народі Звуть не танк. А як? (*Гарбуз*.)

- Я на грядці сонцем сяю, Родичів багато маю. Гарбузову господиню

Усі знають. «Хто я?» (*Диня*.)

- Ми зеленої всі масті, Всі довгасті, всі смугасті. Прив'язали нас в рядках

На зелених ланцюжках. Гарбуза ми сини й дочки. Звати як нас? (*Огірочки*.)

- В темній я живу коморі, А коса моя — надворі. Гарбузова я сестриця.

Мене звати (*морковиця*).

- Ми цукрові, ми кормові, Є брати у нас столові.

Ми зростаєм всі рядками.

Люди звать нас... (*буряками*). *Ведучий:*

В день святковий любо гратись,

Веселитесь і співають,

Пострибати, посміятись, В диво-казочку пограть.

Інсценізація «Ходить гарбуз по городу». Діти виконують пісні з дитячої опери Е. Бриліна «Ходить гарбуз по городу».

Ведучий:

Ходить гарбуз по городу,

Питається свого роду: *Гарбуз:*

Ой, чи живі, чи здорові

Всі родичі гарбузові? *Ведучий:*

Обізувалася морквиця,

Гарбузова сестриця.

Морква:

Іще живі, ще здорові

Всі родичі гарбузові! *Ведучий:*

Обізувалася жовта диня,

Гарбузова господиня: *Диня:*

Іще живі, ще здорові

Всі родичі гарбузові! *Ведучий:*

Обізувалася бараболя,

А за нею і квасоля: *Бараболя і Квасоля (разом):*

Іще живі, ще здорові

Всі родичі гарбузові! *Ведучий:*

Обізувались огірочки,

Гарбузові сини й дочки: *Огірочки (двоє, разом):*

Іще живі, ще здорові

Всі родичі гарбузові! *Ведучий:*

Обізувались буряки,

Гарбузові свояки: *Буряки (двоє, разом):*

Іще живі, ще здорові

Всі родичі гарбузові! *Всі:*

Ой гарбузе ти перистий,
Із чим тебе будем їсти? *Гарбуз:*

Миска пшона, шматок сала –

От до мене вся приправа! *Вересень:* А тепер я перевірю, які ви хазяйновиті. (Конкурс «Звари борщ». Різні овочі розкладають по залу. Учасники конкурсу вибирають лише ті, з яких варять борщ.) *Вересень:*

Молодці! І це завдання ви виконали. *Жовтень:*

Ми Вересневі вдячні за старанність,
Врожай добротний зібрано без втрат!

І ось прийшов сьогодні на світанні –

У гості Жовтень — Вересня я брат.

В садах те листя, що було зелене,

Зробилося одразу золоте.

Принишкли і дерева, і кущі.

Уже осінні перші йдуть дощі. *Ведучий:*

А які ж про жовтень ви знаєте вірші, любі друзі?! *Учні:*

1. Листя жовте і червоне Легко з дерева злітає, Мов метелик, на долоні З тихим шелестом сідає.

2. Пахне свіжістю й морозом Килим з листя осокорів,

А на річці верболози Зустрічають ранні зорі.

3. Сяють золотом берези, Жовтень ним вінчає осінь, Журавлиний клин мережить

Висоти холодну просинь.

4. В ясний жовтневий день злітають Листки з старенької верби,

З собою частку забирають її осінньої журби.

5. А ряска в заводі тихенько Плете зелені килимки,

На них гойдаються легенько Вербові човники-листки. *Жовтень:*

А тепер, діти, виконайте моє завдання. (Конкурс «Вгадай слово».)

Ведучий:

Із запропонованих літер складіть слова- назви дерев: 1) р, е, з, е, б, а

(береза); 2) у, б, д (дуб);

3) б, е, в, р, а (верба);

4) н, л, к, е (клен); 5) н, с, а, с, о (сосна).

Осінь до Листопада:

Похмурий, сину, ти та сірий,

Пташки полинули у вирій,

Мовчить діброва, мов німа,

Вже близько Зимонька-зима!

Листопад:

Зникли біленькі хмаринки, Небо не синє, свинцеве, Зрідка снують сніжинки В це переддення грудневе. Хмарна не радує днина, Вітер висвистує в кронах, Лиш молода горобина Світиться в гронах червоних.

А чи знаєте, діти, і про мене вірші?

Учні:

1. Більше й більше листя з кленів Облітає з кожним днем.

По траві, іще зеленій, Між дерев в саду ідем.

2. Йдем по листу золотому, Мов по килиму м'якому, Що на весь прослався сад, – Здрастуй, місяць Листопад!

3. Дощик сиплеться з кленочка, Дощик жовтий, золотий...

А зелені ще дубочки Хочуть осінь обійти.

4. Ой, навіщо мені листя, Коли вже іде зима, Коли холодно вже стало І пташок ніде нема?

5. Краще скину я листочки І тихесенько засну.. Буду спати, буду ждати Сонце, радість і весну.

Листопад:

Молодці! Відгадайте тепер і мої загадки.

(Ведучий або Осінь читають загадки на гілочках горобини.)

• Голі поля, мокне земля,

Дощ поливає. Коли це буває? (*Восени.*)

• Летить орлиця по синьому небу, Крила розкрила, сонце закрила.

(Хмара.)

- Рукавом махнув — дерево зігнув. *(Вітер.)*
- Невидимка ходить в гаї, Всі дерева роздягає. *(Осінь.)*
- Коли нема - чекають,

Коли прийду - тікають. *(Дощ.) Листопад:* Ой, які ж ви молодці! Всі загадки відгадали. *(До осені.)* Ходімо, матінко, а то нас застане ще тут зима.

Осінь:

Так, настав час прощатися. Любі діти, милі діти! Виростаєте всі здорові!

Чуйні серцем, чесні, щирі, Виростаєте в дружбі, в мирі! До побачення! До зустрічі, любі друзі! *Ведучий:* Осінь пішла. Вона мандрувала полями, садами, гаями, лісами. А ми з вами ще трохи поговоримо про неї. *1-й учень:*

Дрімають села, ясно ще Осіннє сонце сяє. Та холодом осіннім вже В повітрі потягає. *2-й учень:*

Де сходяться осінь і літо? А там, де пожовклі сади Гойдають на стомлених вітах Рум'яні, духмяні плоди. *3-й учень:*

Де сходяться літо і осінь? А там, де в захмарні шляхи, Які пролягли через просінь, Вдивляються пильно птахи. *4-й учень:*

Подивіться ж всі!

Ніби в золоті гілки.

Всюди осінь походила,

Листя все позолотила. *5-й учень:*

Фарбу вилила свою На берізки у гаю. І калини, що у лісі, Також стали золотисті. *6-й учень:*

Облітають квіти, обриває вітер

Пелюстки печальні в сивій тишині,

По садах пустинних їде гордовито

Осінь жовтокоса на баскім коні. *7-й учень:*

Вдалечінь холодну без жалю за літом

Синьоока осінь їде навмання.

В'яне все навколо, де пройдуть копита,

Золоті копита чорного коня. 8-й учень:

Красуня-осінь, славна чарівниця,

Милуємось з її краси.

Які веселі фарби!

Подивіться!

Поклала осінь на гаї й ліси! 9-й учень: Осінь наша, осінь, золота година.

Бабиного літа довгі білі коси, Неба ясна просінь, пісня журавлина.

І дорослі й діти люблять тебе, осінь.

(Пісня про осінь: муз. М. Красєва «Падає листя».)

Інтегровані форми формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку

Оскільки специфіка художньої інформації полягає в тому, що, на відміну від наукової, вона містить знання не про об'єкт, а про значення, смисл, цінності, які об'єкт має для суб'єкта, теоретичний рівень інтеграції має доповнюватися емпіричним рівнем інтеграції особистісно-чуттєвих вражень художнього сприймання, який ґрунтується на психологічних механізмах синестезії. *Синестезія*, або співвідчуття, – це міжсенсорні асоціації, які виникають у суб'єкта внаслідок взаємовпливу візуальних, слухових та інших образів мистецтва й зумовлюються інтегративною природою конкретно-чуттєвого осягнення їх художнього смислу. Найбільш яскраво синестезія виражена засобами художньої літератури, особливо поезії, яка стимулює фантазію в цілому: слово активізує візуальні й слухові параметри сприймання образу. Для мистецтва живопису, статичного за своєю формою, також характерна синестезійність: художник передає динаміку зорових образів засобами мазка (текстури), композиції, і, як наслідок, картина «звучить». Внутрішня синестезійність значною мірою притаманна й музиці. Найчастіше сенсорна інтеграція звукових образів пов'язана з «візуалізацією» музики, яка має здатність передавати пластику, рух, колір, світло тощо, адже асоціативні відчуття

людини спираються на її життєвий досвід, у якому звукове невіддільне від інших відчуттів у цілісному сприйнятті.

Таким чином, добираючи тематику інтегрованих позакласних занять художньо-естетичного циклу, розробляючи їх структуру та визначаючи зміст, необхідно в комплексі враховувати психолого-педагогічні особливості молодших школярів, зокрема синестезійний рівень сприймання ними художньої літератури, живопису, музики. Відповідно до цього визначається головна мета таких уроків та співвідношення між матеріалом із різних навчальних дисциплін, що об'єднується на ньому. Кількість позакласних занять інтегрованого змісту залежить, з одного боку, від умінь учителя органічно синтезувати матеріал із різних предметів, а з іншого – від рівня розвитку школярів конкретного віку. Найчастіше інтегровані позакласні заняття проводять як вступні (до певної теми) та узагальнюючі. До них доцільно заздалегідь готувати й дітей: визначити рівень знань про мистецтво, активізувати мовлення, розвивати творчу уяву, збагачувати емоційну сферу тощо.

Інтегроване заняття

з читання, образотворчого мистецтва й музики

Тема: Весняні мелодії природи

I. Організація роботи.

Повідомлення теми й мети заняття.

II. Створення сприятливого емоційно-психологічного мікроклімату.

На цьому етапі доцільно провести «хвилинку поезії», організувати роботу в парах з метою побудови діалогів на тему «Моя улюблена пора року», провести розминку-«криголам», «Приємна записка» тощо.

III. Робота над твором Д.Чередниченка «Рідні красєвиди».

Після вступної бесіди про ознаки приходу весни та словникової роботи діяльність школярів спрямовується на засвоєння змісту твору, формування якостей читання (правильності, усвідомленості, темпу й виразності), розвиток

мовлення, мислення та творчої уяви. Важливо зосередити увагу школярів на образних засобах, використаних автором, на почуттях, викликаних прочитаним текстом. Доцільно запропонувати дітям відшукати у творі «кольорові» та «мелодійні» слова, створити словесні ілюстрації до нього.

IV. Слухання музичного твору з наступним обговоренням.

Після вступного слова вчителя: картини рідної природи знайшли відображення в багатьох музичних творах, та короткої біографічної довідки про композитора дітям пропонується послухати музику. Коло програмних інструментальних творів з цієї тематики досить широке: М. Равель. «Гра води». М. Чюрльоніс – фрагменти з поеми для оркестру «В лісі»; Е. Гріг. «Струмок», «Навесні»; Р. Шуман. «Весняна пісня» (з «Альбому для юнацтва»); А. Вівальді. «Пори року. Весна»; та ін. Час звучання музичного твору, призначеного для активного сприймання, – дві-три хвилини. Під час обговорення прослуханої музики необхідно активізувати уяву дітей, дати їм можливість висловити свої враження, описати свої фантазії. Доречним буде завдання зіставити обидва твори (літературний та музичний), з'ясувати, що в них спільного. Важливо звернути увагу школярів на особистісне ставлення композитора до природи як до джерела натхнення.

V. Робота з репродукцією картини В. Яценка «Рання весна».

Після короткого вступного слова вчителя про зображення весняної пори в творах живопису та біографічної довідки про В. Яценка діти розглядають репродукцію. Наступна бесіда передбачає «читання» картини: з'ясовується, яка пора року на ній зображена; що зображено на передньому плані та вдалині; які фарби використав художник і чому; що зображено світлим тоном, а що – темним; який настрій створює картина тощо. З метою узагальнення літературно-художнього образу весни завершити роботу доцільно проведенням своєрідних паралелей між усіма трьома творами мистецтва: літературним, музичним та живописним.

VI. Художня творчість школярів.

Цей етап можливий у разі, якщо для інтегрованого заняття вчитель

виділити дві години. Дітям пропонується виконати завдання творчого характеру за вибором: а) намалювати власну ілюстрацію до прочитаного чи почутого на занятті; б) написати твір-мініатюру за темою заняття; в) скласти вірш-сенкан про весну.

У кінці заняття доцільно організувати виставку учнівських робіт у вигляді «галереї» та провести «презентацію».

VII. Підсумок заняття.

Узагальнюються знання школярів із виучуваної теми, висловлюються враження від заняття.

VIII. Завдання.

Важливо запропонувати завдання творчого характеру, диференційовані за рівнями розвитку учнів.

Таким чином, мистецтво слова, музика й живопис з їх потужною силою емоційного впливу на свідомість школярів мають розглядатися не тільки як джерело художнього виховання, формування емоційно-естетичної культури, а також як універсальний засіб розвитку творчого потенціалу та мислення. Результативним шляхом розв'язання цих завдань, про що переконливо свідчить практика, є *поліцентрична інтеграція* як взаємопроникнення різних видів мистецтв.

Інтегроване позакласне заняття з музики для 3-го класу

«Весняна фантазія» В. А. Моцарт

Мета: з'ясувати, як можна побачити живописний образ природи через сприймання музичного твору «Весняна фантазія» В. Моцарта.

Завдання: навчити учнів співвідносити живописні образи з музичними; узагальнити поняття про образність і виразність у музиці; розкрити простір для фантазії; розвивати образне мислення; ритмічне, темброве, поліфонічне відчуття, навички двоголосного співу; виховувати інтерес, любов до музики й естетичний смак.

Обладнання: портрет В. Моцарта, репродукція В. Колтановської «Рання

весна», словник емоційно-образних визначень музики, текст пісні, фарби, листки паперу.

Музичний матеріал: В. Моцарт «Весняна фантазія», М. Ведмедері «Це моя Україна», музичне привітання «Весняне вітання», розспівки.

I. Психологічний настрій на урок

Виконання дітьми «Весняного вітання».

Учитель. Діти, сьогодні ми продовжуємо з'ясовувати питання «Чи можемо ми побачити музику?». На попередніх уроках ми дослідили цю проблему на вокальних і вокально-хорових творах, а сьогодні будемо з'ясовувати це питання на прикладі інструментального твору відомого австрійського композитора Вольфганга Амадея Моцарта.

Музична гра «Композитор».

Учитель, Діти, я хочу вам запропонувати уявити себе композиторами та, прослухавши уважно музичний твір, дати йому назву. Але спочатку послухайте ці чудові рядки.

В неї очі пролісково-сині,
 Наче небо з-під вербових кіс,
 В пузі, на узгірці чи в долині -
 То ж вона квітчає землю скрізь.
 Й і сонце вийшло на підмогу –
 Шле в проміннях усмішку ясну,
 Килимами вистеля дорогу, –
 Всі пророцтва наші на весну. *Н. Зубицька*

II. Основна діяльність

1. Слухання музики В.Моцарта «Весняна фантазія».

Учитель. Так, вельмишановні композитори, хто хоче запропонувати назву цього твору? *(Діти висловлюють власні думки з приводу назви твору.)*

Так, молодці, А тепер я вам хочу сказати, як назвав цей твір його автор Вольфганг Амадей Моцарт – «Весняна фантазія».

2. Аналіз музичного твору

Учитель, А зараз давайте проаналізуємо цей музичний твір, У цьому нам допоможе словник емоційно-образних визначень музики. Словник включає епітети, за допомогою яких можна передати враження від музики. *(Діти під керівництвом учителя аналізують музичний твір.)*

Зараз я вам запропоную ще раз прослухати «Весняну фантазію» цього композитора. Але цього разу із заплющеними очима. *(Діти слухають музичний твір.)*

Діти, скажіть, будь ласка, чи збагатилися наші зорові уявлення новими музичними образами після аналізу твору? Може, у когось з'явилися нові образи природи або те, що ви уявляли раніше, стало більш яскравішим, зрозумілішим? *(Висловлювання дітей.)*

Гра «Фантазер».

Учитель. Добре, усі молодці. А тепер відчуйте себе справжніми художниками та намалюйте за допомогою фарб ті зорові образи, які викликала у вашій уяві музика. Я хочу наголосити, що картина не завжди ілюструє музику, вона власними зображальними засобами, передає задум художника, у даному випадку вас. Скажіть, будь ласка, які фарби ви плануєте використовувати? *(Висловлювання дітей.)*

III. Практична робота

Створення картини «Весняна фантазія» фарбами (самостійна робота створення спільної картини)

(Далі діти малюють під музику В. Моцарта.)

Учитель, Які чудові у вас картини, ви справжні художники. Так ви зобразили за допомогою фарб те, що уявили собі та побачили під час прослуховування музики. Може, хтось із вас має бажання розповісти про свій малюнок? *(Висловлювання дітей.)* А зараз я хочу запропонувати всім з маленьких картин зробити одну велику картину. А ми тим часом продовжимо урок далі.

IV. Розучування пісні «Це моя Україна» (муз. М. Ведмедері, сл. А. Камінчука).

Учитель. Ми сьогодні побачили образи природи у слуханні музики, в образотворчому мистецтві, а тепер я хочу вам запропонувати розглянути образ природи у співі. Давайте я вам заграю мелодію пісні, а ви мені скажіть, як ця пісня називається. (*Відповіді дітей*). Ми сьогодні продовжуємо працювати над піснею «Це моя Україна».

Співаємо розспівки, працюємо над двоголоссям приспіву та над художньо-образним виконанням пісні, а потім співаємо пісню повністю від початку до кінця.

V. Підсумок заняття

1. Давайте разом аналізувати картину, яку учні зробили з маленьких картин.

2. З'ясуємо, чи відповідає картина назві музичного твору «Весняна фантазія».

3. Відповідаємо на запитання «Чи можемо ми побачити музику?».

Діти, ви всі сьогодні на уроці плідно попрацювали. Молодці! Сподіваюсь, ви всі впевнились, що музику можна не тільки почути, а й побачити. А для цього ми включали образні уявлення й асоціації.

Дякую вам за урок! Мені було приємно спілкуватися з вами.

Інтегроване позакласне заняття з декоративно-прикладного мистецтва і музики

Тема: Малювання писанки

Мета: розширювати знання учнів про декоративно-прикладне мистецтво; знайомити учнів з особливостями писанкарства; формувати вміння самостійно складати і виконувати орнамент, свідомо застосовуючи ритм і симетрію, декоративну виразність кольору; вчити учнів посильно виражати свої відчуття та естетичні переживання від сприймання прекрасного в житті та мистецтві; виховувати почуття гордості за високе мистецтво рідної землі; формувати естетичні та музичні знання, смаки та уподобання.

Обладнання: для учнів – простий графітовий олівець, фарби (гуашеві чи темперні), пензлик, склянка з водою, яєчна шкаралупа (видуток); для вчителя –

аудіозапис українських веснянок, слайди із репродукцією картин М. Приймаченко, писанки, таблиця з елементами розпису писанок.

Хід позакласного заняття

1. Повідомлення теми.

(Звучить запис українських веснянок. Вчитель, читаючи вірш, демонструє писанку.)

Спекла мама на Великдень	Я ту писанку для себе
Пасочки біленькі,	Для зразочка залишу,
А я куплю фарб і спишу	А для тата і для мами
Писанки гарненькі.	Дві ще кращі напишу.
Гарна писанка у мене -	Розмалюю ці писанки
Мабуть, кращої нема!	Сонцем й квіточками
Мама лиш допомагала,	І роздам їх на Великдень
Малювала ж я сама.	Поміж діточками.
Змалювала дрібно квіти,	А братові маленькому
Вісім хрестиків малих,	Дам писаночки дві,
І дрібнесеньку ялинку,	Щоб катав їх по зеленій,
Й поясочок поміж них.	Шовковій траві.

Так, сьогодні ми будемо знайомитись з таким видом декоративно-прикладного мистецтва як писанкарство, спробуємо свої сили у створенні писанок.

2. Актуалізація опорних знань.

- А можливо хтось із вас знає, звідки пішла традиція розписувати писанки?
- А тепер послухайте і мою казочку про писанку.
- *Кудкудак! Кудкудак! Знесла яйце як кулак! – закудкудакала курка на весь двір. - Та гарне ж яке, схоже на білий світ – бо в світі сонце, а в яйці золотий жовток. Кудкудак!*

Під хатою на стільчику грілась проти сонечка бабуня Марія.

- *Яйце? Та кругле ж яке, біленьке. Візьму його на писанку. І вона поклала яйце в решето до таких же як воно, білих та кругленьких. Тоді розтопила*

ярого воску.

- Ходи-но, Івасику, писанки писати.

Взяла бабуня писачок. Раз! – і лягла на яйце гаряча лінія. Два! – і розкреслилось яйце навхрест.

- Бабуню, чуєш, бабуню! - запитав Івасик. - А що то за квіточка у тебе намалювалася?

- То, Івасику, не квіточка. То знак сонечка золотого.

- Бабуню, чуєш, бабуню! - знову Івасик. - А що то за цяточки-крапочки навхрест поміж; промінням?

- Не цяточки, Івасику, то чарівні знаки дощу.

Розписала бабуня писанку, в фарбі пофарбувала – і стала писанка доладна, барвиста.

Настав Великдень. Покликала бабуня Марія всіх своїх онучат.

- Натє, онучата, по писанці. Гайда викочуватись! Покотив Івасик свою писанку:

- Ану, хто до неї докотить зуміє?

Котять діти писанки, на них вербички, та хрестики, та клинці-вітрачки, та вигадливі поясочки так і мерехтять! А в небі сонце сміється, світлом розливається.

- Чи будеш ти, сонечко, весь рік щедро світити?, - питає в нього яйце-писанка.

- Буду, буду, бо на тобі мій таємний знак. Ти котишся – до землі мене приворожуєш!

- А чи будеш, дощику, землю поливати, зілля напувати?

- Буду, буду, бо на тобі мій знак магічний. Ти по землі котишся – мої струни-срібнодзвони до неї прив'язуєш...

По двору курка дибала. Стала, видивляється на писанку.

- Що воно за яйце-райце, барвисте й зірчасте? Мабуть, самого сонця дитя. Я б такого зроду не знесла...

А писанка котилася по землі: то ж буде сонце, будуть дощі і роси, буде

в світі щастя! Хто його шукатиме – неодмінно знайде.

- То сподобалась вам моя казочка?

- Чи бачили ви, як пишуть писанки?

У нас в Україні найчастіше розписували писанки дівчати й жінки. До писання писанок готувались як до свята: прибирали оселю, умивались й добре мили руки, вдягали білу сорочку, і, поки не зійшло сонце, починали роботу. На чисту поверхню яйця писальцем наносили орнамент з розтопленого воску. Далі опускали яйце у світлу фарбу, потім знову малювали орнамент з воску, далі – фарбували в темніший колір і так повторювали декілька разів. Через кілька годин яйце опускали в теплу воду, щоб розійшовся віск і писанка була готова. На Великдень її дарували найдорожчій людині з побажанням добра і щастя.

- А кому б ви подарували свої писанки?

3. Ознайомлення з твором образотворчого мистецтва.

Обряд писання писанок зобразила на своїй картині українська художниця Тетяна Яблонська, яка так і називається «Писанки». Ця художниця часто відображувала у своїх роботах життя і побут українського селянства, її полотна сповнені поваги та любові до людей праці.

- Погляньте на картину. Який настрій вона у вас викликає?

- Чому ви відчуваєте світлий, радісний, піднесений настрій?

- Що найсильніше виділяється в картині? Чому?

- Хто зображений на полотні? Чим вони зайняті?

- Як автор картини ставиться до своїх героїв? З чого це видно?

- Чи хотіли б ви бути на місці героїв цієї картини?

4. Пояснення навчального завдання.

-1 ми теж сьогодні спробуємо розписати писанку, створити для неї орнамент свій, неповторний, а потім ви подаруєте свої писанки найдорожчим для вас людям.

(Вчитель демонструє зразки писанок).

- Скажіть, як розміщується малюнок на яйці?

- Які елементи орнаменту вам сподобались найбільше, що вони означають?

- Які кольори підібрані для оздоблення писанок?

5. Підготовчі вправи.

- Що найчастіше зображали на писанках? (Розмальовували яйця колосками, щоб нива щедрою була; пташками, щоб з весни до осені щебетали та серце звеселяли; квітками, щоб гарно скрізь було; малювали сонечко красне, щоб світило ясно).

- Спробуйте простим олівцем в альбомах намалювати елементи орнаментів з писанок (символи). Вчитель демонструє таблицю, пояснюючи кожний символ:

- А які свої елементи-символи ви могли б придумати?

6. Самостійна робота учнів.

- А зараз ви самостійно спробуєте розписати свою писанку. Для цього вам потрібні пензлик і фарби. У трьох пальцях лівої руки тримаємо яйце, опираючись рукою на парту. Правою рукою наносимо на поверхню яйця малюнок. Починаємо працювати (звучить аудіозапис п'єси «Квітень» з циклу «Пори року» П. Чайковського).

7. Перевірка та оцінка учнівських робіт.

- Зараз кожен продемонструє свою писанку класу. Найкращі ми оцінюємо гучними оплесками.

8. Підсумок заняття.

- Послухайте на завершення легенду (читається із старовинної книги).

Живе у гірському проваллі злий дух Пекун-Щезник, прикутий 12-тьма ланцюгами до скелі. Дуже хочеться йому знати, що діється на землі. Чекає він, коли люди перестануть розписувати писанки та в мирі жити, тоді ланцюги самі розкриються та випустять зло на землю. Та весь час чує: «Розписують люди писанки і живуть в мирі». І доки будуть розписувати писанки, доти і буде світ,

мир та добро на землі, буде жити рідна країна.

9. Домашнє завдання. Зробити подарунок своїм рідним до Великодня.

Фрагмент сценарію заняття на основі взаємодії мистецтв

Тема уроку: Ритм як засіб вираження.

Учитель: Кожне мистецтво «розмовляє» своєю мовою. Так, образотворче – кольором, плямою, лінією, об'ємом, силуетом. Воно розповідає глядачеві про добре і зле, про прекрасне і потворне. Але є в мистецтві форми, які можуть бути і в музиці, і в літературі і в образотворчому мистецтві, і, навіть, в танці, естраді, архітектурі. На дошці написані різні мовні форми: «колір, композиція, тон, слово». Із них спробуємо вибрати одну, яка є в музиці, і в образотворчому мистецтві, і в літературі. Йде пошук загальної мовної одиниці. Обране – ритм.

Учитель: Що ми розуміємо під ритмом у музиці, літературі, образотворчому мистецтві? Яке визначення цього терміна, а ви знайдіть те слово, яке повторюється.

Під ритмом у музиці розуміють повторювання, чергування, організацію музичних звуків; у поезії – чергування наголошених складів; в образотворчому мистецтві – чергування кольорових плям, якого-небудь елемента /лінії, форми і т.д./.

Прослухайте музичний твір /марш/ і оплесками повторюйте його ритмічний малюнок. А зараз послухаємо деякі ритмічні композиції, які можна передати на металофоні, марокасах, барабані: ритм з яскраво виразною побудовою елементів; ритм чітко виразний, але з несподіваною паузою; ритм хаотичний, без чітко виразної побудови елементів.

Який настрій створюють ці ритми? Що про них можна сказати? Ритм рівномірний, передає стрункість, порядок; у другому прикладі – ритмічний малюнок спочатку зрозумілий; ритм урочистий, але раптом пауза, яка вносить

напругу. Потім ритм відновлюється і продовжує звучати, як і спочатку.

Третій ритм – безладний, несподіваний, схвильований. Він не зрозумілий, створює враження неспокою, переляку, раптового збереження.

Учитель: Подивіться на планшет, на якому зображено птахів. Як, на вашу думку, птахи летять? Охарактеризуйте політ птахів, орієнтуючи на ритм руху:

– птахи летять рівно, на однаковій відстані один від одного, рухи їх рівномірні, упорядковані;

– ланцюжок птахів порушується. У ритмі їх руху трапилась пауза. Намить ритм стає неспокійним, оскільки частина птахів, яка відстала, повинна прискорити швидкість польоту, щоб догнати інших;

– птахи хаотично розлетілись у різні від центру боки. Вони чогось злякались, чи, навпаки, з різних сторін нерівномірно злітаються до одного предмета. Ритм їх руху стає напруженим, схвильованим.

Отже, ваші враження і ваші характеристики. Ритм у музиці і ритм в образотворчому мистецтві відрізняються самою «мовою вираження» мистецтва. *(Відповіді учнів).*

Учитель: Існують декілька секретів художньої виразності і композиційного руху. Якщо силует однієї пташки розміщено ближче до лівого краю планшета, а силует іншої – до правого (птахи летять зліва направо), то створюється враження, що пташка справа летить швидше, оскільки вона вже долетіла до краю, а другій ще треба летіти. Якщо одна пташка розміщена у верхній частині паперу, високо, а друга у нижній, ближче до землі, то здається, що друга важча, її притягує до землі.

Секрети художньої виразності і в музиці і в літературі. Наприклад, у музиці вивчення стилю, жанру, мелодії, ритму, ладу, гармонії і їх матеріалізація відбувається за допомогою засобів виконавчої виразності: динаміки, тембру, темпу та ін.

Звернемося до поезії. Послухайте фрагменти віршів. Ваше завдання «вирахувати» ритм.

Ой три шляхи широкі Докупи зійшлися.

На чужину з України Брати розійшлися. /Т. Шевченко/.

Давайте разом прочитаємо ці рядки, відбиваючи ногою ритм. Який ви почули ритм, яка його характеристика?

Сьогодні ми будемо складати різні ритмічні композиції з образотворчого мистецтва. Завдання складне тому що до композицій треба підібрати музичні та літературні ряди, які б відповідали художньому образу малюнка. Клас поділимо на групи, кожна група буде виконувати одне з наступних завдань із певною ритмічною побудовою:

- птахи злітають на корм;
- птахи розлітаються від загрози;
- птахи втомилися і летять дуже важко;
- птахи летять урочисто; несуть якусь звістку.

Підведення підсумку уроку.

Формування естетичної компетентності молодших школярів у процесі ігрової діяльності

Музика в картинній галереї

Мета: ознайомити учнів з основними жанрами музичного – пісня, танець, марш та образотворчого мистецтва – пейзажем, натюрмортом, портретом.

Вчитель пропонує дітям здійснити заочну екскурсію до картинної галереї. Повільно відчиняються імпровізовані двері (стулки дошки) і діти бачать репродукції картин. Вчитель наголошує, що вони сьогодні не говоритимуть про назви цих картин і про те, хто їх написав. Він підкреслює, що з цими картинами діти ще зустрінуться на уроках образотворчого мистецтва.

Діти розглядають картини. Вчитель звертає увагу на те, що ці картини різні. На одних зображені краєвиди, природа, на інших – люди. Серед них є картини із зображенням предметів. Діти групують ці картини за тим, що на них зображено. Вчитель говорить, що всі картини поділяються на натюрморти, портрети, пейзажі. На класній дошці вивішуються різнокольорові таблички зі словами «натюрморт» (синій колір), «пейзаж» (зелений колір), «портрет» (червоний колір).

Учні уважно спухають вірш М. Ясенюка «Про картини», який читає вчитель, а учні дивляться на репродукції і намагаються визначити за описом, що звучить у віршованій формі, де пейзажі, портрети, натюрморти.

Після прослуховування віршів, діти вирушають у подорож картинною галереєю і відшуковують пейзажі, портрети, натюрморти. Для цього від кожного ряду виходить учень і чіпляє, наприклад, табличку з написом «натюрморт» під репродукцією картини (натюрморти Романа Сверидюка; Сергія Шишко, Сегія Рубана, роботи Віктора Макарова, Тетяни Голембовської).

Для перевірки отриманих знань вчитель роздає дітям набори репродукцій творів різних жанрів і пояснює правила гри: якщо він піднімає

карточку із написом «пейзаж», то діти у своїх наборах мають відшукати твір цього жанру. Пропонуються твори музичного мистецтва для ілюстрування. Виграє той, хто правильно продемонструє всі жанри.

Музика осені

Мета: закріпити знання учнів про жанр пейзажу, розвивати зорову пам'ять, спостережливість.

Вчитель на дошці розміщує 5-6 репродукцій осінніх пейзажів. Кожен учень отримує набір карток із цифрами від 1 до 5-6 (за кількістю репродукцій).

На початку гри вводиться образ осені (зображення або лялька). Вчитель читає її лист: «Дорогі діти! Сьогодні я хочу запросити вас до свого осіннього музею. На картинах я зображена різною – сумною і веселою, сонячною і похмурою, золотою і сірою. Але в музеї є картина, яку я дуже люблю. Спробуйте її віднайти за моїм описом».

Читається опис однієї з картин. За цим описом діти відшукують цю картину, піднімаючи картку з цифрою, яка відповідає порядковому номеру зазначеної картини.

Пригода в музеї

Мета: закріплювати знання учнями жанрів пейзажу, портрету, натюрморту; розвивати увагу та спостережливість.

На класній дошці вивішуються репродукції картин різних жанрів. Вчитель сповіщає, що в музеї пропала картина. Місце її знаходження невідоме, та вона знаходиться серед інших полотен, а це ускладнює пошук. Для того, щоб віднайти картину, зберігачеві музею потрібно дати її словесний опис. Учні вибирають зберігача музею і детектива. «Зберігач» робить словесний опис однієї з картин (за власним вибором), репродукції яких розміщені на дошці. «Детектив», керуючись цим описом, шукає цю картину, визначає її жанр.

Хоровод фарб весняної Веселки. Весняна природа в музиці

Мета: закріпити основні колористичні поняття, правила змішування

фарб, розширити знання з музичного мистецтва.

Устаткування: діти готують самостійно: маски-окуляри, гофрированні комірці, забарвленні в основні кольори.

Усі діти, надягнувши маски й комірці, стоять вздовж стін класу. Кожна маска – певна фарба. Виграє команда, яка швидше й точніше виконуватиме завдання ведучого.

Ведучий.

Починається гра?

Я хотів би малювати.

Та не знаю, як почати.

Фарби-маски, де ви?

Діти: Ми – тут?

Ведучий. Будьте уважними! Я беру три основні фарби, вони не прості, – із них складаються всі інші. Де ці основні фарби?

(Учитель слідкує, з якої команди швидше вибіжать три основні фарби: червона, жовта, синя).

Ведучий. Цікаво, якщо червона з жовтою подружаться, яка вийде фарба? Ведіть мерщій свою подружку?.

(Червона й жовта фарби виводять із ряду жовтогарячу фарбу. Учитель відмічає переможців і нараховує команді очко).

Ведучий. Якщо жовта із синьою подружаться, яка вийде фарба? Ведіть сюди свою подружку!

(Діти виконують завдання й отримують очки).

Ведучий. Якщо червона із синьою подружаться, яка вийде фарба? Ведіть сюди подружку свою!

(Діти виконують завдання).

Ведучий.

Теплі фарби

Дружне заруки взялись.

Посміхнулись, уклонились.

Повернулись, розійшлись.

Холодні фарби

Дружно за руки взялись.

Посміхнулись, уклонились.

Повернулись, розійшлись.

А зараз стаємо всі в коло. (Діти підводяться й утворюють 3 кола).

Знаєм, хто за ким стоїть

В хороводі фарб веселих.

Кожна фарба аж горить!

(Діти водять хоровод. Учитель визначає команду-переможицю).

Пісні для розучування:

Муз. А. Філіпенка «Берізонька», Укр. нар. пісня закличка «Вийди, вийди, сонечко».

Художники-чарівники

Мета: набуття навичок роботи з аквареллю по вогкому паперу. Уливання однієї фарби до іншої для отримання нових кольорів.

Учитель каже: «Ми всі художники-чарівники, творимо на папері чудеса, Зараз я покажу вам, як це робиться. У мене два аркуші паперу. Один – звичайний папір, Інший змочений чарівною водою У вас на партах чарівна вода в скляночках. Я беру папір, змочений чарівною водою (папір повинен знаходитись на стадії висихання), пензликом малюю три пелюстки малиновою фарбою (квіти виходять розпливчастими), потім три пелюстки фіолетовою фарбою. Бачите, як фарби впливають одна в одну. От і вийшли чарівні квіти.

А зараз зробимо і ваш папір чарівним. Візьмемо грубший пензлик, вмокнемо його у воду, змочимо ним папір. Покладемо пензлики, тримаємо руки над папером, заплющуємо очі і повільно промовляємо: «Папір зараз простий, а буде чарівний!». Промовляємо цю чарівну фразу тричі. Відтепер ми можемо створювати чарівні квіти.

Сьогодні ми ще зобразимо ялинкові гілки та пухнасту ялинку. Знову

зробимо папір чарівним. Тонким пензликом беремо зелену фарбу і прокладаємо пензлик так, як ростуть голочки на гілках. Гілочка вийшла пухнастою. Таким же чином наманюємо гілки всієї ялинки.

Палітра осені

Мета: розвивати зорову пам'ять, кольорову зіркість, формувати знання з кольорознавства (назви кольорів, які кольори слід змішувати, щоб отримати потрібний колір); удосконалювати навички роботи пензлем.

Учитель має картки-завдання з указівкою, які кольори слід змішувати, щоб отримати потрібний колір, і навпаки, які (треба визначити) два кольори треба змішати, щоб отримати потрібний.

Кожен учень отримує картку-завдання, яке він повинен виконати:

а) два прямокутники пофарбовані, наприклад, один жовтим, інший брунатним кольором, між ними стоїть знак «плюс», а третій прямокутник залишається не зафарбованим. Діти змішують два вказаних кольори, а отриманим на палітрі розфарбовують третій прямокутник;

б) прямокутник розфарбований кольором початку осені, наприклад, зеленувато-жовтим, поруч із ним – два не зафарбованих прямокутники, з'єднані знаком «плюс». Діти повинні їх розфарбувати жовтим і зеленим кольором, поза як змішуючи їх можна отримати зеленувато-жовтий. Щоб надати вправі більш цікавого характеру, можна зобразити не прямокутники, а листя і пояснити, що з цього листя колір позмивав дощ.

Музичний твір:

В. Косенко «Дощик».

Мистецька гра «У зачарованому лісі»

Дидактична спрямованість – розвиток у молодших школярів уміння аналізувати власні естетичні враження після уроку милування природою.

Розвивальні та виховні цілі – розвиток художнього смаку, набуття учнями художньо-естетичних вражень, виховання потреби в художньо-творчій інтерпретації власних вражень, виховання чутливості до краси довкілля; збагачення в молодших школярів естетичного досвіду, розвиток фантазії, образного мислення, виховання поваги до думок інших людей.

Ігровий реквізит – малюнки до дидактичної казки, слайди і репродукції творів образотворчого мистецтва, фрагменти віршів, аудіозаписи музичних творів.

Хід гри. Педагог розповідає дітям казку: *«У зачарованому темному-темному лісі, куди промінчики сонечка не потрапляли, жили Їжачок, Зайчик та Білочка. Їм було дуже сумно та самотньо, тому друзі вирішили піти до Сонечка й попросити його зігріти їх ліс та зруйнувати чари злої чаклунки. Йшли Їжачок, Зайчик та Білочка три дні та три ночі й потрапили на квіткову галявину. Друзі гукали: «Сонечко, сонечко, зігрій наш ліс!». Однак Сонечко була так високо, що не почуло прохання маленьких лісових мешканців. І тут до Їжачка звернулася квіточка волошка: «Подивіться на різнобарв'я кольорів квіткової галявини, на кумедні хмарки, запам'ятайте спів пташок, шелест листочків, дзюрчання струмочків і тоді своїми посмішками зруйнуєте чаклунські чари». Подякували лісові мешканці за слушну пораду і вирушили додому. Але тільки вони увійшли до лісу – затремтіли і злякалися, забули все, що чули і бачили красивого на квітковій галявині. І знову пішли Їжачок, Зайчик і Білочка на сонячну галявину за допомогою».*

– Скажіть, діти, а що потрібно зробити нашим друзям, щоб запам'ятати все, що побачили? Дійсно, Їжачок умів гарно малювати, тож він зобразив і волошку, і дерева навкруги, і струмочок, Зайчик написав гарні вірші, а Білочка створила музику.

«Тож повернулись лісові мешканці додому і не забули нічого з того, що

побачили та почули, своїми посмішками, малюнками, віршами та музикою перемогли хитру чаклунку. Усміхнулось і Сонечко вгорі й теплими промінчиками зігріло, осяяло ліс».

Далі педагог підводить дітей до думки, що поети, художники й музиканти також втілюють свої враження в певній формі, щоб усім навкруги стало тепліше.

Умови гри: із запропонованого списку мистецьких творів вибрати ті, що відображають власні естетичні враження після уроку милування, наприклад, тема уроку милування: «*Наш красень-дубок*» (художні твори: О. Шишко «Дубовий ліс»; О. Шовкуненко «Дуби»; вірші: Н. Забіла «Під дубом зеленим»; Г. Тютюнник «Навіщо дубам листя взимку» та ін.).

Художній матеріал для вибору дітьми:

Запропоновані художньо-естетичні ігри можуть бути успішно використані вчителями початкових класів, аби допомогти дітям у цікавій формі відкрити для себе і зрозуміти красу довкілля і мистецтва.

Лісова галявина

Твір-опис написаний ученицею третього класу Тетяною П.

Слухаю музику, поринаю у світ, де все оживає і розцвітає. Весняний сонячний ранок... Цікаво в цю пору пройтися лісовою галявиною. Легко дихається ароматним ранковим повітрям. Гарно спостерігати за сходом сонця, бачити, як під його промінням розтуляють свої пелюсточки квіти. Чарівна Весна пробуджує ніжні квіти – чутливі проліски, золоті кульбаби та горді фіалки. Квіти підводять голівки до теплого сонця. Вони неначе розбіглися по лісовій галявині, готуючись до танцю. Молода трава переливається смарагдовим блиском роси. Легенький вітерець колише яскраву зелень. Кружляють метелики, крильця бринять, створюють музику. Радіє зелена земля. Чарівні квіти розплющили жовті очі. Радіє синє небо. Радісне життя веселить серце. Древа прокидаються від сну.

**Мистецтво як філософія природи.
Формування естетичної компетентності молодших школярів
засобами природи**

Бесіда за картиною О. Шовкуненко «Дуби»

Мета: формувати вміння відчувати настрій твору, ставлення художника до зображуваного; продовжувати ознайомлення дітей з творчістю О. Шовкуненко; виховувати інтерес до мистецтва, прагнення частих зустрічей з ним.

Хід бесіди:

Учитель читає віршовані рядки: Дивись, уже з обох боків Нас обступають лісу чари. Глибока темрява у нім, Немов набігли сірі хмари.

Учитель запитує: Про що говориться у цьому вірші? Який ліс? Заплющте очі й уявіть себе у цьому лісі. Яким ви його бачите? Чим ліс приваблює вас? Пригадайте, які барви лісу ви бачили? Хто з художників дуже любив ліс і відтворював його у своїх картинах? (Діти відповідають на запитання).

Сьогодні на нас чекає приємна зустріч з іще однією картиною цього автора – це «Дуби» (учитель відкриває картину).

Далі він пропонує дітям підійти до картини і «увійти» у неї, уявити себе в лісі, почути його звуки, відчутти пахощі. Поки діти милуються картиною звучить музичний твір І. Маковія «Ліс» (аудіозапис). Потім діти розповідають про свої враження від картини. Учитель спрямовує напрямок їхніх оціночних суджень запитаннями (Який настрій з'явився у дітей від сприймання цього твору? Чому з'явилися такі емоції, що найбільше вразило у картині? Які кольори використав художник і чому? Як сам художник ставиться до зображуваного? З чого це видно?)

Розповідь вчителя. Яка чудова ця картина! Зображуючи ліс, художник показував щедрість і красу природи, захоплювався його величчю й могутністю. А якими дивовижними фарбами написані його картини! Дзвінкими, світлими, соковитими. Тут і голубувато-зелені, і золотисто-

коричневі. Поблизу вони яскраві, а далі бліднуть, темнішають. Так художник передає враження даліни.

В картині багато повітря, простору, краса чергування освітлених сонцем і затінених плям передає глибину лісу, створює враження, що в нього можна увійти й торкнутися лісових таємниць, як торкнулися їх сьогодні ви.

Бесіда за картиною О. Шовкуненко «Осінні квіти»

Мета: вчити дітей розуміти мову живопису, емоційно сприймати його; формувати вміння висловлювати естетичне ставлення до природи та її відтворення художником; виховувати інтерес до образотворчого мистецтва.

Хід бесіди: Учитель розповідає про красу осені, про оспівування її поетами, композиторами. Діти пригадують вірші про осінь.

Учитель: Діти, уявімо собі, що ми прийшли до осіннього саду. І ось що ми там побачили... Педагог відкриває репродукцію картини і діти розглядають її півтори-дві хвилини.

Вчитель: Подивіться, як художник зобразив куточок саду восени. Чи подобається вам на цій галявині? Спробуйте почути шепіт квітів. Про що вони перемовляються? А якими осінніми пахощами напоєне повітря? Послухайте, про що шепоче обпале листя. Чому тут так багато жовтого кольору? Якою зображена осінь на цій картині? Педагог пропонує дітям підійти до картини, ще раз уважно роздивитися її. Він звертає увагу учнів на яскраві фарби осені. Потім пропонує дітям уявити себе художниками, які добирають фарби для малювання картини про осінь. Діти визначають які кольори у картині найчастіше зустрічаються, знаходять у конвертах з різнокольоровими фішками відповідні і викладають їх на аркуш паперу.

Розповідь вчителя: Перед нами красива лісова галявина. Осінь вже прийшла. Стрункі берізки, що стоять стіною, горять на сонці, їхнє листячко стало немов би золотим. Трава теж пожовкла, сонце пестить її своїми променями, але ще квітнуть осінні квіти. За берізками видніються зелені

дерева. Осінь ще не перевдягла їх в інше вбрання. Ці дерева нагадують нам про літо. Над ними небо синього кольору, що переходить у сірий. Це воно так готується до холодних днів. Тіні теж холодні – голубі, фіолетові. Осінь ще господарює у цьому лісі, але незабаром зима. А останні квіти дарують нам свою красу. Після бесіди вчитель пропонує дітям вийти на територію школи чи найближчого парку, зібрати осінні листя і скласти з нього букети.

Твори образотворчого мистецтва, рекомендовані для формування естетичної компетентності молодших школярів

Творчість в українському пейзажі Романа Свердюка «Гірський пейзаж», Олександра Байдукова «Осінь», І. Бокшай «Осінь», «Радванський ліс»; О. Шовкуненко «Повінь», «Конча Заспа», «Дуби»; С. Шишко «Пізня осінь», «Осінь над Дніпром», «Падолист»; Т. Яблонська «Льон»; М. Пимоненко «Останній промінь», «Жниця». Пейзажі українських художників – Б. Кузів, О. Манюк.

Репродукції картин (натюрморти Романа Свердюка; Сергія Шишко, Сегія Рубана, роботи Віктора Макарова, Тетяни Голембовської). О. Шовкуненко «Осінні квіти». Анрі Матісс «Червоні рибки». В. Ван Гог «Соняшники». К. Білокур «Півонії». «Сніданок». І. Грабар «Хризантеми». К. Білокур «Портрет племінниці Надії».

Побутовий жанр – Т. Яблонська «Писанки», «Ранок».

Анімалістичний жанр – Є. Чарушин «Тигр. Лев. Лис». О. Ватагін «Тигр. Ведмідь». Ілюстрації до казки Р. Кіплінга «Мауглі».

М. Приймаченко «Фіолетовий звір». «Пава», «Треба леву річку перейти». «Іде звір з рогами». «Ведмеді» на пасіці. Ілюстрації до дитячих книг «Журавель», «Ой, коники-сиваші», «Чорногуз приймає душ».

В. Литвиненко. Ілюстрації до творів Л. Українки «Біда навчить», І. Франка «Осел і лев», Л. Глібова «Щука», «Цуцик».